

CUKOR GYÖRGY — TIMÁR JÁNOS:

A MÉRNÖKELLÁTOTTSÁG ALAKULÁSA MAGYARORSZÁGON*

Az utóbbi évek és évtizedek gyors technikai fejlődése, az ipari termelés növekedése, az ipar termékeinek más népgazdasági ágakban történő fokozott felhasználása következtében a műszaki szakemberek — mérnökök és technikusok — száma mind abszolút értelemben, mind viszonylagosan (az összlakossághoz vagy az ipari munkások számához viszonyítva) rohamosan nőtt. Nyilvánvaló, hogy ez a tendencia a következő években tovább tart, hiszen a műszaki szakemberek száma és képzettsége a technikai és így az egész gazdasági fejlődésnek egyik fontos tényezője; a műszaki szakemberhiány pedig bizonyos körülmények között akadályozhatja a fejlődést.

Tervgazdálkodást folytató országokban a műszaki szakemberekkel kapcsolatos rendkívül sokrétű problémakör központi kérdése e szakemberek képzésének, létszámának tervezése. A tervezéssel kapcsolatos problémákat nehezíti egyrészt, hogy a szakemberképzés eléggé költséges, a társadalomtól komoly áldozatot kíván, másrészt, hogy helyesen tervezni csak nagy távlatokban, hosszabb időszakra előre lehet. A mérnökképzés tanulmányi ideje 5—6 év, s ezután még legalább 4—5 év kell ahhoz, hogy a fiatal mérnök a szükséges gyakorlati ismereteket is megszerezze. Ezért a mérnökképzés csak 10—15 éves távlatban tervezhető helyesen.

A mérnökszükséglet tervezésekor — éppen úgy, mint bármely más tervszám megállapításakor — a korábbi fejlődés, az adott helyzet felmérése és a kapott adatok elemzése, vagyis a mérnöklétszám alakulásának statisztikai feldolgozása az egyik kiindulópont. E tanulmányban ismertetni kívánjuk a mérnökök számának alakulására vonatkozó fontosabb adatokat, az ezekből adódó főbb következtetéseket, továbbá — ezekkel összefüggésben — az adatok összegyűjtése során szerzett tapasztalatokat és a felvetődő statisztikai csoportosítási és módszertani problémákat. Egy-két ilyen kérdésre már előljáróban — az érdemleges tárgyalás előtt — fel kell hívunk a figyelmet.

E tanulmány a mérnökök számáról szól. A műszaki szakemberek számának megalapozott vizsgálatához tulajdonképpen arra lenne szükség,

* A tanulmány a Közgazdaságtudományi Intézet ipari osztályán végzett szélesebb körű kutatómunka során kidolgozott adatok és megállapítások alapján készült.

Ez alkalommal is köszönetet mondunk a *Központi Statisztikai Hivatal* és a *Művelődésügyi Minisztérium* azon munkatársainak, akik az adatok összegyűjtésében segítségünkre voltak.

A forrásmunkákat lábjegyzetben vagy a szövegben közöljük. Azok az adatok, amelyeknél forrást nem közlünk, ez alkalommal kerülnek első ízben nyilvánosságra.

hogy a mérnökökével együtt a technikusok számának alakulását és az ezzel kapcsolatos problémákat is tárgyaljuk. A felső- és középfokon kiképzett műszaki szakemberek problémája ugyanis összefügg egymással. Nem elvi okok, hanem e folyóirat keretei között közölhető tanulmány szükségszerűen korlátozott terjedelme készítetett bennünket arra, hogy a mérnökkérdést külön tárgyaljuk, s így ebben a szorosabbra vont témában már törekedtünk a fontosabb kérdések részletesebb ismertetésére.

A bevezetőben tisztázandó másik kérdés a mérnökök fogalomkörének meghatározása. Legáltalánosabb megfogalmazásban a korábbi magyar és a jelenlegi külföldi statisztikai közlemények is a műszaki egyetemet és főiskolát végzett szakembereket tekintik mérnöknek. Tanulmányunkban mi is ezt a meghatározást fogadtuk el. A „műszaki“ egyetemek és főiskolák elhatárolása más, nem műszaki jellegű képzettséget nyújtó intézményektől és ennek alapján a mérnökök egyik csoportjának elhatárolása más, szintén mérnöki címet viselő szakemberek csoportjától, számos vitatható problémát vet fel. Tanulmányunkban — két csoport kivételével — figyelmen kívül hagytuk a mezőgazdasági szakembereket. A műszaki mérnökök közé soroltuk a mezőgazdasági gépesítési mérnököket, mert kiképzésük túlnyomórészt műszaki jellegű, s feladatkörük is különféle munkagépek és erőgépek üzemeltetése és javítása. A műszaki képzettségű mérnökök csoportjában tárgyaljuk az erdőmérnököket is, részben, mert képzésükben jelentős helyet foglal el a kifejezetten műszaki jellegű tárgyak oktatása, részben pedig, mert alkalmaztatásuk nemcsak a mezőgazdaságban (erdőgazdaságban), hanem — különösen a múltban — a bányászat, a kohászat, a fafeldolgozó és fakitermelő ipar keretében történik. Ezen túl, mind a múltbeli magyar adatokkal, mind a jelenlegi külföldi adatokkal való összehasonlítás szempontjából célszerűbb volt e két csoportot is a mérnökök közé sorolni. Természetesen ezzel nem vitatjuk, hogy például a mezőgazdaság szakemberellátottságát tárgyaló tanulmányban a mezőgazdasági gépesítési mérnököket és az erdőmérnököket is helyes a mezőgazdasági szakemberek csoportjába sorolni.

Külön probléma a természettudományi egyetemet végzett vegyészek besorolása. A műszaki és a természettudományi egyetemet végzett vegyész-mérnökök, illetve vegyészek képzése, s főként gyakorlati tevékenysége között lényegbevágó azonosság mutatkozik. A természettudományi egyetemet végzett vegyészeket (régii nevükön úgynevezett bölcsészvegyészeket) korábban is és jelenleg is nagy számban alkalmazzák az iparban és a népgazdaság más termelő ágaiban. A régi és a jelenlegi statisztikai adatfelvételek is „vegyézmérnökök, vegyészek“ címszó alatt összevonták mind a kétféle képzettségű vegyész-szakembereket. E két csoport szétválasztására semmiféle számszerű pontos adat nem áll rendelkezésünkre. Csak a vegyészek, illetve a vegyézmérnökök képzésére vonatkozó adatok összehasonlításából következtethetünk arra, hogy a jelenlegi „vegyézmérnök, vegyész“-létszámnak mintegy 40 százaléka végzett műszaki egyetemet és 60 százaléka természettudományi „bölcsészkarai“ egyetemet. Mindezek az okok arra készítettek, hogy a természettudományi karokon végzett, gyakorlatban már dolgozó vegyészeket a mérnökök címszó alatt tárgyaljuk.

Felmerülhet ezek után a kérdés: helyes-e a mérnöklétszám vizsgálatakor figyelmen kívül hagyni az egyéb természettudományos képzettséget nyert szakembereket, például a matematikusokat és a fizikusokat? Ez a

kérdés annál indokoltabb, mert a tudomány és a technika fejlődése következtében, az elektronika és különösen a magfizika gyakorlati alkalmazása során, egyre nagyobb számban igényelnek a termelő egységek és az ezeket szolgáló kutató és kísérletező szervek ilyen szakembereket. E szakemberek száma gazdasági életünkben jelenleg még viszonylag igen csekély. Például 1955-ben — az oktatást figyelmen kívül hagyva — mindössze 137 fizikus dolgozott népgazdaságunkban, beleértve a kutató- és tervezőintézetek dolgozóit is. Előrelátható azonban, hogy a természettudományos képzettségű szakemberek száma a közeli években és évtizedekben rohamosan növekedni fog, ezért más alkalommal szükség mutatkozik majd e problémakör alaposabb megvizsgálására is.

Már említettük, hogy mérnököknek a műszaki egyetemi vagy főiskolai végzettséggel rendelkező szakembereket tekintjük, vagyis azokat a műszaki szakembereket, akik ilyen oklevéllel rendelkeznek. Ettől az általánosan alkalmazott és véleményünk szerint is helyes meghatározástól azonban kénytelenek voltunk részben eltérni. Az 1950-ben életbeléptetett műszaki felsőoktatási reform ugyanis lehetőséget adott arra, hogy a végzett hallgatók egyetemi tanulmányaik befejezése után két évvel, indokolt esetben pedig még további haladék után nyújtsák csak be oklevélszerző diplomatervüket, s így oklevelet is csak ezen idő után szerezzenek. Ennek folytán az 1950 után kiadott mérnöki oklevelek száma olyan ingadozást mutat, amely nem felel meg a műszaki egyetemet és főiskolát ténylegesen végzettek számának. Ezt bizonyítja, hogy 1951 és 1956 között 3 933 fővel kevesebben szereztek oklevelet, mint amennyien egyetemi tanulmányaikat befejezték. Ez a tény azonban sokkal inkább az említett oktatási reform kritikájához tartozik, mint a mérnökök számának vizsgálatához. A tanulmányaikat befejező mérnökök — az oklevél esetleges hiánya ellenére — ténylegesen mérnöki munkakört töltenek be és a különböző adatfelvételek során általában mérnökként kerültek számbavételre. Ezért helyesebbnek tartottuk, hogy 1950 után a mérnökutánpótlás tárgyalásánál ne a kiadott mérnöki oklevelek számát vegyük alapul, hanem a tanulmányaikat befejező mérnök-hallgatók utolsó félévi számát. A jelenlegi adottságokat figyelembe véve a mérnöklétszám statisztikájánál ugyanezt az elvet tartjuk helyesnek követni a jövőben is. Végül megemlítjük, hogy a mérnökök fogalomkörének általunk is elfogadott és alkalmazott definíciója mellett figyelmen kívül kellett hagynunk mindazokat a különbségeket, amelyek az egyes országokban és különböző időszakokban fennállottak és jelenleg is megvannak a mérnökképzés tanulmányi idejét és színvonalát illetően. Ez a probléma a mérnökök „minőségé”-nek kérdését érinti, amelynek vizsgálata egyrészt tanulmányunk körén kívül esik, másrészt e kutatás statisztikai módszerekkel amúgysem volna megfelelően elvégezhető.

A MÉRNÖKÖK SZÁMÁNAK ALAKULÁSA MAGYARORSZÁGON ÉS KÜLFÖLDÖN

A mérnökök számának megállapításakor az aktív, vagyis a kereső foglalkozást folytató mérnököket vettük számításba. A lakosságból mérnöki diplomával rendelkezők száma természetesen nagyobb az aktív mérnökök számánál, mivel az előbbi magában foglalja a nyugdíjas, eltartott vagy más okból keresőképtelen szakembereket is. Feltehető az is, hogy a nem népszámlálási adatfelvételek során (például a vállalatok útján begyűjtött adatoknál) a diplomával rendelkező, de nem ennek megfelelő munkakörben

dolgozók iskolai végzettsége nem minden esetben ismeretes az adatszolgáltatók előtt. A népszámlálási adatok szerint a mérnöki oklevéllel rendelkezőknek mintegy 80—85 százaléka aktív mérnök. A magyar és a külföldi adatok elemzése során tanulmányunk szempontjából azonban csak az aktív mérnökökre vonatkozó adatok feldolgozásának és elemzésének van jelentősége.

1. tábla
Az aktív mérnökök száma a magyar népgazdaságban

Év	Fő	Index:	
		1928. év=100	1949. év=100
1928 ^{a)}	6 745	100	.
1949 ^{b)}	9 438	140	100
1952 ^{c)}	14 500	215	154
1955 ^{d)}	21 000	312	222
1958 ^{e)}	26 550	394	282

- a) Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat. 79. köt., 64. és 73. old.
 b) 1949. január 1-i adat. 1949. évi népszámlálás. 12. köt., 56. tábla alapján.
 c) 1952. március 15-i állapot. Adatszolgáltató szervek útján begyűjtött egyszeri, nem teljeskörű, az összlétszámnak kb. 90—95 százalékára kiterjedő adatfelvétel. A kiegészítő adatokat az 1956. évi adatok alapján becsléssel állapítottuk meg, és hozzáadtuk az adatfelvétel útján megállapított létszámhoz.
 d) 1955. október 1-i állapot. Egyéb vonatkozásban c) pont szerint.
 e) 1958. október 1-i állapot, amelyet az 1955. október 1-i adatokból kiindulva — számítások alapján, a becsült fogyás (elhalás, nyugdíjazás stb.), az 1956. októbertől után disszidáltak és az 1955 után végző mérnökök számának figyelembevételével — állapítottunk meg.

Az adatok szerint az aktív mérnökök száma 1928-ban igen alacsony volt, és a lakossághoz viszonyítva számuk jóval alatta maradt a nyugati kapitalista országok arányszámainak. Ennek ellenére, ezekben az években Magyarországon nagyfokú mérnök-munkanélküliség is mutatkozott, ami egészen a második világháborút megelőző konjunktúráig tartott.

A válság éveinek hatására több éven át csökkenő tendenciát mutatott a mérnökképzés, és így érthető, hogy 21 évvel később, 1949-ben — az időközben bekövetkezett és világszerte tapasztalható nagyarányú technikai haladás ellenére — a mérnökök száma még az 1928. évinek másfélszeresét sem érte el. Ezt a viszonylagos stagnálást a következő években rohamos fejlődés váltotta fel. Az 1949-et követő 9 év alatt a mérnöklétszám az 1928. évi létszámnak közel négyszeresére, az 1949. évinek pedig közel háromszorosára emelkedett.

Hasonló jellegű fejlődés mutatkozik, ha a 100 000 lakosra jutó mérnökök számát vizsgáljuk.

2. tábla
A 100 000 lakosra jutó mérnökök száma Magyarországon

Év	Fő	Index:	
		1928. év=100	1949. év=100
1928.	79	100	.
1949.	101	128	100
1952.	151	191	150
1955.	213	270	211
1958.	270	342	268

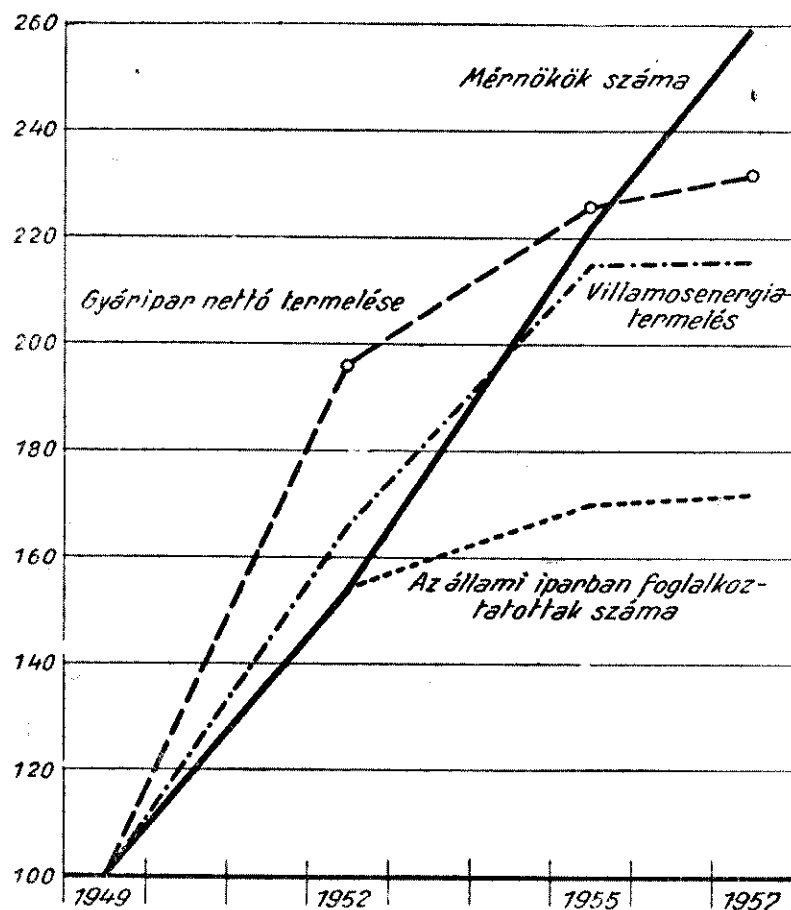
A mérnökök számának ez a gyors növekedése összhangban volt a népgazdaság fejlődését jellemző főbb mutatók alakulásával.

3. tábla
A népgazdaság fejlődését jellemző főbb mutatók alakulása

Megnevezés	1952.	1955.	1957.
	Index: 1949. év=100		
Mérnökök száma.....	154	222	259
Gyárilpar nettó termelése ^{a)}	196	226	232
Villamosenergiatermelés ^{a)}	166	215	216
Az állami iparban foglalkoztatottak száma ^{a)}	154	171	172

a) Statisztikai Havi Közlemények. 1958. évi 3. szám alapján.

A mérnökök számának és a népgazdaság fejlődését jellemző főbb mutatóknak alakulása
(Index: 1949. év = 100)

Az 1955. és 1957. évi indexek alakulása azt a világszerte tapasztalható tendenciát mutatja, hogy a mérnökök számának növekedése meghaladja — és meg is kell haladnia — az ipari termelés és még jobban az iparban foglalkoztatottak számának növekedését. Az 1952. évi adatok viszont azt az ismert tényt mutatják, hogy az 1949-et követő években átmenetileg jelentős mérnökhány mutatkozott a népgazdaságban. A szakemberképzés — amint arra már rámutattunk — több évet vesz igénybe, míg az egész gazdaság és különösen az ipari termelés fejlesztése átmenetileg lényegesen gyors-

sabb volt az első ötéves terv kezdeti időszakában. 1953 után az ipar fejlődési üteme lelassult, ugyanakkor a végzett mérnökök egyre jelentősebb számban hagyták el az egyetemet, főiskolát. 1955-re — ennek következtében — a számottevő mérnökhány megszűnt, a korábbi éles ellentmondások kiegyenlítődték. Ezt követően 1958-ig a mérnökök számának fejlődése jóval gyorsabb volt, mint a termelés növekedése. Kétségtelenül ez az objektív alapja annak, hogy az elmúlt egy-két évben egyes területeken, illetve szakmákban, kisebb mérnök-„túltermelés“ mutatkozott, s a fiatal, végző mérnökök egy részét állami ösztöndíjjal lehetett csak a vállalatoknál elhelyezni. Már itt rá kell azonban mutatni arra a figyelemre méltó tényre, hogy míg a fiatal mérnökök egy részének elhelyezése nehézségbe ütközik, addig ugyanakkor nagyobb gyakorlattal rendelkező mérnököket jelentős számban keresnek a népgazdaság minden területén.

Bár a mérnökszükséglet és -utánpótlás tervezésének kérdéseit e tanulmányunkban nem kívánjuk tárgyalni, annyit mégis meg kell jegyeznünk, hogy az előbbieken vázolt jelenségeket mindkét irányú tendenciájukban figyelembe kell venni. Nem lehet elvont, elméleti fejtegetések alapján elmenni amellett, hogy a fiatal, gyakorlattal még nem rendelkező mérnökök egy részének megfelelő elhelyezkedése jelenleg nehézségekbe ütközik. A gyakornoki rendszer e téren nyilván csak átmeneti szükségmegoldásként fogadható el. Éppen ezért nem tekinthetők helyesnek az olyan szélsőségesnek tűnő nézetek, hogy „szocialista országban mérnökből sohasem lehet elég sok“. Másrészt fel kell figyelni arra a jelenségre is, hogy a fiatal mérnökök elhelyezkedési nehézségeivel egyidőben komoly kereslet mutatkozik gyakorlott szakemberekben. Semmi ok nincs tehát arra, hogy bárki — a tények felületes megítélése alapján — valamiféle mérnök-„túltermelésről“ beszéljen. Ezt mutatja egyébként a külföldi adatokkal való összehasonlítás is.

4. tábla

A mérnökállomány és főbb mutatói különböző országokban^{a)}

Ország	Adatfelvétel éve	Mérnökök száma (ezer fő)	100 000 lakosra	10 000 iparban foglalkoztatottra
			jutó mérnökök száma	
Anglia	1956	78,5	153	79 ^{b)}
Ausztria ^{c)}	1951	11,0	158	76
Bulgária ^{d)}	1956	11,6	153	.
Dánia	1953	6,6	153	.
Egyesült Államok ^{c)} ...	1953	500,0	313	298
Franciaország	1955	91,8	212	214
Lengyelország ^{e)}	1956	66,8	243	248
Magyarország	1958	26,6	270	223
Portugália	1950	3,4	40	.
Svájc	1950	9,3	187	.
Svédország ^{c)}	1954	9,7	135 ^{b)}	.
Szovjetunió ^{e)}	1954	540,0	264	318

a) A külföldi országokra vonatkozó — meg nem jelölt — adatok forrása a „Highly Qualified Manpower in Western Europe. Economic Bulletin for Europe.“ United Nations, Genova, May 1957. című kiadvány.

b) A mérnökellátottság alacsony mértéke összefügg azzal, hogy ezekben az országokban viszonylag sok a jól képzett technikus.

c) Monatsberichte des Österreichischen Institutes für Wirtschaftsforschung, Beilage Nr. 45., April 1957.

d) A Bolgár Tudományos és Műszaki Szövetség közlése alapján.

e) Tymowsky professzor, a Lengyel Mérnökök és Technikusok Szövetsége alelnökének közlése alapján.

A 100 000 lakosra jutó mérnökök számára vonatkozó adatok azt mutatják, hogy a nyugat-európai fejlett kapitalista országok szakemberellátottsága megközelítően a 160 fős középérték körül mozog. Ennek mintegy kétszerese az Egyesült Államok mérnökellátottsága. A Szovjetunió és a szocialista országok mérnökellátottsága több, mint másfélszerese volt a nyugat-európai kapitalista államokénak, és megközelítette az amerikai színvonalat. Az iparban foglalkoztatottakhoz viszonyítva már 1954-ben a Szovjetunió mérnökellátottsága volt a világon a legkedvezőbb. 1958-ban pedig már abszolút számban és viszonyszámokban is a Szovjetunió vezet — a mérnökök számát illetően — az Egyesült Államok előtt.

Magyarország mérnökellátottsága a lakosság számához viszonyítva a szocialista országok színvonalán mozog. Nem tapasztalható semmiféle olyan kiugrás, ami a mérnök-„túltermelés“ elméletét megalapozná. Még kevésbé mutatkozik ez az iparban foglalkoztatottakra jutó mérnöklétszám alapján. E téren Magyarország mérnökellátottsága még 1958-ban is alatta maradt többek között például Lengyelország korábbi ellátottsági színvonalának. Ugyanekkor a magyar népgazdaság mérnökellátottsága — mindkét index alapján — jóval felülmúlja Ausztriáét, Angliáét, Svájcét és a többi európai kapitalista országét.

A már ismert jelenlegi beiskolázási létszámok, a várható egyetemi lemorzsolódás és a mérnökállomány természetes fogyása mellett 1962. október 1-re előreláthatólag mintegy 32 000 fő lesz Magyarország mérnökállománya. Ebben az időpontban a 100 000 lakosra jutó mérnökök száma valószínűleg 310 fő körül fog mozogni, ami kétszeresen meghaladja a legfejlettebb nyugat-európai országok jelenlegi mérnökellátottságát, és eléri az Egyesült Államok jelenlegi színvonalát.

A MÉRNÖKUTÁNPÓTLÁS ALAKULÁSA MAGYARORSZÁGON ÉS KÜLFÖLDÖN

Magyarországon a mérnökképzés a második világháború előtti évtizedekben a József Nádor Műegyetemen történt. A végző mérnökök száma az 1920-as évek végéig évente 350—450 fő körül mozgott. Ezt követően a gazdasági válság, illetve a már említett munkanélküliség hatására, csökkent a beiratkozó elsőévesek száma és így később a végző mérnökök száma is. 1939-ben már csak 228 mérnök végzett a Műegyetemen. Ez arra, a más oldalról is megerősített jelenségre mutat, hogy a kapitalista országokban a mindenkori kereslet-kínálat határozza meg a szakemberképzés tendenciáját. Mivel azonban a képzési idő 4—5 év, az utánpótlás csak nagyobb távlatokban, utólag és főbb vonalaiban követi a gazdaság fejlődését és a tényleges szükségletet. Magyarországon például a gazdasági válság éveiben nagyszámú mérnök végezte el az egyetemet, akiknek elhelyezkedése hosszú évekig nagy akadályba ütközött. Évekkel később a háborús konjunktúra idején, amikor már mérnökhiány mutatkozott, a korábbi válság hatására megfogyatkozott számú utánpótlás került ki az egyetemről. Ennek az ingadozó és átlagosan is alacsony mérnökutánpótlásnak volt a következménye, hogy mérnökállományunk 1949-ig — mint láthattuk — alig emelkedett.

Az 1949 után bekövetkezett ugrásszerű fejlődés a közoktatás reformjával, az oktatás nagyarányú kiterjesztésével és azokkal a nagyösszegű beruházásokkal függ össze, amelyeket államunk már 1946-tól kezdve fokoza-

tosan és következetesen végrehajtott. Ha a mérnöklétszámban 1949-ig nem is következett még be nagyobb növekedés, a mérnökutánpótlásban mégis jelentős változások történtek. Alapjaiban megváltozott az egész felsőoktatás szerkezete. Míg az 1938/39. tanévben sokkal több jogászt képeztek ki Magyarországon, mint mérnököt, orvost, mezőgazdászt és közgazdászt együttvéve, addig 1950-re a mérnökképzés foglalta el az uralkodó helyet a felsőoktatásban. Az 1949/50. tanévben több, mint hatszor annyi mérnök-hallgató tanult az egyetemeken, mint 1937/38-ban. Ennek megfelelően a következő években gyorsan növekedett az évente végző mérnökök száma.

5. tábla

A végző mérnökök száma Magyarországon^{a)}

Év	Fő	Index:	
		1938/39. év=100	1949/50. év=100
1938.....	256	100	—
1947.....	562	220	—
1950.....	1053	411	100
1951.....	1584	619	150
1952.....	980	383	93
1953.....	3635	1420	345
1954.....	2440	953	232
1955.....	1885	736	179
1956.....	2525	987	240
1957.....	3490	1365	331
1958.....	2485	970	236

a) A Művelődésügyi Minisztérium adatai szerint a műszaki egyetemek, a Műszaki Főiskola, a Műszaki Szaktanárképző Intézet, a Mezőgazdasági Gépészmérnöki Főiskola, a Műszaki Akadémia és az Agrártudományi Egyetem Erdőmérnöki Kara nappali, esti és levelező tagozatán végzők együttes száma. A felsorolt intézmények közül a Műszaki Főiskola, a Műszaki Szaktanárképző Intézet és a Műszaki Akadémia időközben megszűnt. Az 1950-től mutatkozó nagyobb ingadozás részben ezeknek az oktatási intézményeknek a megszűnésével, részben az időközben végrehajtott tanulmányi reformmal függ össze. A végző hallgatók számának 1952-ben történő visszaesése a tanulmányi idő meghosszabbításának a következménye. Az 1950 utáni adatok a tanulmányaikat befejező utolsó féléves mérnökhallgatók számát jelentik.

A mérnökutánpótlásnak a fenti számokkal illusztrált fejlődése a népgazdasági tervek által meghatározott irányban és azok keretei között folyt le. A hároméves terv állította a felsőoktatás homlokterébe a mérnökképzést, és ebben az időben történt meg a középiskolai oktatás kiszélesítése is. A középiskolai tanulók száma 1949/50-ben 94 000 fő volt, az 1938/39. évi 52 000-rel szemben. Ez adott arra lehetőséget, hogy az első ötéves terv a műszaki felsőoktatás korábban elképzelhetetlen arányú fejlesztését tűzhesse ki célul. Ez a terv irányozta elő a budapesti és a soproni egyetem bővítése mellett, a miskolci nehézipari és a veszprémi nehézvegyipari egyetem felállítását. Az ötéves terv 1951. évi módosítása idején mondták ki, hogy a műszaki felsőoktatásban résztvevő hallgatók számát az 1949. évi 6900-ról 1954-re 21 000 főre kell felemelni. Amíg azonban a felemelt ötéves terv végrehajtása számos területen nem történt meg, és nem is történhetett meg, hibás, túlméretezett célkitűzései vagy más okok miatt, addig az oktatás terve lényegében megvalósult; 1953/54-ben a műszaki egyetemek és főiskolák hallgatóinak száma a tervezett 21 000 fővel szemben 20 436 fő volt.

A tervek általános teljesítésén belül mutatkoztak természetesen hibák is. Ezek részben belső aránytalanságok formájában nyilvánultak meg.

A másik kedvezőtlen jelenség az oktatási színvonal csökkenése volt. Egyes, átmeneti időre kialakított és időközben megszüntetett műszaki felsőoktatási intézmények a megszabott rövidített tanulmányi idő alatt érthetően nem adhattak teljes értékű képzést. Ugyanakkor az oktatás gyors és nagyarányú kiszélesítése során jelentős számban kerültek a felsőoktatási intézményekbe oktatóként és hallgatóként is olyan fiatalok, akik nem ütötték meg a kellő mértéket. Így a tanulmányi színvonal és a hallgatókkal szemben támasztott követelmények átmenetileg csökkentek. Együttvéve: a mennyiségi növelés részben a minőség rovására történt. Mindezeknél a hibáknál sokkal nagyobb jelentőségű eredmény azonban, hogy 1949-től 1958-ig közel háromszorosára emelkedett népgazdaságunk mérnökállománya, és ma megfelelő számú műszaki szakemberrel rendelkezünk gazdasági életünk további fejlesztéséhez. Mérnökutánpótlásunk üteme ezekben az években — más szocialista országokéhoz hasonlóan — messze maga mögött hagyta a kapitalista országokét.

6. tábla

A végző mérnökök száma 1955-ben különböző országokban^{a)}

Ország	A végző mérnökök száma	Az egy millió lakosra jutó végző mérnökök száma
Anglia	2 760	54
Ausztria	442	63
Egyesült Államok (1954)	22 329	137
Franciaország	3 622	84
Jugoszlávia.....	1 424	81
Kanada ^{b)}	1 337	86
Lengyelország (1956) ..	9 858	358
Magyarország (1955) ...	1 885	192
Magyarország (1958) ...	2 610	265
Német Demokratikus Köztársaság ^{c)}	1 944	108
Német Szövetségi Köztársaság	3 399	64
Olaszország (1953)	2 261	47
Svájc	281	57
Svédország	531	73
Szovjetunió ^{d)}	66 000	330

a) A külföldi országokra vonatkozó — meg nem jelölt — adatok forrása a „Highly Qualified Manpower in Western Europe. Economic Bulletin for Europe.” United Nations. Genova, May 1957. című kiadvány.

b) Economics and Research Branch Department of Labour, Ottawa Bulletin Nr. 1. August 1957. 17. old.

c) Statistisches Jahrbuch der Deutschen Demokratischen Republik, 1956. 122. old., 17. tábla.

d) Dosztizsenija Szovetszkoi Vlaszti za 40 let v cifrah. Moszkva. 1957. 281. old.

A kép részben hasonló ahhoz, amit a mérnökellátottságra vonatkozó adatok mutattak. A fejlettebb iparral rendelkező nyugat-európai kapitalista országok mérnökutánpótlása — az egy millió lakosra jutó mérnökök száma alapján — nagyjából azonos színvonalon, 55—65 fő körül ingadozik. Ennek mintegy kétszerese az Egyesült Államok utánpótlásának indexe. Mindezeket lényegesen meghaladja azonban a szocialista országok mérnökutánpótlásának aránya. A lakosság létszámához viszonyított szovjet és lengyel adat több, mint két és félszerese az amerikaiak és 5—6-szorosa a nyugat-

európainak. A magyar mérnökképzés aránya is messze felülmúlja bármelyik nyugat-európai kapitalista országét, sőt az Egyesült Államokét is; alatta marad azonban — nemcsak 1955-ben, de még 1958-ban is — a Szovjetunió mérnökutánpótlási arányának.

Végül vizsgáljuk meg a mérnökképzés számait a meglevő mérnökállománnyal összefüggésben.

7. tábla

A végző mérnökök száma az aktív mérnökök számának százalékában különböző országokban

Ország	1951.	1955.
	évben	
Anglia	4,0	3,5
Ausztria	4,7	3,5
Belgium	4,4	4,4
Dánia	4,9	5,0
Egyesült Államok.....	8,0	4,5
Finnország	5,2	4,3
Franciaország	3,0	3,6
<i>Magyarország</i>	<i>15,1</i>	<i>9,0</i>
Olaszország	4,1	4,2
Svédország	5,5
Szovjetunió (1950-ben és 1956-ban)	9,2	9,9

A számok szemléletesen mutatják, hogy az európai kapitalista országok mérnökutánpótlása több év viszonylatában is lényegében stagnál. Nagyarányú visszaesés mutatkozik az Egyesült Államokban, ahol a végző mérnökök száma az 1951. évi 40 000 főről 1955-ig 22 000 főre csökkent. Ez a visszaesés azzal kapcsolatos, hogy a második világháború befejezését követő 5—6 évben az egyetemi hallgatók számát átmenetileg ugrásszerűen megnövelte a hadseregből leszerelt fiatalok tömeges visszatérése az egyetemekre. Más országokban — hasonló jelenség ellenére — azért nem mutatkozik a későbbi visszaesés, mert a megnövekedett szakemberszükséglet kielégítésére folyamatosan növelték a kezdő évfolyamok létszámát. Erre azonban az Egyesült Államokban nem került sor, és így itt a végzők száma a korábbi alacsonyabb színvonalra esett vissza. Más jellegű a magyar mérnökutánpótlás arányánál látható visszaesés. Nálunk 1949 után olyan rohamosan növekedett a népgazdaság mérnökállománya, hogy a végző mérnökök abszolút számának nagyjából azonos szintje ellenére az utánpótlás aránya csökkent.

Nyugat-európai szerzők a fejlett iparral és az évtizedek lassú folyamatában felnőtt mérnökállománnyal rendelkező országokban a mérnökök természetes fogyását 2,5—3,0 százalékra becsülik. Eszerint ezekben az országokban a mérnökállomány évi átlagos tényleges növekedése mintegy 1—2 százalék. Magyarország mérnökállományának korösszetétele — amint erre később még kitérünk — lényegesen fiatalabb a külföldi országokénál. Emiatt a természetes fogyás mértékét nálunk jelenleg nem becsülhetjük többre mintegy évi 1,5 százaléknál. Ezek szerint Magyarországon a mérnök-létszám évi növekedése a 8 százalékot is eléri, amit egyébként a mérnökállomány alakulására vonatkozó adatok is alátámasztanak. Mérnökutánpót-

lásunk aránya tehát 4—8-szorosa az európai kapitalista országok mérnök-utánpótlásának.

Mérnökképzésünknek ez az 1950 óta mutatkozó nagy irama 1959 után lényegesen lassulni fog. A hallgatók jelenlegi száma és a várható lemorzsolódás alapján a végző mérnökök száma 1959-ben valószínűleg 1690, 1960-ban 1610, 1961-ben 1680, 1962-ben 1770 fő lesz. Ezekben az években az egy millió lakosra jutó végző mérnökök száma 170 fő körül ingadozik, az aktív mérnökökhöz viszonyított mérnökutánpótlás százaléka pedig az 1955. évi 9 százalékról 5,5—6,0 százalékra esik vissza, ami még mindig 2—3-szorosan meghaladja a kapitalista országok mérnökképzési arányát, de jóval kisebb más szocialista országok jelenlegi mérnökutánpótlási arányánál.

Az egyes országok társadalmi-gazdasági fejlettsége, gazdaságának szerkezete, technikájának színvonala között lényeges különbségek állanak fenn, s így természetesen hiba lenne, ha a magyar mérnökellátottságra és utánpótlásra vonatkozó adatok külföldi országok adataival való összehasonlításából határozott és konkrét következtetéseket vonnánk le. Pusztán ezekből az adatokból azért, mert ilyen vagy olyan országok csoportjához viszonyítva valamiféle eltérést tapasztalhatunk — véleményünk szerint —, nem vonhatunk le olyan következtetést, hogy Magyarországon a következő években a mérnökképzést növelni vagy csökkenteni kellene. Ezek az adatok nem pótolhatják a magyar népgazdaság fejlődésére vonatkozó irányszámok alapján kidolgozandó szakemberszükségleti tervet, amihez viszont ki kell dolgozni a megfelelő tervmetodikát is. E kérdés azonban meghaladja tanulmányunk célkitűzéseit, s ezért itt nem térünk ki rá. Ha azonban a tervmetodika és a tervezés alapját szolgáló főbb irányszámok rendelkezésre állanak, akkor — véleményünk szerint — az itt közölt adatok hasznos segítséget adhatnak a várható mérnökszükséglet eddiginél pontosabb tervezéséhez.

A MÉRNÖKÁLLOMÁNY KORMEGOSZLÁSA

Tanulmányunkban, mint a bevezetésből is kitűnik, nem kívánunk kitérni a műszaki szakemberek „minőségének“, „használhatóságának“ vizsgálatára. A mennyiség és a minőség kölcsönhatásának azonban közvetlen hatása van a népgazdaság szakemberellátottságára. Ezért a mérnökök kormegoszlásának oldaláról mégis szükségesnek tartjuk megvizsgálni műszaki szakemberállományunk minőségi összetételét. E vizsgálatnál abból indulunk ki, hogy a legszínvonalasabb oktatás is csak alapokat adhat a gyakorlatba kilépő fiatalok számára. Csak a munkában eltöltött huzamosabb idő alatt szerzett gyakorlat és elméleti továbbképzés, valamint az ezekből eredő specializálódás mélyítheti el és érlelheti meg a fiatalok tudását. Ebből a gyakorlat által igazolt elvből következik, hogy a mérnökök korösszetételére vonatkozó adatokból bizonyos fokig a minőségi összetételre is következtethetünk. (Lásd a 8. táblát.)

Mérnökállományunk tehát gyökeresen megfiatalodott. Ez a fiatalodás az utánpótlás nagyarányú bővítésének következménye, hiszen a mérnökök számának évi növekedése — az 1950—1957. évek átlagában — meghaladta az 1949. évi állomány 23 százalékát. E fiatalodást még jellemzőbben mutatja a 29 éves és ennél fiatalabb mérnökök számának vizsgálata: arányuk az 1949. évi 21 százalékról 1955-re kerekén a kétszeresére, 42 százalékra nőtt.

8. tábla

A mérnökök kormegoszlása a magyar népgazdaságban
(százalék)

Korcsoport	1949.	1955.
	évben	
34 éves és fiatalabb ...	27,8	51,1
35—49 éves	42,7	24,9
50—59 éves	21,0	15,8
60 éves és idősebb	8,5	8,2
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

Műszaki szakemberállományunk tekintélyes része tehát rendkívül fiatal. Ez a korösszetétel biztató ígéret a jövőre, ha fiatal szakembereink foglalkoztatása és továbbképzése megfelelő. Ebben az esetben 5—10 évi gyakorlati munka után kamatostul adják majd vissza a társadalomnak azt a jelentős befektetést, amibe kiképzésük és a begyakorlásukra fordított idő került. A jelen helyzet szempontjából azonban a fiatal korösszetétel ma még annyit jelent, hogy mérnökeink jelentős része tanulóéveit tölti a népgazdaságban; tudásuk, tehetségük még csak kibontakozóban van.

Szakemberállományunk fiatal korösszetételét kidomborítja a külföldi országokkal való összehasonlítás is.

9. tábla

A mérnökök kormegoszlása különböző országokban (százalék)

Ország	Az adat-felvétel éve	34 éves és fiatalabb	35—49 éves	50—59 éves	60 éves és idősebb	<i>Összesen</i>
Belgium	1947	23	39	17	21	100
Egyesült Államok.....	1950	41	59			100
Finnország	1950	46	48		6	100
Franciaország	1954	40	60			100
Magyarország	1955	51	25	16	8	100
Norvégia	1956	25	37	16	22	100
Portugália	1950	45	33	15	7	100

Az adatok szerint a magyar mérnökállományban a 34 évnél fiatalabbak aránya jóval meghaladja bármely vizsgált országét. Még feltűnőbb a fiatal korösszetétel, ha a 25 évnél fiatalabb mérnököket figyeljük. Ezek aránya Belgiumban, Finnországban 4, Franciaországban, Portugáliában 3, az Egyesült Államokban 6, Magyarországon viszont 16 százalék.

Mindezek az adatok megerősítik azt a következtetésünket, hogy hazánkban az átlagosnál jóval magasabb a fiatal, legfeljebb 1—2 évi gyakorlattal rendelkező mérnökök aránya. Ezért a vállalatoknak és intézményeknek, valamint a különböző társadalmi és politikai szervezeteknek, oktatási intézményeknek az eddiginél jóval nagyobb gondot kell fordítaniuk a fiatalok továbbképzésére.

A MÉRNÖKÖK SZÁMÁNAK MEGOSZLÁSA
A FŐBB NÉPGAZDASÁGI ÁGAK SZERINT

A mérnökök főbb népgazdasági ágak közötti megoszlásának vizsgálata az eddigi fejlődés és a jelenlegi helyzet megismeréséhez fontos. Ezeket az adatokat ugyanis fel lehet és fel kell használnunk a mérnökképzés irányának megállapításához, valamint a végző mérnökök elhelyezkedésének irányításához. E kérdés vizsgálatakor fokozottan jelentkeztek azok a nehézségek, amelyek a műszaki szakemberekre vonatkozó statisztikai munka rendezetlenségéből és alapelveinek tisztázatlanságából fakadtak.

Például a Központi Statisztikai Hivatal a mérnökállományra vonatkozó 1949., 1952. és 1955. évi adatokat különböző célból és egymástól eltérő módon gyűjtötte össze és dolgozta fel. Az 1952. és 1955. évi egyszeri adatfelvételek az Országos Tervhivatal, illetve más állami szervek „megrendelésére” készültek. Alapbizonylataikat a kívánt feldolgozás után kiselejtezték, majd az összesítő táblákat lerakták. Az adatok egységes szempontú feldolgozása, összehasonlítása nem történt meg. E hibák természetesen nem az e kérdésekkel foglalkozó statisztikusok, közgazdászok munkájának hiányosságából következtek, hanem abból a tényből, hogy vezető állami szerveink — a tények tanúsága szerint — nem tartották szükségesnek a szakemberekre vonatkozó statisztikai adatok rendszeres gyűjtését és feldolgozását. Így egy-egy aktuális és általában rendkívüli sürgetés mellett elvégzett adatgyűjtés eredményei a „rendelő” igényeinek kielégítése után elsüllyedtek.

Ez a helyzet már az eddig ismertetett összefoglaló adatok feldolgozását is rendkívül megnehezítette. Az igazi akadályok azonban akkor jelentkeztek, amikor részleteiben kezdtük vizsgálni a szakemberek számának alakulására vonatkozó adatokat. Statisztikánk tökéletesítésére irányuló, egyébként dicséretes törekvések folytán, gyakran változtak a különböző csoportosítási szempontok, és így azonos címszavak az egymáshoz egészen közel eső időszakokban is más és más tartalommal bírtak. Sajnos, a különféle időpontokban érvényes elvek szerint feldolgozott adatokat gyakran még a mérnökök számánál fontosabb mutatók esetében sem dolgozták át később az újabb szempontok szerint, hanem meghagyták őket korábbi állapotukban. Ez azonban még legfeljebb csak munkatöbbletet okozna a kutatóknak. A mi esetünkben azonban kiderült, hogy a mérnökök számára vonatkozó adatgyűjtések bizonylatainak időközi kiselejtezése miatt ma már lehetetlen a pontos, számszerű adatok egységes elvek szerinti feldolgozása.

Ennek ellenére sem használhattuk fel változatlan formában a rendelkezésre álló adatokat, mert ez a különböző időpontokra vonatkozó adatok egybevetését és a külföldi országokkal való összehasonlítást egyaránt lehetetlenné tette volna. Kénytelenek voltunk tehát utólag megfelelő és egységes elvek szerint az adatokat átcsoportosítani. Kétségtelen, hogy az így nyert számadatok nem tekinthetők pontosaknak. A jelen helyzetben azonban — véleményünk szerint — mégis ezt kellett tennünk, mert különben le kellett volna mondanunk a mérnöklétszám alakulásának részleteiből vizsgálatáról, míg az átdolgozással meg tudtuk közelíteni a tényleges helyzetet.

A következőkben közöljük a mérnökök ágazati megoszlására vonatkozó adatokat, és a jegyzetben ismertetjük az előbbi okok miatt végrehajtott átdolgozás számszerű adatait.

10. tábla

A mérnökök számának megoszlása főbb népgazdasági ágak szerint

Népgazdasági ág	1949. ^{a)}	1952. ^{b)}	1955. ^{c)}
	évben		
	szám szerint		
Ipar	4 531	6 282	9 774
Építőipar	1 305	3 274	3 797
Közlekedés	708	788	1 239
Mezőgazdaság	—	625	708
Kereskedelem	184	121	173
Államigazgatás	2 289	2 635	5 311
Egyéb	421	777	
Ebből: oktatás	180	777	.
<i>Összesen</i>	9 438	14 502	21 002
	százalékban		
Ipar	48,0	43,3	46,5
Építőipar	13,8	22,6	18,1
Közlekedés	7,5	5,4	5,9
Mezőgazdaság	0,0	4,3	3,4
Kereskedelem	2,0	0,8	0,8
Államigazgatás	24,3	18,2	25,3
Egyéb	4,4	5,4	
Ebből: oktatás	1,9	5,4	.
<i>Összesen</i>	100,0	100,0	100,0

a) Az 1949. évi népszámlálás 12. köt., 56. tábla alapján. A tábla 481 szabadfoglalkozású mérnököt mutat ki. Becslés alapján e számból 45 mérnököt az iparhoz, 427-et az építőiparhoz, 9-et az egyéb csoportba soroltunk. E korrekcióval jobban megközelítjük a mérnökök főbb népgazdasági ágak szerinti megoszlását, mintha a szabadfoglalkozású mérnökök egész csoportját az „egyéb” kategóriában hagytuk volna.

b) Az 1952. március 15-i egyszeri adatfelvétel alapján. Az összlétszám korrekciójára lásd az 1. tábla c) megjegyzését. Ez az adatfelvétel „Szolgáltatás” címszó alatt 147 mérnököt tüntet fel a gáz-, víz-, csatorna- és áramszolgáltató vállalatok alkalmazottaiként. E létszámot az 1949. évi és a külföldi adatokkal való összehasonlíthatóság céljából az iparhoz soroltuk. Az eredeti csoportosítás szerint 398 mérnök tartozik a „Beruházási vállalatok”-hoz. E mérnököket szakmai képzettségük alapján osztottuk szét az egyes népgazdasági ágak között. Az 1952. évi adatfelvétel nem tartalmaz mérnöklétszámot az „egyéb” kategóriában, ahova ebben az időben főleg a párt- és a társadalmi szervezetek által foglalkoztatott szakemberek tartoztak. Az adatgyűjtés erre a területre nem terjedt ki. Az itt dolgozó kb. 200 mérnök azonban sem az összlétszámot, sem az ágak közti arányokat érdemlegesen nem módosítja.

c) Az 1955. október 1-i egyszeri adatfelvétel alapján. Az összlétszám korrekciójára lásd az 1. tábla c) megjegyzését. Az összehasonlíthatósághoz lényegesen módosítani kellett az adatfelvétel összesítő csoportosítási tábláját. Az átcsoportosítást az 1955. évi vállalati címjegyzék elemzése alapján hajtottuk végre. Az eredeti csoportosítás „Egyéb népgazdasági ágak” sorban 2747 mérnököt tüntetett fel. Ebből 179 fő a kisipari termelőszövetkezetek alkalmazottja volt, akiket az iparhoz soroltunk. Az „Egyéb termelővállalatok” sor 1577 mérnököt tartalmazott. A vállalati címjegyzék e csoportba vonta össze a különböző ipari, technológiai, bányászati stb. kutató, kísérletező, tervező és beruházó vállalatokat, valamint a szolgáltató vállalatokat. A vállalatok jellege alapján az idesorolt mérnököket az iparhoz számítottuk. Az adatfelvétel csoportosítása „Előirányozatos folyószámlarendszerben gazdálkodó szervek” címszó alatt 369 mérnököt tartott nyilván. E csoportba a különböző társadalmi, egészségügyi, népművelési stb. szervek tartoztak. Ezt a létszámot a címjegyzék alapján történt becsléssel az „Államigazgatás” és „Egyéb” csoport között osztottuk meg. Végül az alaptáblában 449 mérnök szerepelt a „Nem termelő vállalatok” sorban, akiket — szintén a vállalatok jellege alapján — a különböző népgazdasági ágak között osztottunk el.

A mérnöklétszám megoszlási adatai elsősorban az ipar és az építőipar uralkodó szerepére mutatnak a műszaki szakemberek megoszlása tekintetében is. Az iparban és az építőiparban dolgozott az összes mérnöknek 1949-ben 61,8, 1952-ben 65,9 és 1955-ben 64,6 százaléka. A vizsgált időszak alatt tehát — az iparosítási politika végrehajtásának megfelelően — megnőtt az iparban és az építőiparban dolgozó mérnökök aránya. Ez arányeltolódás mellett jellemző a mérnökök létszámának hatalmas növe-

kedése. 1955-ben kereken másfélszer annyi mérnök dolgozott az iparban és az építőiparban, mint 1949-ben az egész népgazdaságban. Az ipar és az építőipar mérnökállományát külön-külön vizsgálva kevésbé kiegyensúlyozott fejlődést tapasztalhatunk. Feltűnő az építőiparban dolgozó mérnökök létszámának és arányának ugrásszerű növekedése 1949-től 1952-ig. Ezt követően jelentékeny visszaesés következett be az arányszámoknál, bár 1949-hez képest még mindig magas az építőipar mérnökállományának aránya. A mérnökök létszámának és arányának növekedése az állami építő-nagyipar megteremtésével függ össze, amely 1948—1949-ben kezdődött meg és 1951—1952 körül fejeződött be. Az 1952. évi csúcs a módosított ötéves terv erőltetett építési beruházási programjával kapcsolatos. Az ezt követő visszaesés a beruházási előirányzatok 1953 utáni csökkentésének a következménye. Az arányokban mutatkozó visszaesés ellenére 1955-ben még mindig 15 százalékkal több mérnök dolgozott az építőiparban, mint 1952-ben és közel háromszorannyi, mint 1949-ben.

Szembetűnő, hogy az iparban dolgozó mérnökök aránya — az 1949 utáni fokozott ütemű iparosítás ellenére — 1952-ben volt a legalacsonyabb és még 1955-ben is az 1949. évi arány alatt maradt. Ez az arányeltolódás — véleményünk szerint — főleg két okra vezethető vissza. Az egyik: a szocialista állami építő-nagyipar megteremtése az ipari képzettségű mérnökök egy részét is az építőiparba vont. Erre utal például az építőiparban dolgozó gépészmérnökök számának emelkedése is. 1952-ben 365 gépészmérnököt foglalkoztatott az építőipar; 1955-re ez a szám 542-re emelkedett. A másik tényező, amire a figyelmet különösen fel kell hívnunk, hogy az ipar bármilyen arányú fejlesztése is nemcsak a szoroson vett ipari termelésben, hanem a népgazdaság egész területén megnöveli a szakember-szükségletet. Az ipari termelés fokozásával nemcsak az ipari termékek exportja nő, hanem a belföldi fogyasztás is. Az ipar fejlesztésével összhangban és azzal szoros összefüggésben növekszik tehát az ipari termékek felhasználása a népgazdaság minden ágában, a termelésben, a társadalmi és az egyéni fogyasztásban. Elég, ha példaként arra a szembetűnő kölcsönhatásra utalunk, ami a mezőgazdasági gépipari és a vegyipari termelés fejlesztése, valamint a mezőgazdaság gépesítése és a mezőgazdasági nagyüzemi termelés kialakítása között fennáll. Éppen ezért az iparfejlesztés bármilyen gyors üteméből sem lehet arra következtetni, hogy több év átlagában a műszaki szakemberek túlnyomó részét az ipari termelésben kell elhelyezni. Nem találhatunk ezért ellentmondást abban a tényben, hogy az iparban foglalkoztatott mérnökök aránya — az 1949-től 1955-ig végrehajtott nagyarányú iparfejlesztés ellenére — kissé csökkent. Nem szabad megfeledkezni arról, hogy 1955-ben több mérnök dolgozott az iparban, mint 1949-ben az egész népgazdaságban. Ha az 1949. évi adatokat száznak vesszük, úgy 1955-ben, az állami iparban foglalkoztatottak indexe 170, a gyáripari nettó termelésé 226, az ipar mérnökállományának indexe pedig 222 volt, vagyis a fejlődés dinamikáját mutató főbb indexek között megfelelő összhangot találhatunk. Mindebből természetesen nem lehet olyan következtetést levonni, hogy az egész népgazdaság mérnökállománya és az ipar szakemberlétszáma között mechanikus és közvetlen összefüggés van. Az általános közgazdasági összefüggések és a műszaki szakemberállományra vonatkozó számadatok alapján azonban megállapíthatjuk, hogy a népgazdaság mérnökállománya — hosszabb időszakot vizsgálva — nagyjából az ipar

által foglalkoztatott mérnökök számával arányosan változik, ami viszont az ipar fejlődésével függ össze.

Az ipar mérnökállományának részletesebb vizsgálata alapján elsősorban arra a fontos jelenségre mutatunk rá, hogy az 1948 után megindult iparszervezési munka eredményeként az egész iparon belül jelentősen csökkent a gyáripari termelésben foglalkoztatott mérnökök aránya. 1949-ben az egész ipar¹ mérnöklétszámának 90,5 százaléka dolgozott a gyáriparban. 1952-re ez az arány 70,7 százalékra csökkent, s bár 1955-ig javulás mutatkozott, a gyáripari termelővállalatokban dolgozó mérnökök aránya még ekkor is csak 80,2 százalék volt az egész iparhoz viszonyítva. Ez a változás annak az átszervezésnek volt a következménye, amelynek során — az elmúlt tíz év alatt — az ipari tervezés, kutatás, fejlesztés, kísérletezés jelentős részét a gyáripari termelőegységektől elválasztva szervezték meg. Ezt a szervezési elvet nem kívánjuk itt bírálat tárgyává tenni, de abból a szempontból mindenesetre kedvezőtlennek látszik, hogy az átszervezés következtében az ipari termelővállalatok, vagyis a szorosán vett gyáripar szakemberellátottsága — különösen 1950—1953 között — a korábbi évekhez képest romlott. A magyar gyáriparban 1935-ben 2788 mérnök dolgozott, 1952-ben 4441, 1956-ban 8546, tehát a létszámemelkedés rendkívül nagy. A termelés szakemberellátottságát a 10 000 munkásra jutó mérnökök számán keresztül vizsgálva azonban a kép a következő; 1935-ben a gyáriparban 10 000 munkásra jutott 111 mérnök, 1949-ben 106, 1952-ben 75, 1955-ben 114, 1956-ban 122. Hasonló képet mutat az ipari termelés és mérnöklétszám indexeinek összehasonlítása is. Vagyis a gyáripar mérnökellátottsága csak 1955-ben érte el, illetve haladta meg az 1935. évi szintet. Bár e számok értékelésénél mérlegelni kell, hogy az új iparszervezetben a műszaki, illetve mérnöki munkát igénylő feladatok nem kis részét a gyáripartól külön megszervezett vállalatok és intézmények végzik el, mégsem tarthatjuk teljesen megnyugtatónak az ismertetett adatok által is feltárt helyzetet.

A népgazdaság többi ágazatának mérnökellátottságát vizsgálva a *közlekedésnél* az állomány viszonylagos stagnálása tűnik szemünkbe, különösen 1949 és 1952 között. Ezekben az években a fiatal mérnökök elosztása szigorú központi irányítás alapján történt. Az elosztó szervek feltehetően tekintettel voltak a gyorsan növekvő ipar sürgősebb mérnök-igényeire és figyelembe vették, hogy a közlekedés — mint régi és fejlett ágazat — már korábbról viszonylag jobban el volt látva műszaki szakemberekkel.

Kiemelkedő létszám- és arányváltozásra mutatnak az adatok a *mezőgazdaságban*. Az 1949. évi népszámlálás a mezőgazdasági termelésben nem mutat ki mérnököket.²

Ezzel szemben 1952-ben már a népgazdaság mérnökállományának 4,3 százalékát, 625 főt foglalkoztatott a mezőgazdaság. Ezek egy része gépész-, vegyész- és építésmérnök, akiknek megjelenése a mezőgazdaságban feltétlenül az új nagyüzemi gazdálkodás kialakításával függ össze. Az 1952. évi mérnökállomány többsége azonban még erdőmérnök és kultúrmérnök,

¹ A gyáripar az állami tulajdonban levő, ipari termelést folytató iparvállalatokat foglalja magában. Az egész iparhoz — a gyáriparon kívül — hozzátartoznak a különböző, nem ipari termelőtevékenységet folytató ipari szolgáltató, tervező, kutató, kísérletező vállalatok és intézmények, továbbá a kisipari termelőszövetkezetek és a magánkisipar.

² A kiemelt foglalkozások táblája (7. kötet, 40. old.) megjelöl ugyan 222 mérnököt a mezőgazdaságban, de a táblából kiderül, hogy ebből 219 erdészeti szaktisztviselő, 3 pedig az állattenyésztési-halászati ágazatban dolgozik. Ugyanezek az ágazati csoportosításban valószínűleg a közalkalmazottak között szerepelnek.

akik a népgazdasági átszervezések, illetve a statisztikai csoportosítások változása folytán jelennek meg most a mezőgazdasági ágban. Az 1952-től 1955-ig bekövetkezett létszám- és arányváltozás azonban már kétségtelenül a mezőgazdaság gépesítésével és a szocialista nagyüzemi termelés kialakításával függ össze. Ezt bizonyítja, hogy míg 1952-ben még csak 18 gépészmérnök dolgozott a mezőgazdaságban, addig 1955-ben számuk 205 főre emelkedett.

A kereskedelem mérnöklétszáma a gyors iparosítás éveiben abszolút számban is visszaesett és még 1955-ben is alatta maradt az 1949. évinek. Ha figyelembe vesszük, mennyire megnőtt külkereskedelmünkben az iparcikkek exportja, s hogy a belkereskedelemben is egyre növekszik a műszaki szaktudást igénylő ipari termékek forgalma, akkor nem tarthatjuk kielégítőnek a kereskedelem alacsony mérnökellátottságát.

Az államigazgatásban és az oktatásban dolgozó mérnökök részaránya 1955-ben 1949-hez viszonyítva csökkent, bár abszolút számuk jelentősen nőtt. A kategórián belül lényegesen emelkedett azonban az oktatásban dolgozó mérnökök száma és létszámaránya is. Ez az emelkedés természetes összefüggésben van a szakemberképzés nagyarányú kiterjesztésével.

Egészében vizsgálva a 10. tábla adatait, a mérnökök megoszlása a főbb népgazdasági ágak között tendenciájában visszatükrözi a népgazdaság struktúrájában végbement változásokat, de egyes területeken (például a gyár-ipar egyes csoportjaiban, a kereskedelemben) a szakemberellátottság viszonylagos, kisebb-nagyobb lemaradására mutat.

Bár a más országokra vonatkozó adatokkal — ez esetben — a szokásosnál is nagyobb fenntartással lehet csak párhuzamot vonni, tájékoztatásul közöljük néhány ország mérnökállományának megoszlási arányszámait.

11. tábla
A mérnökök számának megoszlása (százalékban) főbb ágazatok szerinti) különböző országokban

Ország	Az adat-felvétel éve	Ipar	Építő- ipar	Közle- kedés	Keres- kede- lem	Köz- igazga- tás	Okta- tás	Egyéb	Összesen
Ausztria ^{b)}	1951	54	29	4	2	8	2	1	100
Belgium	1951	55	6	9	12	11	4	3	100
Dánia	1953	35	18	7	6	16	5	13	100
Egyesült Államok.....	1950	52	9	5	8	18	2	6	100
Franciaország	1955	63	9	5	23				100
Hollandia	1947	33	3	5	5	15	9	30	100
Kanada	c)	77				19	4	—	100
Magyarország	1955	48	19	6	1	19	6	1	100
Nagy-Britannia	1956	59	5	2	.	18	3	.	100
Német Szövetségi Köztár- saság ^{b)}	1951	53	22	8	1	12	1	3	100
Portugália	1950	28	14	6	5	39	8		100
Svájc	1950	38	41	3	5	13			100

a) Mivel a külföldi adatok a mezőgazdaság mérnöklétszámát nem tartalmazzák, az összehasonlíthatóság érdekében a magyar adatokat is megfelelően átszámítottuk.

A külön meg nem jelölt külföldi adatok forrására lásd a 4. tábla a) jegyzetét.

b) Ausztria és a Német Szövetségi Köztársaság adatai a mérnökök és technikusok együttes létszámára vonatkoznak.

c) 1951—1956. évek átlaga. Scientific and Technical Personal Reporter, Department of Labour, May 1956. Közli: Economics and Research Branch Department of Labour, Ottawa, Bulletin Nr. 1., 7. old.

Az egyes országok adatai között mutatkozó különbségek nemcsak ez országok egymástól eltérő sajátos fejlődése miatt mutatkoznak, hanem a statisztikai csoportosítás rendszerének különbözősége miatt is. Jellemző erre az „Egyéb“ kategóriába összevont mérnökök nagy aránya Dánia és Hollandia esetében. Bizonyos tendenciákra azonban még így is rávilágítanak az adatok. Jellemző azonosságot mutat például a fejlettebb ipari országok mérnökállományának struktúrája. E vonatkozásban a magyar mérnökállomány a nyugati kapitalista országok szerkezeti összetételéhez hasonló, különösen az ipar és az építőipar mérnöklétszámának arányát illetően.

A MAGYAR GYÁRIPAR MÉRNÖKELLÁTOTTSÁGA

A mérnökök népgazdasági ágak szerinti megoszlásával kapcsolatban ismertettük már az ipar és ezenbelül a gyáripár mérnöklétszámára vonatkozó főbb adatokat. Ezek szerint a népgazdaság egész mérnökállományának több, mint egyharmada a szorosán vett gyáripárban dolgozik. Indokolt tehát, hogy a gyáripár helyzetét közelebbről is megvizsgáljuk.

12. tábla
A mérnökök számának megoszlása a gyáripár főbb ágazatai között

Év	Nehézipar	Könnyűipar	Élelmiszeripar	Összesen
Magyarország				
1935.....	76,9	16,1	7,0	100,0
1938.....	79,2	14,1	6,7	100,0
1942.....	78,9	13,6	7,5	100,0
1948.....	83,8	10,4	5,8	100,0
1949.....	86,0	8,6	5,4	100,0
1950.....	88,4	6,7	4,9	100,0
1952.....	88,3	7,5	4,2	100,0
1956.....	87,0	8,6	4,4	100,0
Ausztria ^{a)}				
1951.....	86,3	11,7	2,0	100,0
Anglia ^{b)}				
1956.....	93,6	4,6	1,8	100,0

a) Lásd a 4. tábla c) jegyzetét.

b) Lásd a 4. tábla a) jegyzetét.

A háború előtt, illetve alatt nem történt lényeges változás a gyáripár mérnökállomány struktúrájában. A három- és ötéves terv évei alatt azonban — a nehézipar gyorsütemű fejlesztésének hatására — jelentékenyen megnőtt a nehézipar részesedése a könnyű- és az élelmiszeripar terhére. 1956-ban már a gyáripár mérnöklétszámának több, mint négyötöde a nehézipárban dolgozott. Ez az arány azonban nem tekinthető túlzottnak. Ausztriában vagy Angliában például hasonló, illetve még nagyobb a nehézipárban dolgozók aránya a mérnökök összes számán belül. A nehézipárnak ez az uralkodó szerepe egyrészt azzal függ össze, hogy a gyáripár munkáslétszám többsége itt dolgozik, másrészt azzal, hogy a nehézipárhoz tartozó iparágakban, bonyolultabb technológiájuk és magasabb műszaki fejlettségük következtében viszonylag több mérnök foglalkoztatása szükséges. Így, míg a nehézipárban a 10 000 munkásra jutó mérnökök száma 1956-ban 159 fő

volt, addig a könnyűiparban 45, az élelmiszeriparban 54 mérnök volt a megfelelő arány.

A nehéziparon belül a gépipar foglalkoztatta a legtöbb mérnököt. A gépiparban dolgozott már 1935-ben is a nehézipari mérnöklétszámnak több, mint egyharmada. A felszabadulás után ez az arány tovább növekedett, s 1956-ban elérte az 53,8 százalékot. Ez az arány sem mondható túlzottan magasnak más országokhoz viszonyítva. Például Franciaországban 64,0, Angliában 62,5 az Egyesült Államokban 69,4, Hollandiában 61,8 százalék volt a gépipar részesedése a nehézipar mérnökállományából. A nehézipar, s ezen belül a gépipar súlyának növekedése azonban nem jelenti azt, hogy a könnyűipar és az élelmiszeripar mérnökellátottsága romlott volna a háború előtti helyzethez képest. Összehasonlítva az 1938. és az 1956. évi adatokat — megközelítő számítással, azonos alapon — megállapítható, hogy a 10 000 munkásra jutó mérnökök száma 1956-ban a nehéziparban 25—30, a könnyűiparban mintegy 20, az élelmiszeriparban pedig 6—8 százalékkal volt magasabb az 1938. évinél. A fejlődés tehát a gyárpar mind-egyik szektorában bekövetkezett, bár kétségtelenül nem egyenlő arányban.

*

A gazdasági ágak között minden fejlettebb országban az ipar, ezen belül a gyárpar foglalja el a vezető szerepet. Éppen ezért szükségesnek tartjuk, hogy megvizsgáljuk a magyar gyárpar egyes fontosabb munkaköreinek mérnökellátottságát. A gyárpar műszaki színvonala szempontjából elsősorban az iparvállalatok vezetőinek helyzetét indokolt vizsgálni. A kapitalista iparstatisztika „gyárvezetők” címszó alatt foglalta össze a gyárpari vállalatok alkalmazott igazgatóit (vezérigazgatóit) és a vezetést ellátó tulajdonosokat. A kapitalista vállalatok túlnyomó többségében a vezetés egy kézben egyesítette az általános és a műszaki irányítást. Csak kevés nagyipari vállalatnál alkalmaztak külön műszaki igazgatókat a vezérigazgató irányítása alatt. Ma viszont általános és kötelező elv gyárparunkban, hogy az igazgatók a vezetés általános és összefogó feladatait végzik, míg a műszaki vezetést az igazgató irányítása alá tartozó főmérnök végzi. A kapitalista adatokkal („gyárvezetők”) való összehasonlítás alkalmával ezért indokoltnak tartottuk, hogy összevonjuk az igazgatók és főmérnökök adatait.

13. tábla

A mérnökök aránya a magyar gyárpar „gyárvezetők” között

Év	1938.	1942.	1956.
	évben		
Bányászat	67,8
Kohászat	21,0	17,4	66,5
Gépipar	34,7	35,2	38,8
Villamosenergiaipar	38,3	37,0	48,9
Építőanyagipar	17,1	14,7	24,6
Vegyipar	24,4	29,4	42,4
Nehézipar összesen	24,9	24,4	45,9
Textilipar	9,9	8,6	22,2
Egyéb könnyűipar	6,7	7,3	8,9
Könnyűipar összesen	7,7	7,8	12,2
Élelmiszeripar	5,1	6,4	8,1
<i>Gyárpar összesen</i>	<i>13,9</i>	<i>13,6</i>	<i>26,0</i>

Míg 1938-tól 1942-ig a gyárparban és a legtöbb iparágban is csökkent a mérnökök aránya a gyárvezetők között, addig 1956-ra e tekintetben minden területen jelentős fejlődés tapasztalható. Különösen kiemelkedő a vállalatok vezetésének mérnökellátottságában mutatkozó javulás azokban az iparágakban, amelyekben a szocialista átszervezés során az iparvállalatok nagyfokú koncentrációja következett be. Így a kohászatban, a vegyiparban és a textiliparban 1956-ra a mérnökök létszámaránya a gyárvezetők között a háború előtti színvonal többszörösére emelkedett. Az általánosan mutatkozó javulás kettős irányú fejlődés eredménye. Egyrészt az elmúlt tíz év alatt nagy számban nőttek fel új gyárvezetők: igazgatók, főmérnökök. Az államosítás első munkáskáderei nemcsak begyakorolták magukat a vezetés munkájába, hanem jelentős számban megszerezték a mérnöki oklevelet is. Másrészt az utóbbi 3—4 évben egyre több mérnök került főmérnöki és részben igazgatói beosztásba is.

E fejlődés ellenére sem lehetünk teljesen elégedettek a mai helyzettel. Egyes erősen koncentrált és magas műszaki követelményeket támaztó iparágakban, például a gépiparban, villamosenergiaiparban stb. még mindig alacsony a mérnökök aránya a gyárvezetők között. Pontosabb képet kapunk, ha a mérnökök arányát külön-külön vizsgáljuk az igazgatók és a főmérnökök csoportjában.

14. tábla

A mérnökök számának százalékos aránya az igazgatók és a főmérnökök között a magyar gyárparban (1956)

Megnevezés	Igazgatók	Főmérnökök
Bányászat	16,1	94,2
Kohászat	46,1	85,7
Gépipar	13,5	66,0
Gépgyártás	10,1	74,5
Villamosenergiaipar	37,5	73,1
Finommechanikai és tömegcikkipar	10,0	52,8
Közlekedési javítóipar	14,0	69,2
Villamosenergiaipar	7,5	86,4
Építőanyagipar	3,5	51,7
Vegyipar	21,9	64,0
Nehézipar összesen	13,7	71,1
Textilipar	8,4	35,7
Egyéb könnyűipar	3,5	17,6
Könnyűipar összesen	4,6	23,2
Élelmiszeripar	1,2	31,0
<i>Gyárpar összesen</i>	7,2	53,6
Ebből: helyi ipar	1,0	25,0
minisztériumi ipar	9,9	59,0

A technikus végzettséggel rendelkező igazgatók száma kb. azonos a mérnöki végzettséggel rendelkezők számával. Ezenkívül mintegy 8—10 százalékra becsüljük azoknak az igazgatóknak számát, akik tanulmányaikat most végzik, vagy technikus, illetve egyetemi (például közgazdasági) végzettséggel rendelkeznek. Mindezeket beszámítva is elég nagy még azoknak az igazgatóknak száma, akik nem rendelkeznek a megfelelő iskolai végzettséggel, így a gépgyártásban, a vegyiparban, a bányászatban stb. Arra kell

tehát törekedni, hogy a nagyobb iparvállalatoknál, s különösen a fejlettebb technikával dolgozó iparágakban az igazgatók közül minél többen szerezzék meg a mérnöki képesítést, illetőleg az új igazgatók kinevezésekor minél nagyobb számban mérnököket helyezzenek e munkakörökbe is.

A főmérnöki munkakört betöltők között természetesen lényegesen magasabb a mérnökök aránya, mint az igazgatóknál. Érthető okokból igen magas a mérnöki oklevéllel rendelkezők részaránya a bányászatban, a kohászatban, a villamosenergia-termelésben, a gépipar egyes ágaiban, amelyekben a vállalatok koncentráltasága és a magasabb műszaki követelmények miatt általában csak mérnöki szaktudással tölthető be megfelelően a főmérnöki munkakör. Azokban az iparágakban, amelyekben a mérnökellátottság aránya igen alacsony, például az építőanyagiparban, a könnyűiparban és az élelmiszeriparban, mérlegelni kell, hogy viszonylag sok a kisüzem, amelyekben a műszaki vezetés gyakran nem is követel meg mérnöki diplomát. Ennek ellenére, s még ha figyelembe is vesszük, hogy a főmérnökök 13 százaléka rendelkezik technikus végzettséggel, mintegy 10—15 százaléka pedig most végzi tanulmányait, nem lehetünk megelégedve a jelenlegi arányszámmal. Hiszen 1956-ban a főmérnöki munkakört betöltő vezetőknek közel a fele nem volt jogosult a főmérnöki cím viselésére, s még mindig sok az olyan vezető, aki minden műszaki végzettség nélkül tölt be főmérnöki munkakört. E hiányosságok még azokon a területeken is megmutatkoznak, amelyeken évekkel ezelőtt kötelezően előírták a műszaki végzettséget. Például a 4345/1954. KGM. számú utasítás kimondja, hogy 1954. december 31-től főmérnöki munkakört csak „mérnöki, illetve technikus vagy azoknak megfelelő képesítéssel rendelkezők tölthetnek be...” Ennek ellenére 1956. október 1-én a KGM vállalatok főmérnöki helyeinek mintegy 10 százalékat az előírt végzettséggel nem rendelkező dolgozók töltötték be.

Szükségesnek tartottuk megvizsgálni a mérnökök arányát a gyártmánytervező és a gyártástervező műszaki alkalmazottak között is, mert e két csoportnak különösen fontos szerepe van a termelés műszaki fejlesztésében.

15. tábla

A mérnökök aránya a gyártmány- és gyártástervező műszaki alkalmazottak között (1956)

Megnevezés	Gyártmánytervezők	Gyártástervezők
Bányászat	29,6	69,2
Kohászat	13,5	17,8
Gépgyártás	27,7	11,8
Villamosgépipar	32,8	22,4
Finommechanikai és tömegcikkipar .	18,9	13,4
Közlekedési javítóipar	35,3	13,6
Villamosenergiaipar	27,6	17,6
Építőanyagipar	14,6	20,0
Vegyipar	21,6	28,4
Nehézipar összesen	26,5	14,9
Textilipar	3,7	17,1
Egyéb könnyűipar	1,5	2,4
Könnyűipar összesen	3,0	9,5
Élelmiszeripar	5,2	9,7
<i>Gyáripar összesen</i>	<i>25,2</i>	<i>14,4</i>

Szembevetendő, hogy a gyártmánytervezőknek mindössze 25,2 százaléka mérnök és a nehéziparban, sőt ezenbelül a gépiparban is alig 1—2 százalékkal magasabb ez az arány. Kétségtelen pedig, hogy éppen a gyártmányok tervezése különösen magasfokú műszaki szaktudást igényel. A mérnökök és a technikusok számát együttesen vizsgálva azt látjuk, hogy a gyártmánytervezőknek több, mint egyharmada megfelelő műszaki iskolai végzettség nélkül végzi munkáját. A gyártástervezők, vagyis technológusok között az arány valamivel rosszabb, főleg ami a mérnököket illeti; ez azonban bizonyos fokig érthető, mert a nagy gyakorlattal és tapasztalattal rendelkező technológusok — beosztott munkakörben — magasabb műszaki iskolai végzettség nélkül is jól megállhatják helyüket. A kedvezőtlen arányhoz valószínűleg az is hozzájárul, hogy a magasabb fizetési kategóriába való besorolásra törekedve a vállalatok sok olyan dolgozót is a technológusok és a gyártmánytervezők közé sorolnak, akiknek tényleges munkaköre nem ennek megfelelő. Gyakori például, hogy a műszaki rajzolók egy részét szerkesztőként sorolják be. Az ilyen tényezők hatását természetesen nem lehet számszerűen megállapítani, de mindezzel számotvetve sem lehetünk elégedettek e területek mérnökellátottságával.

*

A mérnöklétszám alakulására vonatkozó egyes fontosabb adatok ismertetése és elemzése megmutatja, hogy népgazdaságunk fejlődése és szakemberekkel való ellátottsága között szoros összefüggés és kölcsönhatás van. A mérnöki munka fontosságát eddig is elismerték nálunk. Ideje azonban, hogy jelentőségük általános hangoztatásán túl megkezdődjenek a problémák részletes és konkrét vizsgálata. Ehhez a munkához kívánt némi segítséget nyújtani ez a tanulmány is, bár terjedelmének korlátai miatt vázlatosan és egyes vonatkozásaiban érinthette csak a műszaki szakemberekkel kapcsolatos problémakört. Nagy előrehaladást fog jelenteni, ha a Központi Statisztikai Hivatal közzéteszi a múlt év végén végrehajtott reprezentatív statisztikai adatfelvétel anyagát. Ennek feldolgozása — tudomásunk szerint — a közelmúltban befejeződött. Bizonyosra vesszük, hogy publikálása sok tekintetben kiegészíti, vagy éppen vita tárgyává teszi majd tanulmányunk egyes megállapításait. Úgy gondoljuk azonban, hogy mindez csak a kezdeti lépéseket jelentheti. A továbbhaladáshoz — véleményünk szerint — elsősorban az szükséges, hogy a metodikai kérdések tisztázása után megkezdődjenek a mérnökökre — és általában a népgazdaságilag fontos szakemberekre — vonatkozó rendszeres statisztikai adatgyűjtés és az eredmények nyilvánosság elé tárása. Meggyőződésünk, hogy a tudományosan megalapozott statisztika ezen a téren is komoly segítséget fog nyújtani a népgazdaság fejlődése során felmerülő problémák megoldásához; az adott esetben Magyarország perspektivikus mérnökszükségletének megállapításához.

PALFAI ISTVÁN:

A MEZŐGAZDASÁGI TERMELŐSZÖVETKEZETEK KÖZÖS ÁLLATTENYÉSZTÉSE

A Magyar Szocialista Munkáspárt agrárpolitikájának tézisei kimondják: „... a forradalmi munkás-paraszt kormány az egészségesebb ipari szerkezet kialakítása mellett, a falu szocialista átalakításának szem előtt tartása és egyidejű végzése mellett *a mezőgazdasági termelés fokozottabb fellendítését — arccal a belterjesség felé —* fő feladatnak tekinti.“

A mezőgazdasági termelés állandó fejlesztése a gazdálkodás belterjeségének fokozatos növelésével a szocializmus sikeres építésének feltétele, s így nem csupán dolgozó parasztságunk, hanem egész népünk ügye. A mezőgazdasági termelés belterjesebbé tételével egyidőben kell mezőgazdaságunkat korszerű, gépekkel és eszközökkel jól felszerelt szocialista nagyüzemi mezőgazdasággá átalakítanunk. Ez fokozott követelményeket támaszt a mezőgazdasági termelőszövetkezetek gazdálkodásával szemben is. Nemcsak azért, mert az életszínvonal állandó és általános emeléséhez szükséges élelmiszereknek és ipari nyersanyagoknak egyre nagyobb részét adják termelőszövetkezeteink, hanem azért is, mert éppen a belterjes nagyüzemi gazdálkodás megvalósításával kell termelőszövetkezeteinknek vonzást gyakorolniuk a még túlsúlyban levő egyénileg dolgozó parasztoakra.

A mezőgazdasági termelőszövetkezetek belterjes gazdálkodásának egyik alapvető feltétele a közös állatállomány és állattenyésztés fejlesztése. Erre a kérdésre korábban nem fordítottunk elég figyelmet, holott a legjobb állami gazdaságok, az élenjáró termelőszövetkezetek, de még a felszabadulás előtti nagybirtokok egy részének példája is azt mutatja, hogy csak fejlett állattenyésztéssel, megfelelő létszámú és minőségű, magas termelékenységű és szaporaságú állatállománnyal rendelkező mezőgazdasági üzem lehet szilárd, gazdaságilag megalapozott, csak ilyen termelőszövetkezet tud tagjai számára jólétet és a népgazdaság számára több árut biztosítani. Ma még azonban a termelőszövetkezetek többségének közös állattenyésztése messze elmarad a belterjes gazdálkodás szabta kívánalmaktól, és az állomány növeléséhez, minőségének javításához a termelőszövetkezetek komoly erőfeszítésére és célirányos, hatékony állami segítségre van szükség.

A mezőgazdasági termelőszövetkezetek állatállománya

A mezőgazdasági termelőszövetkezetek közös állatállománya nem fejlődött, nem növekedett egyenletesen. A mezőgazdasági termelőszövetkezetek gazdálkodását befolyásoló gazdaságpolitikai és politikai tényezők min-

dig az állattenyésztésre gyakorolják a legnagyobb hatást, s így a mezőgazdasági termelőszövetkezetek közös állatállományának fejlődése az elmúlt években két alkalommal is nagy törést szenvedett. Az 1953. évben az „új szakasz” politikájának meghirdetése a termelőszövetkezetek egy részének feloszlásával együtt a közös állatállomány tekintélyes részének szétzüllesztését vonta maga után. A közös állatállományban a legnagyobb veszteséget az 1956. évi ellenforradalom okozta. A tenyésztés- és haszonállatok jelentős, értékesebb részét széthurcolták.

1. tábla

A mezőgazdasági termelőszövetkezetek szántóterületének és közös állatállományának alakulása

Év (december 31.)	Szántóterület (ezer kat. hold.)	állomány (ezer darab)			
		Szarvasmarha	Sertés-	Ló-	Juh-
1950.....	621,8	46,9	137,7	15,4	97,0
1951.....	942,8	80,7	248,6	31,6	172,3
1952.....	1765,0	171,3	466,2	82,1	329,9
1953.....	1294,2	133,8	324,5	62,3	381,6
1954.....	1192,7	122,2	308,4	59,7	396,3
1955.....	1519,1	150,4	413,7	69,3	438,2
1956.....	679,3	67,3	145,3	24,7	237,5
1957.....	886,4	90,4	193,1	30,4	329,9

A közös állattartás megszervezését és fejlődését nehezítette a termelőszövetkezeti gazdálkodás formájából adódóan az is, hogy amíg a növénytermelés lényegében a közös gazdaságban folyik, az állattartás kettős jellegű, a közös és a háztáji gazdaságban egyaránt nagy jelentősége van. Emellett a kisparaszti gazdaságokból létrejött termelőszövetkezetek többsége nem rendelkezett kezdettől fogva a közös nagyüzemi állattartáshoz szükséges felszereléssel, elsősorban épületekkel, és államunk csak fokozatosan tudta hitelekkel segíteni a nagyüzemi állattartás feltételeit biztosító költséges beruházásokat. Ugyanakkor olyan helytelen nézetek alakultak ki és terjedtek el — helyenként a termelőszövetkezetek gazdálkodására közvetlenül befolyást gyakorló körökben is —, amelyek szerint a termelőszövetkezetek közös állattartásának nincsenek meg a kellő gazdasági feltételei, a termelőszövetkezetek állattartását kizárólag a háztáji gazdaságok keretei között tartották kívánatosnak, illetve megvalósíthatónak. E helytelen nézetek között gyakran ellenséges nézetek is megbújtak.

Mezőgazdasági termelőszövetkezeteink jelentős részére még ma is az állattenyésztés alacsony színvonala jellemző. Az állattartás mértékében, az állati termékek, hozamok és a szaporaság tekintetében a termelőszövetkezetek ma még elmaradnak a legtöbb esetben az állami és az egyéni gazdaságoktól. Termelőszövetkezeteink többségében hiányzik a belterjes, jövedelmező gazdálkodást biztosító állatállomány. (Lásd a 2. táblát.)

A mezőgazdasági termelőszövetkezetek jelenlegi alacsony állatsűrűsége a közös gazdálkodás belterjesebbé tételének egyik legfőbb akadályja. A kellő nagyságú állatállomány hiánya folytán a termelőszövetkezetek többsége nem tud elegendő mennyiségű istállótrágyát biztosítani a föld termő-

erejének fenntartására, illetve pótlására. A belterjesebb gazdálkodás megvalósításával viszont a hozamok növekedése mellett növekedni fog a kat. holdanként nagyobb termelési értéket adó, általában a trágyaigényesebb, táperőben gazdagabb talajt kívánó növények aránya. Ehhez pedig a talajerő pótlásánál többre, a talajerő fokozására lenne szükség. Csak jól trágyázott földön biztosítható a terméshozamok állandó emelkedése. Ha a termelőszövetkezetek nem biztosítják szántóterületüknek megfelelő trágyázását, még a legkedvezőbb időjárás mellett is jelentékeny terméstöbbletet veszítenek el. A fejlett állattenyésztéssel rendelkező országok, különösen azok, amelyekben nagy a sok trágyát adó szarvasmarhaállomány — több vonatkozásban kedvezőtlenebb viszonyok között — lényegesen nagyobb termést takarítanak be az egyes növényfélésegekből kat. holdanként. Termelőszövetkezeteink jelenleg a közös állatállomány trágyatermelését figyelembe véve 8—10 évenként, de a közös és a háztáji állatállomány együttes trágyatermelését tekintve is csak 5—6 évenként tudják termőterületüket megtrágyázni. A háztáji gazdaságokban termelt istállótrágya rosszabb, a szakszerűtlenebb kezelés miatt kevésbé értékes, összeszedése és szállítása s a közös gazdaságban történő felhasználása körülményes és költséges. Ezért helyesebb, ha a termelőszövetkezetek a szántóterületük trágyázásához szükséges istállótrágya mennyiségének nagyobb hányadát a közös állattartásban termelik meg. A termelőszövetkezetek nagy többsége azonban ezt nem tudja biztosítani, mert közel 30 százalékukban 12 kat. holdnál és több, mint 50 százalékukban 8 kat. holdnál több mezőgazdasági terület jut egy számosállatra. 57 mezőgazdasági termelőszövetkezetnek egyáltalán nincs közös állatállománya. (Lásd a 3. táblát.)

A 100 kat. hold mezőgazdasági területre jutó állatállomány alakulása

2. tábla

Időpont	100 kat. hold mezőgazdasági területre jutó					100 kat. hold szántóra jutó számosállat
	szarvasmarha	sertés	ló	juh	összes számosállat	
	darab					
	a mezőgazdasági termelőszövetkezetek közös gazdaságában					
1951. február 26.	5,3	15,7	1,9	13,7	8,5	10,3
1952. március 3.	6,3	18,4	2,7	15,3	10,3	12,2
1953. március 2.	7,7	19,1	3,7	16,7	12,5	14,7
1954. március 1.	8,0	20,5	3,8	28,5	13,8	16,7
1955. március 1.	7,9	23,6	3,9	30,5	14,3	17,7
1956. március 1.	7,4	22,2	3,5	25,1	13,0	16,2
1957. március 1.	5,9	15,0	2,6	33,2	10,8	13,6
	az állami gazdaságokban					
1957. március 1.	11,5	42,1	3,6	38,9	19,7	25,8
	az egyéni gazdaságokban					
1957. március 1.	17,5	40,9	6,3	9,4	24,4	34,0
	a középbirtokokon (a felszabadulás előtt)					
1935. február 28.	8,9	21,2	3,1	14,7	13,0	21,4

3. tábla

A mezőgazdasági termelőszövetkezetek megoszlása állatsűrűség szerint

Egy számosállatra jutó mezőgazdasági terület (kat. hold)	A mezőgazdasági termelőszövetkezetek			
	száma	megoszlása (százalék)	összes területe (kat. hold.)	megoszlása (százalék)
	1957. június 30-án			
— 4	104	4,0	27 923	2,4
4,1— 5	207	8,0	78 510	6,7
5,1— 6	287	11,1	118 291	10,2
6,1— 7	319	12,4	152 909	13,1
7,1— 8	262	10,1	134 384	11,6
8,1— 9	208	8,1	123 255	10,6
9,1—10	168	6,5	102 747	8,8
10,1—12	239	9,3	124 686	10,7
12—.....	729	28,3	287 172	24,7
Állatot nem tartó .	57	2,2	14 003	1,2
<i>Összesen</i>	<i>2580</i>	<i>100,0</i>	<i>1163 880</i>	<i>100,0</i>

Nem kielégítő a mezőgazdasági termelőszövetkezetek közös állatállományának összetétele sem. A mezőgazdasági termelés általános színvonala, a termelőszövetkezetek jövedelmezősége és nem utolsósorban a lakosság jobb élelmiszerellátása szempontjából fontos szarvasmarhaállomány aránya alacsony, és míg a juhállomány aránya évről évre nőtt, a szarvasmarhaállomány aránya fokozatosan csökkent.

4. tábla

Az állatállomány (számosállatban) összetételének alakulása

Időpont	Szarvasmarha-	Sertés-	Ló-	Juh-	Összesen
	állomány aránya				
a mezőgazdasági termelőszövetkezetek közös gazdaságában					
1950. február 20.	53,2	18,5	18,2	10,1	100,0
1951. február 26.	49,7	21,1	17,6	11,6	100,0
1952. március 3.	48,4	20,3	20,7	10,6	100,0
1953. március 2.	49,3	17,3	23,9	9,5	100,0
1954. március 1.	46,2	17,0	22,0	14,8	100,0
1955. március 1.	44,2	18,8	21,7	15,3	100,0
1956. március 1.	45,5	19,4	21,3	13,8	100,0
1957. március 1.	43,5	15,8	19,2	21,5	100,0
az állami gazdaságokban					
1957. március 1.	46,9	24,3	14,7	14,1	100,0
az egyéni gazdaságokban					
1957. március 1.	57,4	19,1	20,7	2,8	100,0
a középbirtokokon (a felszabadulás előtt)					
1935. február 28.	54,5	18,5	18,9	8,1	100,0

Hazánkban az extenzív szarvasmarhatartás rét- és legelőadottságaink miatt nem gazdaságos, mert a takarmány nagy részét szántóföldön kell megtermelni. Az elmúlt évben a munkás-paraszt kormány megszüntette a takarmánytermelést kedvezőtlenül befolyásoló kötelező vetéstervet, és így a termelőszövetkezetek nagyobb területen termelhetnek takarmányt. A takarmánytermő-, különösen a pillangóstakarmánytermő-területek növekedésével a kalászosokat is nagyobb területen vethetik jó elővetemény után.

Nem kedveztek a szarvasmarhatenyésztésnek az 1957-ig érvényben levő szarvasmarha- és sertésárak sem: a termelőszövetkezeteket nem tudtuk érdekeltté tenni a közös szarvasmarhaállomány számbeli növelésében. Ez a helytelen, elsősorban a sertésenyésztés számára kedvező árány a termelőszövetkezetek közös sertésállományának egészségtelen arányú felduzzadásához vezetett. A termelőszövetkezetek azonban a nagy sertésállománynak csak viszonylag kis hányadát tudták felhizlalva értékesíteni, mert a közös gazdaságban megtermelt takarmány aránytalanul nagyobb részét minden évben szétszötták a tagok között. Így nagy számban süldőként értékesítették a sertéseket, amely nem növelte jelentősen a termelőszövetkezetek jövedelmét. Kormányunk által az elmúlt évben bevezetett új árányok javítanak az állattenyésztés eddigi helyzetén. A szarvasmarhaárak felemelése a szarvasmarhatenyésztés számára biztosít elsősorban kedvezőbb feltételeket. Az új árak bevezetése kedvező a sertésenyésztés számára is, mert a nagy testtömeget biztosító fehérhússertések tenyésztése elsősorban a sok fölözött tejjel — tehát fejlett tehenészettel — rendelkező gazdaságokban a legeredményesebb.

Sok helyen azonban még ma is el van terjedve az a nézet, hogy a termelőszövetkezeti közös szarvasmarhatartás nem kifizetődő, holott a szarvasmarhatenyésztés a mezőgazdasági üzemeknek, s így termelőszövetkezeti gazdaságoknak is szerves, nélkülözhetetlen része, amelynek termelése annál olcsóbb és annál nagyobb, minél intenzívebb viszonyokat biztosítunk számára. A szarvasmarhatenyésztés fontosságát igazolja a fejlett mezőgazdasággal rendelkező és más országok példája is, amelyek az állatállományban jóval nagyobb arányban tartanak szarvasmarhát, mint Magyarország.

Az állatállomány (számosállatban) összetétele néhány országban

5. tábla

Ország (1951)	Szarvas- marha-	Sertés-	Ló-	Juh-	Összesen
	állomány aránya				
Ausztria	77,2	12,2	9,6	1,0	100,0
Dánia	77,1	11,3	11,5	0,1	100,0
Egyesült Államok.....	83,5	8,9	4,9	2,7	100,0
Franciaország	79,6	4,9	12,1	3,4	100,0
Jugoszlávia.....	64,8	7,6	15,0	12,6	100,0
Lengyelország	59,5	13,0	25,7	1,8	100,0
Szovjetunió	70,3	4,5	16,4	8,8	100,0
<i>Magyarország*</i>	55,2	19,9	20,2	4,7	100,0
Mezőgazdasági termelőszövetkezetek**	45,9	15,3	19,2	* 19,6	100,0

* 1957. március 1.

** 1957. június 30.

Az ellenforradalom alatt és utáni időszakban becslések szerint a termelőszövetkezetek közös gazdaságából mintegy 80 000 szarvasmarhát, több mint 300 000 sertést, 280 000 juhot és mintegy 50 000 lovat széthurcoltak, illetve eladtak.

1957. március végéig a szarvasmarhaállomány és ezenbelül a tehénállomány tovább csökkent. Ellentétben a többi állatfajjal, amelyeknek állománya közvetlenül az ellenforradalom után, 1956. december 31-én volt a legkisebb, szarvasmarhából 1957. I. negyedévben a termelőszövetkezetek mintegy 14 000 darabot eladtak, nagyjából szabadpiacon. Az új árak bevezetésével azonban az év közepétől meggyorsult a mezőgazdasági termelőszövetkezetek szarvasmarhaállományának számbeli fejlődése és 1957. december végére már meghaladta az 1956. június 30-i állomány felét. Ugyanakkor a sertésállomány 1957. decemberében 40 százaléka volt az 1956. júniusi — egyébként a takarmányhelyzethez mérten túlzott — állománynak.

6. tábla

A mezőgazdasági termelőszövetkezetek közös állatállományának alakulása az ellenforradalom után

Állatfaj	Az állatállomány (darab)						1957. december 31-i állomány az 1956. december 31-i állomány százalékában
	1956.		1957.				
	június 30.	december 31.	március 31.	június 30.	szeptember 31.	december 31.	
Szarvasmarha							
összesen	175 636	67 283	64 636	75 194	83 805	90 432	134,4
Ebből : tehén ..	69 410	29 525	29 036	33 707	36 273	37 437	126,8
Sertés összesen ..	487 861	145 257	164 773	176 527	219 741	193 134	133,0
Ebből : anyakoca	69 345	30 551	28 287	28 689	27 331	26 652	87,2
Ló összesen	80 355	24 731	28 491	31 476	30 983	30 447	123,1
Juh összesen	588 153	237 509	364 483	359 755	334 267	329 914	138,9
Ebből : anyajuh	254 656	137 914	156 329	163 986	175 737	197 220	143,0
Közös szántóterület (ezer kat. hold) .	1691,8	679,3	870,7	861,7	867,5	886,4	—

A mezőgazdasági termelőszövetkezetek közös szarvasmarha- és lóállományának 1957. évi növekedése jelentős részben vásárlásokból ered. Több mint 27 000 darab szarvasmarhát és 5600 darab lovat vásároltak. A vásárlások a szarvasmarha- és lóállomány összes növekedésének több mint 40 százalékát teszik ki. A szarvasmarhaállomány összes csökkenésének a szaporulat csak 61 százalékát fedezi. A tehén- és anyajuhállományt nagyobb arányban a vásárlásokból és nem a saját nevelésű növendékállatokból pótolták, illetve bővítették. Kedvezőbb a sertésenyésztés helyzete, amelynél a szaporulat az összes csökkenésnek több, mint 90 százalékát fedezi. Az anyakocaállományt nagyjából saját tenyésztésű süldőkkel pótolták és a vásárolt anyakocákkal elsősorban az anyaállomány minőségét javították.

7. tábla

A közös állatállomány növekedésének százalékos megoszlása a mezőgazdasági termelőszövetkezetekben 1957-ben

Állatfaj	1957. évi összes növekedés		Az összes növekedésből				Szaporulat	Vásárlás
	darab	százalék	szaporulat	vásárlás	tagok bevétele	egyéb		
							százalékban	
Szarvasmarha összesen	65 853	100,0	41,5	41,4	2,9	14,2	61,7	61,4
Ebből : tehén	19 307	100,0	—	52,4	5,7	41,9	—	83,4
Sertés összesen	355 595	100,0	79,3	10,5	0,4	9,8	92,2	12,2
Ebből : anyakoca	13 148	100,0	—	27,7	2,7	69,6	—	22,5
Ló	13 423	100,0	21,5	42,3	14,3	21,9	32,8	64,4
Juh összesen	252 104	100,0	51,8	29,7	2,4	16,1	74,2	42,5
Ebből : anyajuh	90 959	100,0	—	52,5	4,2	43,3	—	108,9

1957-ben a termelőszövetkezetek eladtak több, mint 29 000 darab szarvasmarhát, közel 190 000 darab sertést, 6700 darab lovat és mintegy 100 000 juhot. Az eladott szarvasmarháknak több, mint egyharmada tehén volt. A tagoknak kiosztott állatok száma egyedül a sertésnél éri el az összes csökkenés 10 százalékát. A vágások és kényszervágások száma a szarvasmarhánál és juhnál meghaladja az összes csökkenés 10 százalékát, az anyajuhoknál közel 20 százalék. Az anyakoca-állomány csökkenéséből a 69 százalékos egyéb csökkenés a kiselejtett állatok hizóbaállítását foglalja magában. A szarvasmarha- és juhállomány évi átlagos állományának több, mint 30 százalékát eladták, illetve kiosztották. A magas sertéseladás és -kiosztás a hizósertés-eladás mellett a nagyarányú süldőértékesítésből adódik.

8. tábla

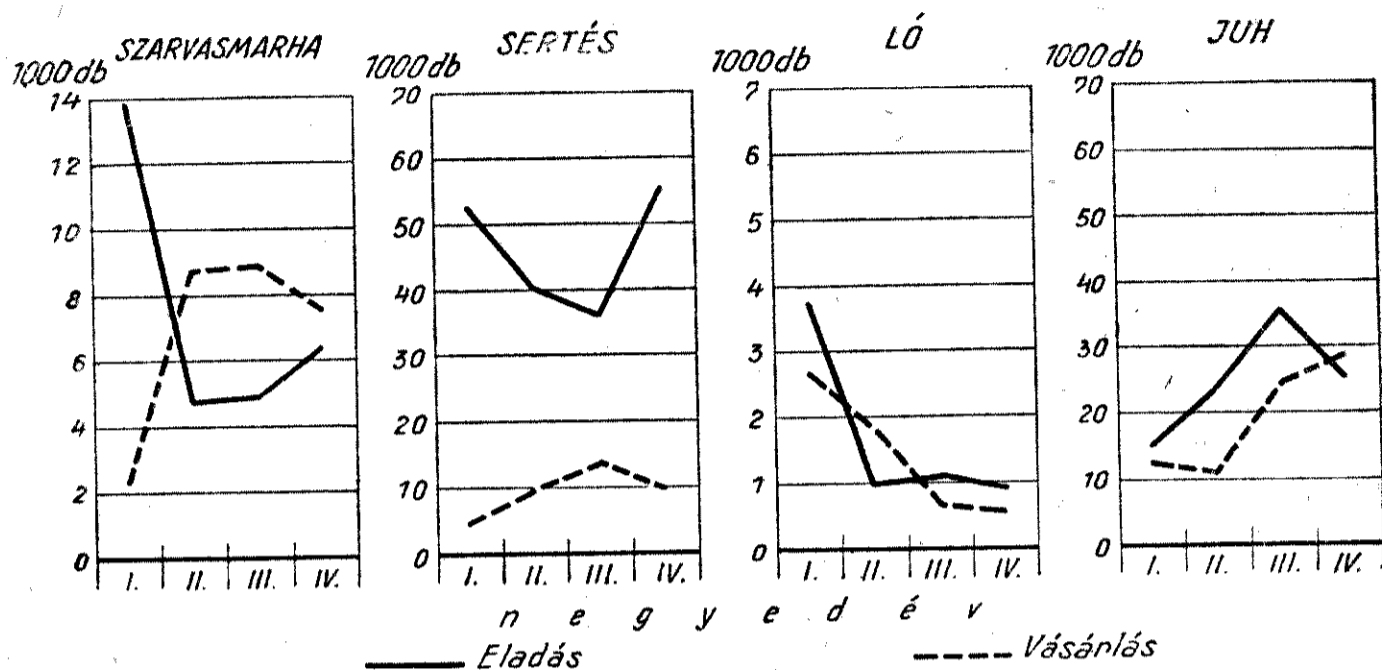
A közös állatállomány csökkenésének százalékos megoszlása a mezőgazdasági termelőszövetkezetekben 1957-ben

Állatfaj	1957. évi összes csökkenés		Az összes csökkenésből							Eladás és kiosztás az átlagos állomány százalékában
	darab	százalék	eladás		kiosztás a tagoknak	vágás, kényszervágás	elhullás		egyéb csökkenés	
			államnak	másnak			szopós állat	növendek		
Szarvasmarha összesen	44 379	100,0	35,8	31,2	3,3	14,3	1,8	1,5	12,1	32,8
Ebből : tehén	12 144	100,0	27,8	37,7	2,8	9,7	—	1,2	20,8	25,0
Sertés összesen	305 878	100,0	21,4	38,9	10,0	3,1	9,0	5,9	11,7	117,8
Ebből : anyakoca	16 252	100,0	4,9	15,8	2,1	4,6	—	2,9	69,7	13,1
Ló	8 814	100,0	3,9	72,2	5,5	4,4	1,2	3,6	9,2	23,9
Juh összesen	176 063	100,0	22,9	32,8	6,0	13,1	1,6	7,8	12,8	32,4
Ebből : anyajuh	43 885	100,0	21,2	27,8	5,0	18,8	—	8,9	18,3	14,3

A termelőszövetkezetek 1957. évi állatforgalmában nagy szerepet játszó vásárlások és eladások alakulására a gazdasági és politikai konszolidáció előrehaladása nagy befolyást gyakorolt. Az első negyedévi nagy állatértékesítés és jelentéktelen vásárlás után a munkás-paraszt hatalom erősödésé-

nek hatására, a kormány által hozott intézkedések következményeként a termelőszövetkezetek újra nagyobb gondot fordítottak a közös állattenyésztésre és jelentős vásárlásokkal pótolták az ellenforradalom alatt elveszített állatokat és javították az állomány minőségét.

1. ábra. A vásárlások és az eladások alakulása 1957-ben negyedévenként.

Az 1956. évi ellenforradalom után az állatsűrűség csökkenése mellett a termelőszövetkezetek közös állatállományának összetétele bizonyos fókig kedvező irányba változott. 1957. december végére csökkent a ló- és a sertésállomány aránya, a szarvasmarhaállományé pedig növekedett. A lóállomány csökkenésében nagy szerepe van annak is, hogy a kormány lehetővé tette a termelőszövetkezetek számára a traktorvásárlást. Az állatállomány változásában kedvezőtlen jelenség, hogy a korábbi évekhez képest növekedett a juhállomány aránya. A belterjesebb gazdálkodást inkább az segítené elő, ha a termelőszövetkezetek a lóállomány helyett elsősorban a szarvasmarhaállományt növelnék.

9. tábla

A közös állatállomány (számosállatban) összetételének alakulása

Állatfaj	Az állatállomány (számosállatban) megoszlása (százalék)					
	1955. december 31.	1956.		1957.		
		június 30.	december 31.	március 1.	június 30.	december 31.
Szarvasmarha	47,3	46,5	50,2	43,5	45,9	50,8
Sertés	18,6	18,4	15,5	15,8	15,3	15,5
Ló	21,8	21,2	18,5	19,2	19,2	17,1
Juh	12,3	13,9	15,8	21,5	19,6	16,6
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

A szarvasmarhaállományon belül a tehénállomány aránya a termelőszövetkezetek közös gazdaságaiban 1957-ben meghaladja a korábbi éveket, de még mindig igen alacsony. Az anyakocák aránya a megelőző évekhez képest jelentősen csökkent, azonban még így is magas, magasabb az állami

gazdaságokénál. 1957-ben az anyajuhok aránya a juhállományon belül emelkedett, tehát a következő időben a juhállomány további növekedésével, azaz az arányok további eltolódásával kell számolnunk.

10. tábla
A tehén-, a koca- és az anyajuhállomány alakulása
a mezőgazdasági termelőszövetkezetek közös gazdaságaiban

Időpont	Anyállomány a		
	szarvas- marha-	sertés-	juh-
	állomány százalékában		
1955. december 31.	39,2	17,1	57,3
1956. június 30.	39,5	14,2	43,3
december 31.	43,9	21,0	58,1
1957. június 30.	44,8	16,3	45,6
december 31.	41,4	13,8	59,8

A mezőgazdasági termelőszövetkezetek szarvasmarhatenyésztésének nagy problémája, hogy kevés a szarvasmarhaállományon belül a tejet termelő tehén. Ez a helyzet az ellenforradalom utáni időben sem javult lényegesen, és a termelőszövetkezeti mozgalom további fejlődése során még több nehézséget okozhat. A termelőszövetkezetek jelenleg azonos nagyságú területen kevesebb tehenet tartanak, mint az egyéni gazdaságok és kevesebb tejet is termelnek. Ezért is fontos feladat minden termelőszövetkezetben a tehénállomány növelése a gazdaságosság határáig. A tehénállomány számbeli fejlesztése azonban csak akkor lehet eredményes, ha szorosan összekapcsolódik a minőség javításával. A termelőszövetkezetek tehénállományának egy részét a tagok háztáji gazdaságukból vitték a közösbe. Ez az állomány termelékenység, szaporasági és egyéb szempontból is egymástól nagyon eltérő egyedekből áll. Közismert, hogy az újonnan belépő tagok a jobb teheneket tartják meg a háztáji gazdaságban, és a gyengébb, kisebb termelékenységű állatokat adják be a közösbe. A sok ezer egyéni gazdaság „udvaráról” közösbe vitt állatállomány állategészségügyi szempontból is kifogásolható. A közös tehénállomány fejlesztése mezőgazdaságunk szocialista átszervezésének előrehaladtával tehát nem oldható meg a társasgazdálkodás útjára tért egyénileg dolgozó parasztok jelenlegi állatállományából. Nem oldható meg azért sem, mert a ma meglévő tehénállományuk elfér majd, sőt szükséges lesz a háztáji gazdaságban.

A közös tehénállomány fejlesztése céljából minden termelőszövetkezetnek elsősorban saját magának kell felnevelnie a pótlásra szolgáló üszöket, illetve teheneket. A tehénállomány bővítése, a kiselejtezett tehenek sajátnevelésű, tenyésztési és termelési szempontból értékesebb egyedekkel való pótlása tehát halaszthatatlan és sok körültekintést, hozzáértést kívánó feladat. Ha a termelőszövetkezetek elsősorban saját állományukból — és nem vásárlásokkal — javítják tehénállományuk összetételét, lehetőségük van arra, hogy az ismert legértékesebb, jól tejelő tehenek utódaiból kiválogassák a legjobbnak ígérkező növendékeket. Az így kiválogatott üszőborjak jó, okszerű és takarékos felnevelésével érhetik el termelőszövetkezeteink a leggyorsabb eredményeket a közös tehénállomány számbeli és minőségi fejlesztésében.

A termelőszövetkezetek szarvasmarhaállományában a tehenek aránya

az 1957. év elejéhez képest csökkent. A pótlásra leghamarabb felhasználható egy éven felüli üszők aránya azonban még a tehénállomány arányánál is nagyobb mértékben csökkent, ugyanezen idő alatt a hízóállomány három és félszeresére nőtt.

11. tábla

298 mezőgazdasági termelőszövetkezet* szarvasmarhaállományának kor és ivar szerinti változása 1957-ben

Megnevezés	Állomány 1957.						Index: 1957. január 1 = 100
	január 1.		június 30.		december 31.		
	darab	százalék	darab	százalék	darab	százalék	
3 hónapon aluli borjú	687	5,4	1 081	9,4	1 007	7,9	146,6
3 hónapon felüli növendékbika .	1 160	9,2	789	6,8	931	7,3	80,3
3 hónapon felüli tinó	516	4,1	577	5,0	418	3,3	81,0
1 éven aluli üsző	1 422	11,2	1 246	10,8	1 520	12,0	106,9
1 éven felüli üsző	1 938	15,3	1 603	13,9	1 487	11,7	76,7
Előhasi üsző	552	4,4	487	4,2	642	5,1	116,3
Tehén	5 687	45,0	5 091	44,1	5 245	41,4	92,2
Tenyészbika	32	0,2	29	0,3	37	0,3	115,6
Ökör	329	2,6	311	2,7	253	2,0	76,9
Hízómarha	323	2,6	323	2,8	1 137	9,0	352,2
<i>Szarvasmarha összesen</i>	<i>12 646</i>	<i>100,0</i>	<i>11 537</i>	<i>100,0</i>	<i>12 677</i>	<i>100,0</i>	—

* A Központi Statisztikai Hivatal 298 mezőgazdasági termelőszövetkezetben megfigyelte a főbb növények agrotechnikáját és a közös állattenyésztés színvonalára jellemző adatokat gyűjtött. A termelőszövetkezeteket rétegezett kiválasztással, véletlen számtáblázat segítségével az összterület alapján jelölték ki. A megfigyelés standard hibája az összterületre 5,6 kat. hold, az állatsűrűsége 0,30 kat. hold mezőgazdasági terület, a relatív hiba az összterületre 1,27, az állatsűrűsége 4,17 százalék. A megfigyelt 298 mezőgazdasági termelőszövetkezet szántóterülete az összes termelőszövetkezet szántóterületének 12,6 százaléka, szarvasmarhaállományuk 15,5, sertésállományuk 17,2, lóállományuk 14,0, juhállományuk pedig 15,6 százaléka az összes mezőgazdasági termelőszövetkezet állatállományának. A 298 termelőszövetkezet az ország összes termelőszövetkezetének 11,6 százaléka.

A tehénállomány pótlását biztosító növendékállomány csökkenése következtében a termelőszövetkezeteknek az üszők selejtezését a legnagyobb óvatossággal és körültekintéssel kell végezniük. Csak azokat az üszöket szabad kiselejtezniük, amelyekről biztosan megállapítható, hogy továbbtenyésztésre nem alkalmasak.

A termelőszövetkezetek tehénállományukat pótolni, illetve bővíteni tudják még akkor is, ha figyelembe vesszük, hogy az évi selejtezésnek a termelőszövetkezetek jelenlegi tehénállományának minősége miatt meg kell haladnia az egyébként indokolt évi 12 százalékot. (Lásd a 12. táblát.)

1957. június 30-án tehát 100 tehénre 41,2 üsző jutott, ami a selejtezett anyaállatok pótlásán felül 29 százalékos bővítést tenne lehetővé. Ezzel szemben a termelőszövetkezetek a 12 százalékos selejtezés pótlásán felül 100 tehénre számítva csak 1,9 üszőt vettek tenyésztésbe, fedeztetek be, ami a termelőszövetkezetek tehénállományának minőségét tekintve nem tekinthető bővítésnek, sőt feltételezhetően a szükséges selejtezés pótlásának mértékét sem haladta meg. (Ezt a később közölt, a tenyésztési munkát jellemző adatok is alátámasztják.) A pótlásra rendelkezésre álló állomány sem alkalmas azonban teljes egészében tenyészállatként való továbbtartásra, jelentős részét a termelőszövetkezetek más úton értékesítik. Így tehát gyors változás, javulás a termelőszövetkezetek közös tehénállományának mennyiségében és minőségében nem várható a közös szarvasmarhatartásból és a ké-

sőbbiekben is csak úgy, ha a növendékállományból gondosan kiválasztott tenyésztésre alkalmas egyedeket céltudatos tenyésztői munkával úgy nevelik, hogy kivétel nélkül a tenyészállományba kerüljenek. Ezen túl is szükséges, hogy a háztáji állomány mértékét meghaladó állatállományt az új belépők minden esetben bevigyék a közös gazdaságba.

A tehénállomány pótlásának helyzete 1957. június 30-án
298 mezőgazdasági termelőszövetkezetben, területnagyság szerint

12. tábla

Területnagyság csoport (kat. hold)	Tehenek száma	Előhasi	1 éven felüli	100 tehénre jutó			
		üszök száma	üszök száma	pótláshoz szükséges üszök száma	1957-ben befedezett üszök száma	pótláson felüli bővítés 1957-ben	
darab							
— 200.....	287	26	81	37,3	12,0	11,5	—
201— 400.....	1173	73	306	32,3	12,0	11,4	—
401— 600.....	1250	126	411	43,0	12,0	14,3	2,3
601— 800.....	1004	71	293	36,3	12,0	12,7	0,7
801—1000.....	322	31	110	43,8	12,0	11,5	—
1001—1500.....	628	107	216	51,4	12,0	17,2	5,2
1500—.....	425	47	196	57,2	12,0	20,2	8,2
<i>Összesen</i>	<i>5089</i>	<i>481</i>	<i>1613</i>	<i>41,2</i>	<i>12,0</i>	<i>13,9</i>	<i>1,9</i>

*

A mezőgazdasági termelőszövetkezetek közös állattenyésztésének ma még megoldatlan problémája a közös baromfitartás. 1957-ben Magyarországon közel 24 millió baromfi volt és ebből a mezőgazdasági termelőszövetkezetek baromfiállománya alig 50 000 darab. A baromfitartás megszervezése a termelőszövetkezetek számára nem jelentene költséges beruházásokat és a baromfitartás költségei viszonylag gyorsan meg is térülnek. A ma még jelentéktelen baromfitartás fejlesztésével a termelőszövetkezetek állandó pénzbevételhez jutnának, jelentősen növelhetnék jövedelmüket. Közismert dolog, hogy az egyéni gazdaságok jövedelme is jelentős részben a baromfitartásból ered. A termelőszövetkezetek egyébként is alacsony baromfitartása az ellenforradalom után nagymértékben visszaesett, az 1957. decemberi 100 kat. hold mezőgazdasági területre jutó baromfiállomány alig egyötöde az 1955 decemberinek.

A közös baromfiállomány alakulása a mezőgazdasági termelőszövetkezetekben

13. tábla

Időpont	Tyúkféle*	Liba, kacska	Baromfi összesen	100 kat. hold mezőgazdasági területre jutó baromfi
	darab			
1955. december 31.	336 693	42 873	379 566	20,1
1956. június 30.	1143 741	167 691	1311 432	62,7
1957. június 30.	140 471	31 265	171 736	15,7
1957. december 31.	43 175	5 735	48 967	4,3

* Tyúkféle, gyöngyös és pulyka együtt.

A tenyésztői munka a termelőszövetkezetekben

Szarvasmarhatenyésztés

Államunk a termelőszövetkezeti mozgalom indulásától kezdve jelentős anyagi segítséget nyújtott a termelőszövetkezetek közös állatállományának fejlesztéséhez, hiteleket biztosított az állatvásárlásokhoz, és a tenyészállatok ezreit bocsátotta a közös gazdálkodás útjára lépett dolgozó parasztok rendelkezésére. Termelőszövetkezeteink jelentős részében azonban — a gyakori takarmányozási gondok miatt is — hosszú éveken keresztül nem folyt tudatos tenyésztői munka, hiányzott a megfelelő szakmai irányítás. Ezért a termelőszövetkezetek nem használták ki kellően állatállományukat.

Az említett 298 mezőgazdasági termelőszövetkezetben a Központi Statisztikai Hivatal megfigyelte a fedeztetésre alkalmas szarvasmarhaállomány kihasználását.¹

A fedeztetési arány a mezőgazdasági termelőszövetkezetek közös szarvasmarhatenyésztésében még 1957-ben is alig haladja meg az 1951. évit (75,9%) és alacsonyabb az 1952. évinél (80,1%). Az 1953. évi alacsony, 67,3 százalékos fedeztetési arány az 1952. évi rossz takarmánytermés következménye volt. A fedeztetési arány a kevesebb összterülettel rendelkező termelőszövetkezetekben 10—15 százalékkal magasabb, mint a 800 kat. holdnál nagyobb összterületű szövetkezetekben.

Lényegesen kedvezőtlenebb a helyzet, ha a megtermékenyítési arányt vizsgáljuk. 1957-ben a mezőgazdasági termelőszövetkezetekben a fedeztetésre alkalmas állománynak alig valamivel több, mint a fele termékenyült meg. A megtermékenyítési arány is a 800 kat. holdnál kevesebb összterülettel rendelkező szövetkezetekben alakult kedvezőbb. Az alacsony megtermékenyítési arány okát — a céltudatos tenyésztői munka hiánya mellett — az anya- és apaállományban kell keresnünk. A tehénállományban sok a meddő és a bikák gyenge termékenyítő képességét mutatja az, hogy a befedeztetett állatoknak 30 százaléka nem termékenyült meg. A megtermékenyítési hatások a fedeztetési- és megtermékenyítési aránnyal ellentétben az 1000 kat. holdon felüli termelőszövetkezetekben a legkedvezőbb.

14. tábla

A fedeztetésre alkalmas szarvasmarhaállomány kihasználása 1957-ben 298 mezőgazdasági termelőszövetkezetben, területnagyság szerint

Megnevezés	200-nál kevesebb	201-400	401-600	601-800	801-1000	1001-1500	1500-nál több	Összesen
	kat. hold összterületű termelőszövetkezetekben							
Fedeztetésre alkalmas állomány (darab)	347	1405	1551	1216	416	798	574	6307
Befedeztetett állatok száma	252	1183	1277	979	266	544	380	4881
Fedeztetési arány (százalék)	72,6	84,2	82,3	80,5	63,9	68,2	66,2	77,4
Megtermékenyülések száma	157	774	952	633	162	439	307	3424
Megtermékenyülési arány (százalék)	45,2	55,1	61,4	52,1	38,9	55,0	53,5	54,3
Megtermékenyítési hatások (százalék)	62,3	65,4	74,5	64,7	60,9	80,7	80,8	70,1

¹ A „fedeztetésre alkalmas állomány” a tehének és a 18 hónapon felüli üszők évi átlagos állománya. A „fedeztetési arány” a fedeztetésre alkalmas és ténylegesen befedeztetett, a „megtermékenyítési arány” a fedeztetésre alkalmas állományból a megtermékenyített, a „megtermékenyítési hatások” pedig a befedeztetett állatokból megtermékenyült állatok hányadát fejezi ki.

A mezőgazdasági termelőszövetkezetek közös állattenyésztésében 1957-ben a tehénállomány kihasználása romlott. A 100 tehenre jutó elveszületett szaporulat 9,6, a felnevelt szaporulat 10,0 százalékkal csökkent 1955. évhez képest.

15. tábla
A 100 tehenre jutó szaporulat alakulása

Év	100 tehenre jutó	
	elveszületett	felnevelt
	szaporulat (darab)	
1954.....	81	78
1955.....	91	88
1957.....	83	80

A tenyésztői munka értékelésénél azonban helyesebben járunk el, ha megvizsgáljuk az „ellésre alkalmas állomány“ kihasználási fokát is. A 298 mezőgazdasági termelőszövetkezetben végzett megfigyelések adatai szerint a mezőgazdasági termelőszövetkezetek 1957-ben az ellésre alkalmas állománynak közel egynegyedét nem használták ki, és a 100 ellésre alkalmas állatra jutó évi szaporulat csak 77,8, szemben a 100 tehenre jutó 83-al. Az ellésre alkalmas állomány² kihasználása tekintetében a kis és a nagy termelőszövetkezetek között nincs lényeges különbség.

16. tábla
Az ellésre alkalmas szarvasmarhaállomány kihasználása 1957-ben
298 mezőgazdasági termelőszövetkezetben, területnagyság szerint

Megnevezés	200-nál keve- sebb	201– 400	401– 600	601– 800	801– 1000	1001– 1500	1500- nál több	Össze- sen
	kat. hold összterületű termelőszövetkezetekben							
Ellésre alkalmas állomány (darab)	302	1255	1364	1073	357	698	488	5537
Ellések								
száma	208	991	1086	788	247	496	404	4220
az ellésre alkalmas állomány szá- zalékában	68,9	79,0	79,6	73,4	69,2	71,1	82,8	76,2
1957. évi élőszaporulat (darab) ...	211	1017	1113	804	248	502	411	4306
100 ellésre alkalmas állatra jutó évi szaporulat (szaporulati arány) ..	69,9	81,0	81,6	74,9	69,5	71,9	84,2	77,8

Sertésenyésztés

A mezőgazdasági termelőszövetkezetek közös sertésstartásában a tenyésztői munka színvonalát jellemző megtermékenyítési arány nem kielégítő. A bűgátásra alkalmas állománynak mindössze 14 százalékát bűgatták be kétszer. Ennek fő oka, hogy a termelőszövetkezetek süldőállományuk nagyobb részét eladják és csak a kocaállomány pótlásához szükséges hányardot fedeztetik be. A kocaállomány magas aránya biztosítja a közös sertés-tartás bővítését, a kiselejtett állatok pótlását. A jelentős eladás mellett az

² Az ellésre alkalmas állomány: a tehenek évi átlagos számának és a 18 hónapon felüli üszők évi átlagos száma egyharmadának összege.

évi átlagos sertésállománynak több, mint 15 százalékát kiosztják a tagoknak. Az anyaállatok alacsony kihasználása azt is mutatja, hogy a termelőszövetkezetek a szükségesnél tovább tartják a 6 hónapon felüli kocasüldőket — nem adják el és nem állítják időben hízóba —, és így az üresen álló fedezettésre alkalmas állatok tartásával feleslegesen emelik a közös sertés-tenyésztés termelési költségeit. A kanok termékenyítőképessége alacsony. A bebúgatott kocáknak csak 86 százaléka termékenyül meg. A tenyésztői munkát jellemző fedezettési és megtermékenyítési arány tekintetében a kis és a nagy termelőszövetkezetek között nincs lényeges eltérés.³

17. tábla

A bugatásra alkalmas anyaállatok kihasználása 1957-ben
298 mezőgazdasági termelőszövetkezetben, területnagyság szerint

Megnevezés	200-nál keve- sebb	201— 400	401— 600	601— 800	801— 1000	1001— 1500	1500- nál több	Össze- sen
	kat. hold összterületű termelőszövetkezetekben							
Búgatásra alkalmas állomány (darab)	363	1381	1597	1108	455	825	593	6322
Bebúgatott állatok száma	408	1535	1856	1429	476	958	581	7243
a búgatásra alkalmas állomány százalékában (búgatási arány)	112,4	111,2	116,2	129,0	104,6	116,1	98,0	114,6
Megtermékenyítések száma	323	1342	1614	1200	364	843	576	6262
Megtermékenyítési arány (százalék)	89,0	97,2	101,1	108,3	80,0	102,2	97,1	99,1
Megtermékenyítési hatások (százalék)	79,2	87,4	87,0	84,0	76,5	88,0	99,1	86,5

A mezőgazdasági termelőszövetkezetekben a lefiált kocák aránya 1957-ben 1955. évhez képest csökkent, és közel 3 százalékkal alacsonyabb volt a 100 kocára jutó elveszületett szaporulat is. A tartási és gondozási viszonyok javulása következtében azonban a 100 kocára jutó felnevelt szaporulat száma emelkedett. Az anyaállatállomány minőségének, termelékenységének és a tenyésztői munkának javulását mutatja a fialási átlagnak közel 5 százalékos emelkedése is.

18. tábla

A fialások és a sertésszaporulat alakulása a mezőgazdasági termelőszövetkezetekben

Megnevezés	1954.	1955.	1957.
	évben		
Lefiált kocák aránya az átlagos koca- állomány (százalékában)	155,3	160,6	148,2
100 kocára jutó szaporulat elveszületett (darab)	950	1027	999
felnevelt (darab)	841	895	902
Fialási átlag	6,1	6,4	6,7

1957-ben tehát a kocák 48,2 százaléka ellett kétszer. A 298 mezőgazdasági termelőszövetkezetben végzett megfigyelések azonban azt bizonyítják,

³ Számításunkban a búgatásra alkalmas állományt az anyakocák évi átlagos állományának és a 6 hónapnál idősebb kocasüldők évi átlagos állománya felének összegéből képeztük.

hogy a fialásra alkalmas állomány kihasználása ennél kedvezőtlenebb, mert a fialásra alkalmas állománynak csak 44,8 százaléka ellett kétszer.⁴

A termelőszövetkezetekben 1957-ben lényegesen javult a sertések gondozása és javultak a tartási viszonyok. Nagymértékben csökkent mind a felnőtt és növendék, mind a szopós állatok elhullása a megelőző évekhez képest, azonban így is sok — több, mint 18 000 felnőtt és növendék, valamint több mint 27 000 szopós — sertés hullott el.

19. tábla

A sertéselhullás alakulása a mezőgazdasági termelőszövetkezetekben

Megnevezés	1954.	1955.	1957.
	évben		
Elhullott felnőtt és növendék sertés az átlagos állomány százalékában	18,7	17,9	12,7
szopósmalac az év eleji és az évi szaporulat százalékában	10,2	11,7	8,9

Juhtenyésztés

Az ellenforradalom után a mezőgazdasági termelőszövetkezetek közös gazdaságaiban a juhállomány növekedett a leggyorsabban. 1957. december 31-én már elérte az 1956. júniusi állomány 56 százalékát. Bizonyos mértékben javult a juhtartásban a tenyésztői munka is, mert 5,7 százalékkal kisebb 100 anyára jutó elveszületett szaporulatból 5,7 százalékkal több szaporulatot neveltek fel. Ez azonban elsősorban csak a gondozási és tartási viszonyok javulásából ered, az anyaállatok termékenysége és kihasználása az 1955. évhez képest romlott.

20. tábla

A juhszaporulat és -elhullás a mezőgazdasági termelőszövetkezetekben

Megnevezés	1955.	1957.
	évben	
100 anyára jutó szaporulat elveszületett (darab)	83,3	78,8
felnevelt (darab)	69,9	73,9
Elhullott juhok száma az átlagos állomány százalékában	13,4	6,5

Az ellésre alkalmas anyajuh-állománynak⁵ a 298 mezőgazdasági termelőszövetkezetben végzett megfigyelés szerint még 80 százaléka sem ellett. Különösen alacsony az ellett állatok aránya — alig haladja meg az 50 százalékot — a 200 kat. holdnál kisebb összterületű mezőgazdasági termelőszövetkezetekben.

⁴ A fialásra alkalmas állomány számításunkban az anyakocák évi átlagos állományának és az előhasi kocák átlagos állománya háromnegyed részének összegével egyenlő.

⁵ Az ellésre alkalmas állománynak az anyajuhok évi átlagos állományát tekintettük.

21. tábla

*Az ellésre alkalmas anyajuhállomány kihasználása
a 298 mezőgazdasági termelőszövetkezetben 1957-ben, területnagyság szerint*

Megnevezés	200-nál keve- sebb	201- 400	401- 600	601- 800	801- 1000	1001- 1500	1500- nál több	Össze- sen
	kat. hold összterületű termelőszövetkezetekben							
Ellésre alkalmas állomány (darab)	792	5048	4495	5392	2629	3761	3369	25 486
Leellet anyaállatok száma	405	3638	3496	4523	2021	3275	2782	20 140
az ellésre alkalmas állomány szá- zalékában (ellési arány)	51,1	72,1	77,8	83,9	76,9	87,1	82,6	79,0
1957. évi élősaporulat (darab) ...	442	4187	3835	4763	2147	3517	2979	21 870
100 ellésre alkalmas állatra jutó évi szaporulat (darab)	55,8	82,9	85,3	88,3	81,7	93,5	88,4	85,8
Egy leellet anyára jutó élveszületett szaporulat (darab)	1,09	1,15	1,10	1,05	1,05	1,07	1,07	1,09

A sok kihasználatlan, üresen álló anyajuh nagymértékben emeli a közös juhtartás költségeit és jelentősen csökkenti a jövedelmet is. Az alacsony ellési arány fő oka a tenyésztői munka elhanyagolása mellett valószínűleg az anya- és apaállatokban van.

Lótenyésztés

A mezőgazdasági termelőszövetkezetek a mezőgazdaság jelenlegi gépesítettsége mellett a szükségesnél több lovat tartanak és nem használják ki a kancaállományt a lehetőségeknek megfelelően. A 100 kancára jutó született csikók száma elmarad az állami gazdaságokétól. A 100 ellésre alkalmas kancára jutó szaporulat legmagasabb a nagy, 1000 kat. holdon felüli termelőszövetkezetekben.⁶

22. tábla

*Az ellésre alkalmas kancaállomány kihasználása
a 298 mezőgazdasági termelőszövetkezetben 1957-ben, területnagyság szerint*

Megnevezés	200-nál keve- sebb	201- 400	401- 600	601- 800	801- 1000	1001- 1500	1500- nál több	Össze- sen
	kat. hold összterületű termelőszövetkezetekben							
Ellésre alkalmas állomány (darab)	116	450	469	406	102	252	223	2018
Leellet anyaállatok száma	24	98	66	86	18	66	54	412
az ellésre alkalmas állomány szá- zalékában	20,7	21,8	14,1	21,2	17,6	26,2	24,2	20,4
1957. évi élősaporulat (darab) ...	24	98	66	86	18	66	54	412
100 ellésre alkalmas állatra jutó évi szaporulat (darab)	20,7	21,8	14,1	21,2	17,6	26,2	24,2	20,4

⁶ Ellésre alkalmas állomány: a 3 évesnél idősebb kancák évi átlagos állománya.

A közös állattartás termelési eredményei

A mezőgazdasági termelőszövetkezetekben a tehenek évi tejhozama és a területegységre jutó termelt tej évről évre növekedett. Egy tehén átlagos évi tejhozama 1957-ben 11,9 százalékkal, a 100 kat. hold szántóra jutó termelt tej pedig 14,6 százalékkal emelkedett a termelőszövetkezetek közös gazdaságában a megelőző évhez képest.

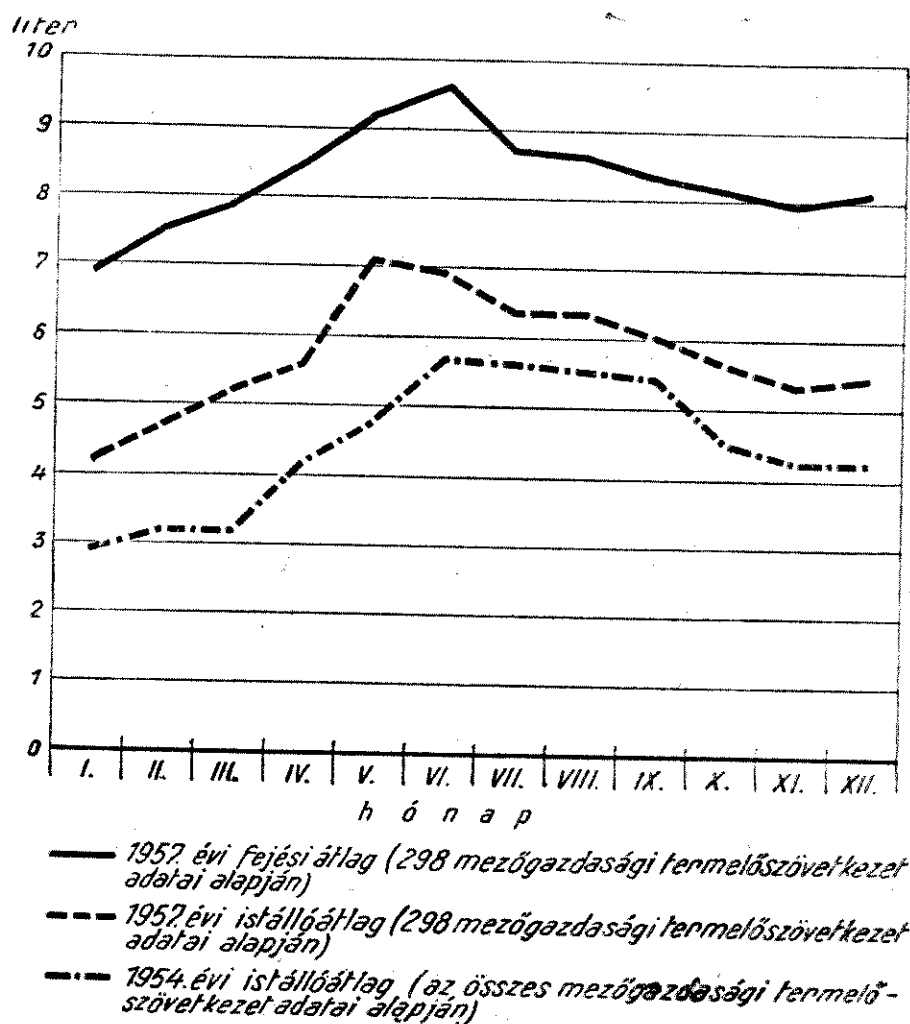
23. tábla

A tejtermelés alakulása
a mezőgazdasági termelőszövetkezetekben

Év	Egy tehenre jutó évi átlagos tejhozam (liter)	100 kat. hold szántóra jutó termelt tej (liter)
1954.....	1500	5465
1955.....	1790	6759
1956.....	1770	6757
1957.....	1980	7743

298 mezőgazdasági termelőszövetkezetben végzett megfigyelésünk szerint 1957-ben a fejési átlag és az istállóátlag május, június és július hónapban volt a legmagasabb és a megelőző évekhez képest lényegesen emelkedett.

2. ábra. Az istálló- és a fejési átlag alakulása
a mezőgazdasági termelőszövetkezetekben

A takarmányozási nehézségek ellenére a termelőszövetkezetek jelenlegi tehénállományukkal jóval nagyobb tejtermelésre is képesek lennének. A tehénállomány zömét képező magyartarka fajta átlagos tejhozama ugyanis mintegy 3500 liter, és ezzel szemben a termelőszövetkezetekben egy tehén évi tejhozama 1957-ben is csak 1980 liter volt. A teheneknek csak 60—75 százalékát fejték, igen sok a szárazonálló tehén.

24. tábla

*A szarvasmarhaállomány fajtánkénti megoszlása, az anyaállatok aránya
298 mezőgazdasági termelőszövetkezetben*

Fajta	Állomány összesen (darab)	Megoszlás (százalék)	Anyállomány az összállomány százalékában	Törzskönyvezett anyaállatok az anyaállomány százalékában
Szimentáli.....	571	5,0	54,5	51,4
Magyartarka	10 011	86,7	44,9	27,2
Borzderes	243	2,1	17,3	2,4
Magyaralföldi.....	176	1,5	41,5	1,4
Egyéb	540	4,7	31,5	7,6
<i>Összesen</i>	<i>11 541</i>	<i>100,0</i>	<i>44,1</i>	<i>27,4</i>

A mezőgazdasági termelőszövetkezetek még jelenleg is kevés sertést hizlaltak. Állományuk jelentős részét, hogy év közben pénzbevételhez jus-
sanak — mint említettük — süldőkorban eladják. A sertéshizlalás mértékét a termelőszövetkezetekben is elsősorban a kukoricatermés nagysága be-
folyásolja. A közös gazdaság hízóállománya azért is kevés, mert a közösen
termelt kukorica jelentős részét kiosztják a tagoknak. 1957-ben a termelő-
szövetkezetek több, mint 86 000 darab sertést állítottak hízóba és ennek
mintegy 85 százalékát meg is hizlalták. Bizonyos javulás tapasztalható a
termelőszövetkezetek sertéshizlalásában, mert 1957-ben területegységre szá-
mítva a hizlalás mértéke ugyan csökkent, de a sertésállomány nagyobb ré-
szét hizlalták meg, mint 1955-ben és a meghizlalt sertések átlagsúlya jelen-
tősen emelkedett.

25. tábla

A sertéshizlalás alakulása a mezőgazdasági termelőszövetkezetekben

Megnevezés	1955.	1956.	1957.
	évben		
100 kat. hold szántóra jutó hízóba- állítás (darab)	12,2	12,2	10,2
100 kat. hold szántóra jutó meghiz- lalt sertések száma (darab)	9,7	.	8,8
A meghizlalt sertések száma az át- lagos állomány százalékában	30,4	.	40,6

A termelőszövetkezetek sertéshizlalásának eredményességét jelentősen fokozná, ha a ma még nagy számban tartott mangalicaállományt fokozato-
san értékesebb sertéstermékeket, elsősorban sok és jó húst adó fajtákkal
cserélnék ki. Az elmúlt 10 év alatt az igények lényegesen megváltoztak a
sertéstenyésztéssel szemben, a húsipar és a fogyasztók kevesebb zsirt és

szalonnát, több és jobb minőségű húst igényelnek. A fehérhússertés nagy szaporasága, gyors fejlődése, kiváló takarmányértékesítő képessége miatt nagyobb jövedelmet biztosítana a termelőszövetkezeteknek. Igaz, hogy hazai klímánk nem mindenütt kedvez tenyésztésének, a fehérhússertés kényesebb, mint a mangalica, a tartási viszonyok állandó javulásával azonban tenyésztésének lehetősége egyre inkább bővül a termelőszövetkezetekben is.

A sertésállomány fajtánkénti megoszlása, az anyaállatok aránya
298 mezőgazdasági termelőszövetkezetben

26. tábla

Fajta	Állomány összesen (darab)	Megoszlás (százalék)	Anyaállomány az összállomány százalékában	Törzskönyvezett anyaállatok az anyaállomány százalékában
Mangalica	5 597	18,6	33,5	13,9
Fehérhússertés	7 361	24,4	15,4	30,2
Berkshire	1 794	6,0	19,0	32,6
Cornwall és egyéb	2 855	9,5	20,1	16,0
Zsírjellegű keresztezés	5 807	19,3	3,9	—
Húsjellegű keresztezés	6 694	22,2	4,1	2,9
<i>Összesen</i>	30 108	100,0	14,7	18,4

*

A termelőszövetkezetek juhállományának döntő többsége magyarfésűs fajta, a többi juhajtának jelentéktelen szerepe van. A juhankénti átlagos gyapjúhozam (2,7 kg) 1957-ben 1956. évhez képest 26 százalékkal csökkent.

A közös állatállomány takarmányozása

Az alacsony termelési eredmények elsősorban a nem kielégítő takarmányozási helyzettel függnek össze, amelynek megjavítása nélkül nem képzelhető el a termelőszövetkezetek közös állatállományának fejlesztése. A szilárd takarmányalap megteremtése azonban nem elsősorban a takarmánytermő területek növelését jelenti, hanem azt, hogy a jelenleg meglévő takarmánytermő területről maximális mennyiségű táplálóanyagot nyerjünk. Különösen fontos a fehérjehiány megszüntetése, illetve csökkentése, amely nemcsak a termelőszövetkezetek, hanem az egész ország állattenyésztésének legsúlyosabb problémája. A termelőszövetkezeteknek arra kell törekedniük, hogy nemcsak jó termés esetén, hanem kedvezőtlen időjárású évben is megtermeljék állatállományuk számára a szükséges takarmánymennyiséget.

1957-ben a mezőgazdasági termelőszövetkezetek takarmányhelyzete sokat javult a megelőző évekhez képest. Jelentősen megnövekedett a takarmánynövények — különösen az árpa, a zab és a szalastakarmányok — vetésterületi aránya. Mind a közös, mind a háztáji állatállományra lényegesen több takarmánytermőterület jut — különösen szemestakarmányokból —, mint az előző években. (Lásd a 27. táblát.)

Különösen kedvezően alakult 1957-ben a termelőszövetkezetek szemes-takarmány termelése. 100 kat. hold szántóra árpából és zabból együttesen 22, kukoricából 15 százalékkal több termés jutott, mint 1955-ben. A megtermelt összes árpának, zabnak és kukoricának jóval kisebb hányadát adták

át az államnak, mint korábban és jelentősen emelkedett a tagok között kiosztott takarmányok mennyisége. A takarmányozásra visszamaradt árpából és zabból egy számosállatra 1957-ben így is közel 20 százalékkal, kukoricából 17 százalékkal több jutott, mint 1955-ben. (Lásd a 28. táblát.)

27. tábla

*A takarmánytermő-terület alakulása
a mezőgazdasági termelőszövetkezetekben*

Takarmánytermő-terület	1955.	1956.	1957.
	május 31-én egy számosállatra jutott		
a közös gazdaságban			
Szántóföldi takarmánytermő-terület	2,35	2,50	3,35
Ebből : árpa, zab, kukorica	1,38	1,50	2,05
Rét	0,43	0,45	0,46
Legelő	0,69	0,78	1,14
a közös és háztáji gazdaságban			
Szántóföldi takarmánytermő-terület	1,83	1,84	2,64
Ebből : árpa, zab, kukorica	1,19	1,22	1,78
Rét	0,28	0,28	0,31
Legelő	0,45	0,48	0,75

28. tábla

A szemestakarmánytermelés színvonala és a termelt takarmányok felhasználása

Megnevezés	Árpa és zab		Kukorica	
	1955.	1957.	1955.	1957.
	évben			
100 kat. hold szántóra jutó termés (mázsa)*	160,3	196,4	167,9	192,9
Az államnak átadott mennyiség az összes termés százalékában	13,4	10,7	15,1	6,0
A tagok között kiosztott mennyiség az összes termés százalékában	30,1	41,7	22,2	39,4
100 kat. hold szántóra jutó takarmányozásra visszamaradt mennyiség (mázsa)**	73,0	79,2	96,4	102,7
Egy számosállatra jutó takarmányozásra visszamaradt mennyiség (mázsa)**	4,1	4,9	5,4	6,3

* Évközepi területre számítva.

** Zárszámadáskori területre és állatállományra számítva.

A takarmányozási viszonyok kedvező javulása mellett is a közös állatállomány nagyobb arányú fejlesztését fékezi az, hogy a termelőszövetkezetek indokolatlanul sok takarmányt — különösen szemestakarmányt — osztottak ki 1957-ben. (Az 1957. év végén a közös gazdaságban 88 105, a háztáji gazdaságokban pedig 179 922 tonna volt a takarmányozásra visszamaradt kukorica mennyisége.) Ennek következtében a közös gazdaság és háztáji gazdaság kukoricával való ellátottsága között igen nagy aránytalanság alakult ki: egy számosállatra a háztáji gazdaságban közel ötszörannyi (29 q) és egy sertésre 4 mázsával több kukorica (8,6 q) jutott, mint a közös gazdaságban (6,3, illetve 4,6 q). A takarmányelosztásnak ez a módja nehezíti a közös gazdaság megerősítését, és nem szolgálja a tagok egyéni érdekeit, jólétének fokozását sem. Ha a termelőszövetkezetek a közös gazdaság-

ban termelt kukoricának a jelenleginél nagyobb hányadát arra használnák fel, hogy több sertést hizlaljanak, jelentősen növelhetnék sertéstenyésztésük jövedelmezőségét, szaporíthatnák pénzbevételeiket.

A férőhely-ellátottság

A termelőszövetkezetek többsége sok felesleges férőhellyel rendelkezik és így költséges építkezések nélkül is van lehetőség a közös állatállomány fejlesztésére. Ezt különösen fontos hangsúlyoznunk, mert éppen a férőhely hiányra hivatkozva vonják kétségbe helyenként a közös állattenyésztés fejlesztésének lehetőségét.

29. tábla

A közös állatállomány rendelkezésére álló férőhelyek kihasználása
1957. december 31-én

Állatfaj	Állomány	Rendelkezésre álló férőhely	A rendelkezésre álló férőhely kihasználása százalékban
	darab		
Szarvasmarha	90 432	150 254	60,2
Sertés (hízó nélkül)	154 943	267 371	58,0
Hízósertés.....	38 191	142 498	26,8
Ló	30 447	43 321	70,3
Juh	329 914	479 109	68,9

Lényegesen javult az utóbbi években a tehénállomány elhelyezése is. A termelőszövetkezeti mozgalom kezdeti időszakában a tehénállomány jelentős részét a volt kisparaszti gazdaságok 2—5 darab szarvasmarha tartására épített, a korszerű szarvasmarhatartás megvalósítására alkalmatlan istállóiban helyezték el. A termelőszövetkezetek saját erőből és állami segítséggel az elmúlt években jelentős építkezéseket végeztek és ma a közös tehénistállóknak mintegy a fele 25-nél több férőhelyes, tehát megfelel a nagyüzemi szarvasmarhatartás követelményeinek. Az 5-nél kevesebb férőhelyes istállók száma az összes istállók számának még 5 százalékát sem teszi ki.

30. tábla

A közös tehénistállók férőhely szerinti megoszlása
a mezőgazdasági termelőszövetkezetekben

Férőhelyek száma	A közös tehénistállók	
	száma (darab)	megoszlása (százalék)
— 5.....	150	4,4
6—10.....	403	12,0
11—25.....	933	27,7
26—50.....	1241	36,9
50—	638	19,0
Összesen	3365	100,0

*

A mezőgazdasági termelőszövetkezetek közös állattenyésztése — bár a korábbi években nem fejlődött egyenletesen — 1957. évben kedvezően alakult, azonban az állatsűrűség, az állati termékhozamok és a szaporaság

tekintetében ma is elmarad az országos átlagtól és a belterjes szocialista nagyüzemi mezőgazdaság állattenyésztésével szemben támasztott követelményektől.

A termelőszövetkezetek közös állattenyésztésének fejlesztése a termelőszövetkezeti mozgalom további előrehaladása szempontjából alapvető feladat. A közös állatállomány fejlesztése a termelőszövetkezeteknek is érdeke, mert:

a) A megfelelő létszámú és minőségű állatállomány szerves része minden mezőgazdasági üzemnek és nélküle nem lehet belterjes, jól jövedelmező gazdálkodást kialakítani.

b) Csak megfelelő nagyságú és összetételű állatállománnyal rendelkező termelőszövetkezetek képesek a föld termőerejének fenntartásáról és fokozásáról gondoskodni. A magasabb átlagtermés eléréséhez a rendszeres istállótrágyázás hazai viszonyaink között elengedhetetlen.

c) Fejlett állattenyésztés a termelőszövetkezetek számára az állatok és állati termékek eladásából folyamatos bevételt biztosít. Az ilyen termelőszövetkezetekben nem okoz gondot a napi üzemviteli kiadások fedezése és a készpénz-előlegek kifizetése.

d) Fontos az állattartás azért is, mert általa sok, egyébként fel nem használható hulladékot és mellékterméket jó áron értékesíthető hússá, tejjé, gyapjúvá, tojássá lehet átalakítani.

e) Az állattartás a termelőszövetkezetek számára a mezőgazdasági munkák végzéséhez nélkülözhetetlen vonóerőt biztosít.

f) Nagy állatállománnyal rendelkező termelőszövetkezetekben a tagok nagyobb hányadának biztosít az állattenyésztés egész éven át folyamatos munkát. Termelőszövetkezeteink jelenlegi munkaerőellátottságát tekintve és a gépesítés előrehaladásával ez különösen fontos kérdés.

g) Az állattenyésztésben huzamosan dolgozó tagok nagy szakértelemre tesznek szert és jóval nagyobb termelési eredményeket érnek el.

h) Végül, de nem utolsó sorban, csak fejlett állattenyésztéssel rendelkező szövetkezet tudja a népgazdaság egyre növekvő élelmiszer- és ipari nyersanyagszükségletét kielégíteni, amely egyúttal a termelőszövetkezetek számára biztos és nagy jövedelmet, a tagok számára magasabb részesedést, nagyobb jólétet jelent.

Az elmúlt évben a Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány több intézkedést hozott, amelyekkel kedvező feltételeket teremtett a termelőszövetkezetek közös állatállományának fejlesztéséhez. Többek között — mint már említettük — megszüntette a kötelező vetéstervet, amely akadályozta a termelőszövetkezetek takarmánybázisának megteremtését. Új árakat vezetett be, amelyek elsősorban a korábbi években elhanyagolt szarvasmarhatenyésztés számára biztosítanak kedvezőbb feltételeket. A nagytömegben átadott élőállatok és állati termékek után a termelőszövetkezetek felárat kapnak. Kedvezményes üsző- és koca-akcióval segíti államunk a termelőszövetkezetek tenyészállatainak pótlását, az állomány minőségének javítását. Hosszabb és rövidebb lejáratú hitelekkel segíti a termelőszövetkezetek állatvásárlását, a gépesítés bevezetését és istállók építését.

A közös állatállomány fejlesztésének lehetőségei a termelőszövetkezetekben általában adottak és e lehetőségeket helyesen kihasználva, az állam támogatását igénybe véve, termelőszövetkezeteink néhány év alatt virágzó és fejlett közös állattenyésztés kialakításával nagymértékben előre vihetik a belterjes, szocialista nagyüzemi mezőgazdaság megteremtésének ügyét.

DEÁK FERENC:

A BERUHÁZÁSOK ALAKULÁSA AZ 1957. ÉVBEN (I)

Az 1957. évi beruházási és felújítási tevékenység összefoglaló értékelése, a páratlanul gyorsütemű gazdasági konszolidáció alapján elért eredmények, de a fennálló kedvezőtlen jelenségek okainak és kialakulásának vizsgálata is csak a korábbi évek, valamint az ország 1956. évi gazdasági helyzetét jellemző legfontosabb adatok mérlegelése alapján lehet helyes. Ismeretes, hogy az 1956. év végén a termelés, az export, a forgalom és a beruházási tevékenység is gyakorlatilag szünetelt.¹ Az ellenforradalomnak mindezek — és az itt nem említett — gazdasági következményei súlyosan rányomták bélyegüket az 1956. évi állami költségvetés végrehajtására. A népgazdaság egyensúlyának megbomlása olyan mérvű volt, melyben egyetlen kapitalista ország sem kerülhette volna el az inflációt.

Az anyagi értékekben bekövetkezett károk és rendkívüli veszteségek, a felhalmozás és a fogyasztás közötti arányok teljes eltorzulása és a nemzeti jövedelemnél keletkezett hatalmas kiesés olyan helyzetet teremtett, melyben a beruházásokra és felújításokra együttesen felhasználható összegeket az 1957. évi tervekben a korábbi évekhez képest jelentősen csökkenteni kellett. Ily módon az 1957. év áprilisában jóváhagyott éves tervben a beruházásokra és felújításokra előirányzott összeg kerekén 32 százalékkal kisebb volt az 1956. III. negyedévben elkészült 1957. évi tervjavaslatnál. A csökkentést egyrészt az indokolta, hogy ebben az időszakban az alapvető gazdasági feladat a rendkívül alacsony színvonalon álló termelés növelése, a felemelt életszínvonal megszilárdítása volt, másrészt gazdasági nehézségeink mielőbbi megszüntetésére lehetőségekhez mérten saját erőforrásainkat is igénybe akartuk venni.

A beruházásokra felhasználható korlátozott erőforrások és az 1956. év végén folyamatban levő, befejezetlen beruházások nagy száma mellett az 1957. évi program meghatározásánál számításba kellett venni azt is, hogy a népgazdaság fejlődése az 1956. év első három negyedévében sem volt mentes azoktól a feszültségektől és problémáktól, melyeket a korábbi években

¹ Az ellenforradalom következményeként a beruházási és felújítási tevékenység teljesen megbénult, lényegében szünetelt a pénzügyi folyósítás (teljesítés), elmaradt a különböző objektumok üzembehelyezése stb. Figyelembe véve azt, hogy a beruházási tevékenység jelentős része minden évben az év utolsó negyedére esik a kiesés igen számottevő — az időarányos részt messze meghaladó — volt. Az összehasonlíthatóság biztosítása érdekében ezért az 1956. évi adatokon kívül minden esetben az 1955. évi (éves) adatokat is szerepeltetjük.

elkövetett gazdaságpolitikai hibák hoztak létre, és amelyeknek megszüntetését — ha fokozatosan is — már 1957-ben meg kellett kezdeni.

Az előzmények és adottságok vázlatos ismertetése után a népgazdaság 1957. évi beruházásairól a tevékenységet legjobban jellemző témakörök alapján kívánunk beszámolni. Ezek a csoportok a következők: a beruházási terv, a teljesítés, az üzembehelyezés és az üzembe nem helyezett beruházások alakulása. (A tanulmány most közölt első részében, az 1957. évi beruházási terv alakulásával, valamint a beruházások és felújítások teljesítésének vizsgálatával foglalkozunk.)

AZ 1957. ÉVI BERUHÁZÁSI TERV ALAKULÁSA

1957-ben már az első félév gazdálkodásáról szóló adatok azt mutatták, hogy a párt és a kormány helyes politikája, a szocialista országok önzetlen gazdasági támogatása és nem utolsósorban a konszolidációt támogató tömegek aktív közreműködése révén a gazdasági egyensúly helyreállítása a vártnál sokkal gyorsabb ütemű lesz. A gazdasági fellendülést a termelés színvonalára, a vásárlóerő és az árualap egyensúlyára, a foglalkoztatottság alakulására, az életszínvonal megszilárdulására és a felhalmozásra rendelkezésre álló eszközök bővülésére támasztotta alá. Ezek és egyéb más tényezők lehetővé tették az év második felében a beruházási és felújítási lehetőségek számottevő, 1,6 milliárd forintos felemelését. Az emelés az eredeti előirányzat 12,7 százalékos növelését jelentette.

1. tábla

Az 1957. évi beruházási és felújítási terv

Megnevezés	Az 1957. évi terv			
	összesen (beruházás és felújítás együtt)	ebből: beruházás	megoszlása (százalék)	
			milliárd forint	beruházás
1956. III. negyedévben elkészített 1957. évi tervjavaslat	18,8	12,5	66,6	33,4
1957. áprilisában jóváhagyott terv	12,8	8,2	64,0	36,0
1957. szeptemberben engedélyezett emelés	1,6	1,4	84,0	16,0
<i>1957. évben felhasználható összeg összesen</i>	<i>14,4</i>	<i>9,6</i>	<i>66,3</i>	<i>33,7</i>

Az előirányzatok növelése eredményeként megváltozott a beruházások és a nemzeti jövedelem egymáshoz viszonyított aránya is, amely 1957-ben a tervezettnél kedvezőbben alakult.

2. tábla

A beruházások és a felújítások a nemzeti jövedelem százalékában

Megnevezés	1955.	1956.	1957.
	évben		
A beruházások és a felújítások teljesítése összesen a nemzeti jövedelem százalékában	16,8	19,4	15,9
Ebből:			
Beruházás	12,0	13,9	11,0

A népgazdaság 1957. év eleji helyzetének elemzése parancsoló szükségességgel vetette fel a korábbi évek beruházási politikájának megváltoztatását s egyben a rendelkezésre álló eszközök leggazdaságosabb felhasználását. E követelmények megvalósítását azonban csak a beruházások szétforgácsoltságának megszüntetése, az eszközök koncentrációja² biztosíthatta volna. A beruházásokra vonatkozó döntéseket annak az elvnek alapján kellett volna meghozni, hogy azok a sürgősebb és magas készültségi fokon álló beruházások gyors üzembehelyezését eredményezzék. Ez az 1957. évi beruházásoknál általában nem történt meg — számításunk szerint e feltételeknek már az 1957. évre eredetileg jóváhagyott tervek sem feleltek meg teljes mértékben —, s a beruházási tevékenységet részben jellemző előbb említett jelenségek a terv felemelése³ után is változatlanul fennálltak.

A beruházásokra és felújításokra 1957-ben pótlólag engedélyezett több, mint másfél milliárd forint koncentráltabb felhasználás mellett ugyanis a befejezetlen beruházások színvonalát számottevő mértékben csökkenthette volna. Hogy ez ténylegesen nem következett be, az természetesen nemcsak a — véleményünk szerint — kellő előkészítés nélkül végrehajtott pénzügyi keretemelésnek tudható be, hanem ezenkívül több más tényező együttes hatásának következménye.

Az év második felében rendelkezésre bocsátott pénzeszközök elosztását és felhasználását röviden a következők jellemezték.

A beruházási és felújítási lehetőségek növelésével a Minisztertanács által az év elején jóváhagyott tervben meghatározott népgazdasági arányok lényegileg változatlanok maradtak. Ez önmagában véve nem volt baj egyrészt, mert az eredeti terv a legkirívóbb aránytalanságokat, mint például a lakásépítkezés elhanyagolását már csökkentette, másrészt azért, mert a népgazdasági vagy egyes ágazati, például ipari belső arányok alapvető megváltoztatása ilyen rövid idő alatt nem lehetséges és nem is kívánatos.

A legfőbb hiba abban jelentkezett, hogy az eszközök növekedése nem járt együtt a lehetőségek tervszerűbb, gazdaságosabb kihasználásával. Ezeket az összegeket az egyes minisztériumok között általában arányosan osztották szét, s ezt a minisztériumok jórészt kis összegekre parcellázva adták tovább a vállalatoknak, így következetes koncentráció természetesen nem valósulhatott meg. Jóllehet a határozatok előírták, hogy az említett eszközöket csak meghatározott beruházásokra lehet felhasználni, a minisztériumokra felosztott keretnek csak mintegy 40 százaléka volt címzetten beruházásokra előírva.

Nem lehetett hatékony a keretek felhasználása annál kevésbé sem, mert ezt az összeget szétaprózottan több, mint 300 beruházó között osztották szét, beruházónként átlagosan 1,3 millió forint túllépést engedélyeztek, s a rendelkezésre bocsátott összegek szóródása 10 000 forinttól 28,9 millió forintig terjedt.⁴

² A koncentráció szerepe és jelentősége általánosan ismert. A szocialista országok közgazdasági irodalma általában a gazdaságosság és hatékonyság fogalmával együttesen tárgyalja. Így például Robotov, V.: A befejezetlen építkezésekről (*Finanzi SzSzSzR.* 1957. évi 6. szám) c. cikkében. Nálunk különös fontosságot azáltal nyert, hogy az első ötéves tervidőszak alatt erőket meghaladó módon kezdtünk el új építkezéseket, az egyszerre egyidőben folyamatban levő beruházások nagy száma az erőket szétforgácsolta.

³ Ez a gyakorlatban az ún. túlfolyósítási és túlszerződési keretek megnyitása útján történt.

⁴ A szétforgácsolódás mértékét jobban megvilágítja az, hogy a létesítményeknek több, mint 90 százalékánál az összeg nagysága csak 10 000 forinttól 5,5 millió forintig terjedt. Egyes területeken az összegek elaprózása különösen kirívó volt, így például az Állami Gazdaságok Főigazgatóságánál, a Földművelésügyi Minisztériumnál stb.

Mindezen túlmenően az összegeknek mintegy felére vonatkozó tételes vizsgálat azt mutatta, hogy a beruházók a rendelkezésre bocsátott eszközöknek közel felét új beruházás megkezdésére, illetve nem az eredeti célnak megfelelően használták fel, ami nemcsak a meglazult tervfegyelemre hívta fel a figyelmet, hanem legszembetűnőbben ellentmondott annak az elvnek, hogy összpontosítsuk erőinket a gyorsabban és viszonylag kevés ráfordítással befejezhető beruházásokra.

A marxista közgazdászok álláspontja teljesen egyértelmű abban, hogy helyes beruházáspolitikai is csak központi tervezés útján valósítható meg. A tervezés szerepét és jelentőségét azonban nem lehet csak a legfontosabb mutatók, mint a beruházások üteme, színvonala, arányai, összetétele stb. alapján vizsgálni, annál inkább sem, mert az alsóbb fokú (minisztériumi, vállalati) tervezés hibái a legtöbb esetben visszahatnak a központi tervezésre. A központi akarat helyes célkitűzései sok esetben éppen azért torzulnak el, hogy az alsóbbfokú tervezésben végrehajtott többszáz döntés nem a központilag előírt célok megvalósítását szolgálja. Ezt legjobban éppen a keretek elosztásában rejlő „lehetőségek” szemléltetik. Mind ez ideig kevés gondot fordítottunk arra, hogy eszközeink szétosztása akár minisztériumon belül a vállalatok között, akár vállalaton belül az egyes létesítmények között a leggazdaságosabb legyen. Ma még számos érdek mind a beruházó, mind a kivitelező oldalán abba az irányba hat, mely lassítja fejlődésünket. Ez magyarázata lehet annak, hogy a népgazdaság fejlődésének negatív vonásai, munkánk fogyatékoságai — 1957-ben is — elsősorban a beruházásokkal függték össze.

A BERUHÁZÁSOK ÉS FELÚJÍTÁSOK TELJESÍTÉSÉNEK ALAKULÁSA

A beruházások teljesítése

Az 1957. évben beruházásokra 11,1 milliárd forintot fordítottunk. A beruházók az éves tervet a rendelkezésre bocsátott túlteljesítési keretek, a saját és egyéb források, valamint az 1958. évi hitelkeret kis részének előrehozásával 35,1 százalékkal túlteljesítették. Az 1957. évi teljesítés összege az 1955. évinél 1,1, az 1956. évinél pedig 4,2 százalékkal alacsonyabb volt. A tervteljesítés százaléka az utolsó három év során 1957-ben volt a legmagasabb.

A beruházási terv teljesítése

3. tábla

Megnevezés	1957. évi		Az		
	terv	teljesítés	1957.	1956.	1955.
	millió forint		évi terv teljesítése (százalék)		
Beruházás összesen	8204,5	11 081,7	135,1	90,5	123,3
Ebből :					
állami	7520,5	10 326,6	137,3	91,9	126,7
nem állami	684,0	755,1	110,4	74,6	86,2

Az állami beruházások tervének teljesítése az átlagosnál 2,2 százalékkal magasabb volt. Az évközi módosítások következtében az eredeti tervhez viszonyítva különösen magas volt 1957. évben az Élelmiszeripari Minisztériumnak, valamint az Állami Gazdaságok Főigazgatóságának tervteljesítése.

A tanácsok hatásköre a beruházások terén is jelentősen megnövekedett. Az 1957. évben a Minisztertanács a beruházási tervet a tanácsok részére külön hagyta jóvá. A tanácsok végrehajtó bizottságai önállóan határozhatták meg, hogy milyen beruházásokat akarnak elvégezni. E lehetőségeket azonban a tanácsok az év folyamán nem használták ki kellő mértékben. A tanácsi beruházások 1957. évi terv szerinti részesedése 17,5 százalék, a teljesítés részesedése azonban a tervezettnél kerek 4 százalékkal alacsonyabb volt.

A tanácsi beruházások teljesítése 4. tábla

Év	Teljesítés		Index: előző év=100
	millió forint	az összes beruházás százalékában	
1955.....	1054,5*	9,4	.
1956.....	1224,1*	10,6	116,1
1957.....	1491,6	13,5	121,9

* A Beruházási Bank folyósítási adata.

A beruházások szerkezetének vizsgálatában elsődleges az egyes népgazdasági ágak arányainak elemzése. Az arányok változása szorosan összefügg a fejlesztés irányával, választ ad közvetve a termelés bővítésének lehetőségeire, s jelzi a termelő és nem termelő jellegű beruházások összefüggését is.

A népgazdaság egyes ágazataiban megvalósított beruházások összegét, dinamikáját és részesedését az összes beruházásból az alábbi adatok szemléltetik.

A beruházások teljesítése népgazdasági ágak szerint 5. tábla

Népgazdasági ág	Az 1957. évi teljesítés (millió forint)	Index:		A beruházások megoszlása százalék		
		1955. év=100	1956. év=100	1955.	1956.	1957.
				évben		
Ipar	4 717,4	100,4	87,4	41,9	46,6	42,6
Nehézipar	3 976,0	103,2	85,5	34,4	40,2	35,9
Könnyűipar	403,9	101,6	122,3	3,5	2,8	3,6
Élelmiszeripar	337,5	75,4	81,4	4,0	3,6	3,1
Építőipar	192,3	210,9	97,0	0,8	1,7	1,7
Mezőgazdaság	1 256,2	47,1	70,0	23,8	15,5	11,3
Közlekedés	872,8	91,9	86,5	8,5	8,7	7,9
Kereskedelem	479,7	132,9	123,7	3,2	3,4	4,3
Kommunális, igazgatási és egyéb feladatok	3 563,3	145,9	128,0	21,8	24,1	32,2
Összesen	11 081,7	98,9	95,8	100,0	100,0	100,0

A továbbiakban néhány adat alapján — a teljességre való törekvés nélkül — a különböző népgazdasági ágakban, ezenbelül pedig az egyes ipar- és szakmai csoportokban megvalósított beruházások helyzetét kívánjuk bemutatni.

Ipar

Az ipar aránya a népgazdaság összes beruházásaiban közel azonos volt az 1955. évi aránnyal. Az ipari beruházások összege az 1956. évihez viszonyítva 12,6 százalékkal csökkent, ezenbelül azonban a könnyűipari beruházások 22,3 százalékkal növekedtek. A népgazdaság összes beruházásaiban a nehézipar részesedése 4,3, az élelmiszeriparé 0,5 százalékkal csökkent. 1957-ben megváltoztak az ipar belső arányai is.

6. tábla

Az ipari beruházások teljesítésének megoszlása

Megnevezés	1955.	1956.	1957.
	évi teljesítés százalékos megoszlása		
Nehézipar	82,0	86,2	84,3
Könnyűipar	8,5	6,1	8,6
Élelmiszeripar	9,5	7,7	7,1
<i>Ipar összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

Gazdaságpolitikánk alapelve — a hároméves tervnek is fő célkitűzése —, hogy tovább folytatjuk az iparosítást és az iparon belül a nehézipar elsődleges fejlesztését. E feladatok végrehajtásában is figyelembe vettük a múltbeli tapasztalatokat. Ezt többek között az is igazolja, hogy 1957. évben az iparon belül a nehézipari beruházások több mint 80 százaléka az alapanyaggyártás fejlesztését szolgálta.

7. tábla

A nehézipari beruházások összetétele

Megnevezés	Az 1957. évi összes teljesítés	Ebből:		Az építési	A gépi
		építési	gépi		
		beruházás			
		millió forint		beruházások teljesítése az összes teljesítés százalékában	
Alapanyaggyártás	3307,8	1484,4	749,0	44,9	22,6
Gépipar	668,2	199,2	316,1	29,8	47,3
<i>Nehézipar összesen</i>	<i>3976,0</i>	<i>1683,6</i>	<i>1065,1</i>	<i>42,3</i>	<i>26,8</i>

A bányászat⁵ fejlesztésére fordított beruházások összege az elmúlt évben 1956-hoz viszonyítva közel 10 százalékkal csökkent, 23,2 százalékkal magasabb volt azonban az 1955. évi színvonalnál.

A bányászat iparcsoporton belül a szén- és bauxitbányászat részesedése 1957. évben az előző évhez képest kismértékben növekedett, a kőolaj- és földgáz-kitermelésre fordított beruházások forint összege és részaránya pedig csökkent 1956-hoz viszonyítva.

A szénbányászat fejlesztése 1957-ben a legfontosabb feladatunk volt és az lesz a későbbi években is. A beruházási tevékenység jelentőségét legjobban a beruházások arányai szemléltetik. A szénbányászati beruházásokra

⁵ Csak a bányászati iparcsoport alaptevékenységével összefüggő beruházásokra vonatkoznak az adatok; az ún. kommunális beruházások, például a bányászlakásépítés adatait, a „Kommunális és igazgatási feladatok” ágazat tartalmazza.

fordított összeg 1957-ben az ipari beruházások 18,3, a nehézipari beruházások 21,7 és a bányászati beruházások 60,2 százaléka volt.

Az elmúlt évek során a szénbányászati beruházások legnagyobb része a széntermelés fejlesztését szolgálta. A beruházások megoszlása szénfajták szerint a következőképpen alakult.

8. tábla
A széntermelési beruházások teljesítésének százalékos megoszlása

Megnevezés	1955.	1956.	1957.
	évben		
<i>A széntermelési beruházások teljesítése összesen</i>	100,0	100,0	100,0
Ebből:			
Feketeszénbányászat	24,2	20,7	23,9
Minőségi barnaszénbányászat ...	25,2	15,4	15,6
Egyéb barnaszénbányászat	39,1	51,4	48,5
Lignitbányászat	11,5	12,5	12,0

Figyelembe véve a hazai termelési adottságokat, a szenek minőségét, az osztályozó kapacitás bővítésére és korszerűsítésére fordított beruházások hányadát — 1957-ben az iparág beruházásainak 5,6 százaléka volt — alacsonynak tartjuk.

A kohászat fejlesztésére fordított beruházások összege az elmúlt évek során — az 1956. évi kismérvű emelkedéstől eltekintve — jelentős mértékben csökkent. 1957-ben a teljesített beruházások összege 55,9 százalékkal alacsonyabb volt, mint az előző évben, részesedésük a népgazdaság összes beruházásaiból az 1953. évi legmagasabb 11,2 százalékról 1957-ben 2,5 százalékra csökkent. A beruházásoknak több, mint háromnegyed része a vaskohászat fejlesztését szolgálta.

9. tábla
A kohászati beruházások teljesítésének százalékos megoszlása

Megnevezés	1955.	1956.	1957.
	évben		
<i>A kohászati beruházások teljesítése összesen</i>	100,0	100,0	100,0
Ebből:			
Színesfémkohászat	1,2	3,3	6,3
Vaskohászat	80,9	87,7	76,3
Alumíniumkohászat	17,9	9,0	17,4

A kohászati és ezenbelül a vaskohászati beruházások nagyarányú csökkenésének oka elsősorban az, hogy a Dunai Vasmű és a Lenin Kohászati Művek legfontosabb létesítményeit (Nagyolvasztó, Ércelőkészítő, Kokszoló) már részben vagy egészben üzembehelyezték, s 1957-ben mindkét helyen viszonylag kis összeget képviselt a kohó- és acélművi beruházások értéke. Az elmúlt évekhez képest kisebb összeget kitevő vaskohászati beruházásoknak még így is több mint felét a Dunai Vasmű és a Lenin Kohászati Művek fejlesztésére fordították.

A villamosenergiaipar gyorsütemű fejlesztése közismerten a népgazdaság további fejlődésének kulcskérdése, mely megteremti az ipari termelés bővítésének előfeltételeit, s így a több termék útján közvetve, a háztartási energiaszolgáltatás növelése által pedig közvetlenül is mindenkinek érdeke.

A villamosenergiaiparba eszközölt beruházások súlya az ipari beruházásokban az elmúlt három évben állandóan növekedett.

A villamosenergiaipari beruházások teljesítése

10. tábla

Megnevezés	1955.	1956.	1957.	Index:	
	évben			1955. év=100	1956. év=100
<i>Teljesítés összesen (millió forint)</i>	804,8	931,9	856,8	106,5	91,9
A népgazdaság összes beruházásainak százalékában	7,2	8,1	7,7	—	—
Az ipari beruházások százalékában	17,1	17,3	18,1	—	—
A nehézipari beruházások százalékában .	20,9	20,0	21,5	—	—

A villamosenergiaipari beruházásoknak mintegy kétharmada 1957-ben az energiatermelés növelését szolgálta, egyharmadát pedig a villamosenergiaelosztás bővítésére fordították. A villamosenergiatermelésen belüli árnyok az előző évekhez képest megváltoztak. Jelentősen növekedett a régi erőművek bővítésére, rekonstrukciójára fordított összegek aránya (17,2 százalékról 27,1 százalékra) és csökkent az új erőművek tervezésére és építésére fordított beruházások részesedése. Kedvezőtlen jelenség, hogy az új erőművek építése az elmúlt években nagyon elhúzódott. (Például 1952. augusztus óta épül a Tiszapalkonyai Erőmű, amelyet a terv szerint 1957 júliusában teljesen üzembe kellett volna helyezni, az év végéig azonban csak a II. sz. gép próbaüzemeltetése indult meg. Hasonló a helyzet a Tiszalöki Vízierőmű építésével is, amelyet 1950. február óta építenek és az eredeti terv szerint 1955 végéig teljes kapacitással üzembe kellett volna helyezni.)

A villamosenergia-elosztást biztosító beruházásokon belül az alállomások fejlesztésére fordított összegek jelentősen növekedtek.

A villamosenergia-elosztás beruházásainak százalékos megoszlása

11. tábla

Megnevezés	1955.	1956.	1957.
	évben		
<i>Teljesítés összesen</i>	100,0	100,0	100,0
Ebből:			
60 kV feletti távvezetékek	6,8	18,6	15,0
60 kV feletti alállomások	10,3	7,2	13,6
Gerinchálózati vezetékek, transzformátorállomások	10,0	9,8	9,2
Egyéb hálózati beruházások	72,9	64,4	62,2

A híradástechnika fejlesztése az elmúlt években a nehézipar más ágaihoz képest elmaradt, annak ellenére, hogy a második világháború előtt a magyar ipar egyik legfejlettebb ún. „hagyományos” iparága volt. 1955—1956. években a híradástechnikai beruházások az előző évekhez képest meg-

nőttek, a növekedést azonban 1957-ben újabb visszaesés követte. A híradástechnikai beruházások részaránya az iparban 1957-ben viszonylag igen alacsony, mindössze 1,8 százalék volt.

A híradástechnikai beruházások teljesítése

12. tábla

Megnevezés	1955.	1956.	1957.	Index:	
	évben			1955. év=100	1956. év=100
<i>Teljesítés összesen (millió forint)</i>	106,7	129,6	82,7	77,5	63,8
A népgazdaság összes beruházásainak százalékában	0,9	1,1	0,7	—	—
Az ipari beruházások százalékában	2,3	2,4	1,8	—	—
A nehézipari beruházások százalékában .	2,8	2,8	2,1	—	—

A híradástechnika fejlesztése érdekében 1957-ben több fontos létesítmény tervezése kezdődött meg, illetve folytatódott. (Például az Egyesült Izzólámpa és Villamossági Gyár Híradástechnikai Üveggyárának, a Híradástechnikai Anyagok Gyára különleges fémfélgártmány üzemének és az Újpesti Rádiószekrénygyár új gyárának tervezése stb.) Kedvező jelenségnek tekintjük, hogy a híradástechnikai beruházások jelentős részét hat vállalat fejlesztésére fordították. A vállalatok között van többek között az Egyesült Izzó, az Orion és a Telefongyár is, melynek termékei már a múltban is, nemzetközi téren is elismertek voltak.

A híradástechnika — vagy más néven gyengeáramú ipar — beruházásainak 1957. évi, viszonylag alacsony színvonala nézetünk szerint hátrányos mind az egész ipar, mind pedig az export⁶ fejlesztése szempontjából.

A műszeripar — más néven finommechanikai iparcsoport — beruházásainak alakulását abból a szempontból kell vizsgálnunk, hogy a világon mindenütt az iparfejlesztés, korszerűsítés alapvető előfeltétele a műszerezettség színvonala, magas foka. Az iparcsoport korszerűsítésének, gépparkja kicserélésének és továbbfejlesztésének szükségességét igazolják a számításba vehető összes tényezők. E közismert tények mellett a műszeripar fejlesztését szolgáló ráfordítások összege az 1955—1957. években viszonylag alacsony, összesen 118,9 millió forint volt. A ráfordítások színvonalát jól jellemzi, hogy az elmúlt három évben a műszeripari beruházások teljesítése a népgazdaság összes beruházásainak még 0,5 százalékát sem érte el.

A műszeripari beruházások teljesítése

13. tábla

Megnevezés	1955.	1956.	1957.	Index:	
	évben			1955. év=100	1956. év=100
<i>Teljesítés összesen (millió forint)</i>	27,5	47,6	43,8	159,3	92,0
A népgazdaság összes beruházásainak százalékában	0,2	0,4	0,4	—	—
Az ipari beruházások százalékában	0,6	0,9	0,9	—	—
A nehézipari beruházások százalékában .	0,7	1,0	1,1	—	—

⁶ A beruházási eszközöknek az egyes ágazatok közötti elosztásában elkövetett hibákat jól szemlélteti a híradástechnikai ipar exportjának vizsgálata, különösen, ha olyan iparágak exportfejlesztésével hasonlítjuk össze, amelyekben az anyagigényesség igen nagy. A híradástechnikai export 1951—1955 között 176 százalékra nőtt, gépjárműexportunk 330, hajóexportunk pedig 730 százalékra emelkedett.

Az 1955—1957. években a műszeripari beruházásokból elsősorban az Elektronikus Mérőkészülékek Gyára, a Ganz Árammérőgyár, a Laboratóriumi Felszerelések Gyára, és a Mechanikai Mérőműszerek Gyára részesültek.

Kedvező jelenség, hogy 1957. évben a műszeripari beruházások 44,3 százalékát az iparág gépi állóalapjainak növelésére fordították.

Mezőgazdaság

A mezőgazdasági beruházások teljesítése az elmúlt nyolc év alatt 1955-ben volt a legmagasabb. Az 1956—1957. években a ráfordítások összege igen nagymértékben csökkent.

14. tábla

A mezőgazdasági beruházások teljesítése

Megnevezés	1955.	1956.	1957.	Index:	
	évben			1955. év=100	1956. év=100
Teljesítés összesen (millió forint)	2665,3	1794,3	1256,2	47,1	70,0
A népgazdaság összes beruházásainak százalékában	23,8	15,5	11,3	—	—

A népgazdaság összes beruházásaiból a két legfontosabb ágazatnak az iparnak és a mezőgazdaságnak részesedése az elmúlt nyolc év során igen egyenlőtlen volt. Egyes évek összehasonlítása azt mutatja, hogy a mezőgazdasági beruházások részesedése közel kétszeresére nőtt vagy felére csökkent.

15. tábla

Az ipari és a mezőgazdasági beruházások aránya

Év	Népgazdasági beruházások összesen	Ebből:	
		ipari	mezőgazdasági
		beruházások	
1950.....	100,0	38,1	9,8
1951.....	100,0	45,1	10,6
1952.....	100,0	46,0	12,8
1953.....	100,0	46,9	13,2
1954.....	100,0	41,8	22,7
1955.....	100,0	41,9	23,8
1956.....	100,0	46,6	15,5
1957.....	100,0	42,6	11,3

Az arányoknak ilyen nagymértékű változása szorosan összefüggött a gazdaságpolitikánkat korábban jellemző bizonytalansággal, mely hatásában a két legfontosabb ágazatban jelentős károkat okozott. A beruházási tevékenység természetéből — elsősorban hosszabb megvalósítási idejéből — adódik ugyanis, hogy az egymást követő évek programja szorosan összefügg, s a túlzott csökkentés a létesítmények leállítására, az építkezések lassítására, az indokolatlan mértékű emelés pedig pazarlásra vezet.

A termelés szerkezetének megjavítása a szocialista nagyüzemek, valamint az egyéni gazdaságok termelési színvonalának fejlesztése, a termelékenység, a gépesítés és a belterjesség növelése a mezőgazdaságban is csak

átgondolt, számításokkal alátámasztott, több évre szóló beruházási tervek útján valósítható meg.⁷

A mezőgazdasági beruházásoknak közel kétharmadát használtuk fel 1957. évben az állami mezőgazdaság (állami és kísérleti gazdaságok, tan-gazdaságok, mezőgazdasági szakvállalatok) fejlesztésére.

16. tábla
A mezőgazdasági beruházások alakulása szakágazatok szerint

Megnevezés	Teljesítés	
	összesen (millió forint)	megoszlása (százalék)
<i>Mezőgazdasági beruházások összesen</i>	1256,2	100,0
Ebből :		
Állami mezőgazdaság.....	778,6	62,0
Állami erdőgazdaság	142,6	11,3
Állami mezőgazdasági gépállomás	65,4	5,2
Öntözési vállalatok	127,7	10,2

A termelőszövetkezeti beruházások összege (a saját erőből történt hozzájárulás nélkül⁸) 1957. évben jelentősen — a megelőző két évhez képest átlagosan 60 százalékkal — csökkent. A vissza nem térítendő állami támogatás (dotáció) összege és részaránya is jelentősen csökkent az előző évekhez viszonyítva.

17. tábla
A termelőszövetkezeti beruházások teljesítése*

Megnevezés	1955.	1956.	1957.	Index:	
	évben			1955. év=100	1956. év=100
	millió forint				
Hosszúlejáratú hitel	168,5	150,9	71,6	42,5	47,4
Vissza nem térítendő állami támogatás ..	77,2	68,0	17,9	23,2	26,4
<i>Összesen</i>	<i>245,7</i>	<i>218,9</i>	<i>89,5</i>	<i>36,4</i>	<i>40,9</i>
	százalékos megoszlás				
Hosszúlejáratú hitel	68,6	69,0	80,0	—	—
Vissza nem térítendő állami támogatás ..	31,4	31,0	20,0	—	—
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	—	—

* A saját erőből történő hozzájárulás nélkül.

Közlekedés

A közlekedési beruházások összege 1949 óta az 1957. évben volt a leg-alacsonyabb. Arányuk a népgazdaság összes beruházásaiban 1957-ben 7,9 százalék volt. Az 1957. évi csökkenés az 1955. és 1956. évekhez képest — elsősorban a vasúti közlekedés terén — az összes beruházások csökkenésénél számottevően nagyobb mértékű volt.

⁷ A mezőgazdaság továbbfejlesztése az elkövetkező években elsősorban a Magyar Szocialista Munkáspárt agrárpolitikai téziseire épül.

⁸ A saját erőből történt hozzájárulás 1955-ben 95,0 millió, 1956-ban 120,0 millió forint volt. 1957. évről adat nem áll rendelkezésre.

18. tábla

A közlekedési beruházások teljesítésének alakulása

Megnevezés	1955.	1956.	1957.	Index:	
	évben			1955. év=100	1956. év=100
	millió forint				
<i>Közlekedés összesen</i>	950,0	1009,5	872,8	91,9	86,6
Ebből:					
Vasúti közlekedés	510,4	485,4	389,8	76,4	80,3
Közlekedés egyéb ágazatai.....	355,7	442,7	407,4	114,5	92,0
Posta	83,9	81,4	75,6	90,1	92,9
	százalékos megoszlás				
<i>Közlekedés összesen</i>	100,0	100,0	100,0	—	—
Ebből:					
Vasúti közlekedés	53,7	48,1	44,7	—	—
Közlekedés egyéb ágazatai.....	37,5	43,8	46,7	—	—
Posta	8,8	8,1	8,6	—	—

A vasúti beruházásoknak mintegy felét 1957-ben a kocsiállomány növelésére, építési és pályafenntartási munkákra fordították. A közlekedés egyéb ágazatainak beruházásaiból 277,2 millió forintot a közúti szállítás, 59,4 millió forintot pedig a vízi és a légi szállítás fejlesztésére használtak fel.

A közúti közlekedés fejlődése — különösen a gépjárműállomány számának növekedése — fokozott igényeket támaszt az ország úthálózatával szemben, melyeket a rendelkezésre álló pénzeszközökkel megfelelő módon egyelőre kielégíteni nem lehet. Súlyosbítja a helyzetet, hogy e téren az elmaradás az elmúlt években is nagy volt, s az úthálózat jelenlegi rossz állapota a gépkocsik üzemköltségét kb. 30 százalékkal növeli. Az úthálózat jelentős mértékű korszerűsítése és bővítése igen nagy összegű beruházást igényel, megvalósítására ezért csak több éves program keretében kerülhet sor.

Kereskedelem

A kereskedelem fejlesztését szolgáló beruházások összege és az összes beruházásokban való részesedése az elmúlt években állandóan növekedett. Az összes beruházások 1957. évi (1956-hoz viszonyított 4,2 százalékos) csökkenése mellett a kereskedelem beruházásai az előző évhez viszonyítva 23,7 százalékkal növekedtek.

19. tábla

A kereskedelmi beruházások teljesítése

Megnevezés	1955.	1956.	1957.	Index:	
	évben			1955. év=100	1956. év=100
<i>Teljesítés összesen (millió forint)</i>	361,0	387,9	479,7	132,9	123,7
A népgazdaság összes beruházásainak százalékában	3,2	3,4	4,3	—	—

A kereskedelmi beruházásoknak több, mint felét a kiskereskedelem (21,1%), a közétkeztetés (19,9%) fejlesztését és korszerűsítését szolgáló lé-

tesítmények megvalósítására fordították. A fennmaradó rész a készletezés, a melléktermék- és hulladékgyűjtés, a nagykereskedelem, a külkereskedelem és az egyéb kereskedelmi szervek beruházási szükségleteit fedezte.

A Belkereskedelmi Minisztérium beruházásainak legnagyobb részét (34,5 százalékát) kereskedelmi egységek bővítésére, helyreállítására, ennél valamivel kisebb hányadát (29,1 százalékát) pedig gépek és berendezések beszerzésére fordította.

A Belkereskedelmi Minisztérium beruházásainak összetétele*

20. tábla

Megnevezés	Összes beruházás	Ebből:			
		új	régi	raktár- építkezés	berendezés, műszerek, gépek beszerzése
		kereskedelmi egységek			
		létesítése	helyre- állítás, bővítése		
<i>Teljesítés összesen (millió forint)</i>	220,6	45,5	76,2	17,9	64,2
Megoszlás (százalék).....	100,0	20,6	34,5	8,1	29,1

* A tanácsok beruházásaival együtt.

Kommunális és igazgatási feladatok

A kommunális és igazgatási feladatokkal⁹ összefüggő beruházások megvalósítására az 1957. évben átlagosan 40 százalékkal nagyobb anyagi források álltak rendelkezésre, mint a megelőző két évben. A változás e téren olyan jelentős volt, hogy a kommunális beruházások részesedése az összes népgazdasági beruházásokból az 1955. évi 20,8 és az 1956. évi 21,8 százalékról 1957-ben 32,0 százalékra emelkedett.

A kommunális beruházások teljesítése rendeltetési célok szerint

21. tábla

Beruházás	1955.	1956.	1957.	Index:	
	évben			1955. év=100	1956. év=100
	millió forint				
<i>Összesen</i>	2332,0	2520,3	3540,5	151,8	140,5
Ebből :					
Lakásépítési	1152,4	1365,2	2248,1	195,1	164,7
Egészségügyi	179,2	192,7	135,4	75,6	70,3
Kulturális	316,5	286,9	383,5	121,2	133,7
Szociális	174,5	162,1	136,9	78,5	84,5
Egyéb kommunális	502,3	413,6	592,8	118,0	143,3
	százalékos megoszlás				
<i>Összesen</i>	100,0	100,0	100,0	—	—
Ebből :					
Lakásépítési	49,4	54,2	63,5	—	—
Egészségügyi	7,7	7,6	3,8	—	—
Kulturális	13,6	11,4	10,8	—	—
Szociális	7,5	6,4	3,9	—	—
Egyéb kommunális	21,5	16,4	16,7	—	—

⁹ A továbbiakban csak „kommunális”.

Lakásépítkezések

A népgazdasági beruházási terv keretében lakásépítkezésekre előirányzott beruházási hitelek és hosszúlejáratú kölcsönök együttes összege az elmúlt évek során állandóan — az 1957. évben számottevő mértékben — növekedett.

A növekedésre jellemző, hogy az 1957. évben a lakásberuházásokra fordított összeg közel ötszöröse volt az 1950. évinek, meghaladta az 1953. és 1954. évek együttes lakásköltségét és 1956. évhez képest is 64,7 százalékkal növekedett.

A beruházási tervben előirányzott forrásokból lakásépítkezésre fordított 2,2 milliárd forinton felül 1957. évben a „Lakásgazdálkodás” című költségvetési hitelből 131,4 millió forintot fordítottak a felszabadított hivatali helyiségek lakásokká való visszaalakítására, padlásteretek beépítésére és lakásleválasztásokra.

A lakásberuházások volumenének növekedése következtében a lakásépítkezések részaránya mind a népgazdaság összes beruházásaiban, mind az összes kommunális beruházásokban jelentősen megnőtt.

A lakásépítési beruházások részaránya

22. tábla

Megnevezés	1955.	1956.	1957.
	évben		
Lakásépítési beruházások teljesítése			
a népgazdaság összes beruházásainak százalékában	10,3	11,8	20,3
az összes kommunális beruházások százalékában	49,4	54,2	63,5

Az egészségügyi beruházásokra fordított 135,4 millió forintnak kerekén 58 százalékát a gyógyító és megelőző szolgálat fejlesztésére használtuk fel az 1957. évben. A fő egészségügyi funkciók beruházásai közül az előző évhez képest kisebb mértékben csökkent az anya- és csecsemővédelmi beruházások, ugyanakkor 17 százalékkal növekedett a közegészség- és járványügyi beruházások összege.

A kulturális beruházások teljesítésének értéke 1956-hoz viszonyítva 96,6 millió forinttal (33,7%) nőtt az elmúlt év folyamán; a kulturális beruházások 65,5 százaléka az oktatás, 27,8 százaléka a népművelés és 6,7 százaléka a sport fejlesztésére szolgált.

Az oktatási beruházások teljesítése

23. tábla

Megnevezés	Az 1957. évi teljesítés		Ebből: Budapesten	
	millió forint	megoszlása (százalék)	millió forint	százalék
Összesen	146,1	100,0	41,8	28,6
Ebből:				
Alsófokú oktatás ...	107,8	73,8	22,7	21,1
Középfokú oktatás .	9,8	6,7	3,3	33,7
Felsőfokú oktatás ..	28,5	19,5	15,8	55,4

A kulturális beruházások közül az oktatási beruházások teljesítésének 1957. évi megoszlása a korábbi arányoknál sokkal kedvezőbb volt. 1957-ben a rendelkezésre álló összeg 73,8 százalékát az alsófokú oktatás fejlesztésére fordították.

*

A beruházások elemzésében igen fontos helyet foglal el a beruházások anyagi-műszaki összetétel (építési, gépi, egyéb beruházások stb.) szerinti vizsgálata. E mutatón keresztül lehet ellenőrizni az összhangot a beruházási és építőipari terv, illetőleg az anyagmérlegek, a beruházási és ellátási tervek, illetőleg a gép- és műszermérlegek, továbbmenően a gépipari termelési terv, a külkereskedelmi terv, valamint a legfontosabb fogyasztási cikkek mérlegei között. Ezen túlmenően az építési és gépi beruházások aránya utal arra, hogy a beruházási összegekből mennyit fordítottunk új beruházásokra és mennyit a régi állóeszközök bővítésére.¹⁰

A beruházások anyagi-műszaki összetételében 1957-ben a tervezett mértékű változás még nem következett be. Nem sikerült még kellő mértékben előtérbe helyeznünk a rekonstrukciós jellegű, a meglévő épületekben a géppark modernizálásával gyors eredményt adó beruházásokat. A tervszerűtlenség és a népgazdaság számára káros egyéb tendenciák érvényesülése különösen az építési munkák terén, s főleg az év első felében volt szembevetendő.

Az 1957 áprilisában jóváhagyott beruházási és felújítási terven belül az építési munkák együttes összege 5,8 milliárd forint volt. A kivitelezők által megkötött építési szerződések összege azonban már az év elején ennél közel egymilliárd forinttal magasabb volt. Éppen ezért a jóváhagyott terv és a megkötött szerződések összhangjának megteremtése céljából elrendelték a fedezetlen szerződések törlését.

A beruházók számára a népgazdasági tervben biztosított lehetőségeket messze meghaladó beruházási, főleg építési tevékenységet lényegében a következők tették lehetővé:

a) Az építőipar a beruházási és felújítási tervekhez viszonyított szükségleteknél nagyobb kapacitással rendelkezett.

b) A beruházók — bízva a beruházási keretek emelésében, több esetben a felettes hatóságok ilyen irányú ígéretében — az éves tervüket meghaladó építkezésekre kötöttek szerződést a kivitelezőkkel.

c) A beruházók — élve az ún. „anyagmentes“ építési munkák elvégzéséről szóló rendelkezésekben levő lehetőségekkel — az építési beruházások egy részét „anyagmentes“ munkának minősítették és így az éves terv összetételének kötelező betartása alól felmentették magukat. Az ilyen jellegű munkákra 1957-ben mintegy 700 millió forintot folyósítottak. Egyes minisztériumoknál — a Könnyűipari, az Élelmezésügyi, az Építésügyi stb. Minisztériumnál — az „anyagmentes“ építkezésekre felhasznált összeg az eredeti építési tervnek több, mint 50 százalékát is meghaladta.

¹⁰ Az említett arányok vizsgálata az utóbbi években a többi népi demokráciában is előtérbe került. Több évet tekintve az építési beruházások aránya általában csökken. Ez a tendencia elsősorban a Német Demokratikus Köztársaság beruházásainál érvényesült a legnagyobb mértékben. E téren a jelenleginél kedvezőbb arányok kialakítása számunkra különösen fontos. Erre utal *Apró Antal* elvtársnak az Országgyűlésen elmondott beszéde is: „A régi gazdaságpolitikában a beruházások körül volt a legnagyobb hiba. Sok nagy új létesítményt terveztünk és viszonylag kevés volt a gépi beruházás, elmaradtak a felújítások. A fő feladat tehát — a régi hibából tanulva — a gépi állóalapot növelése. Arra törekszünk, hogy beruházásaink már 1958-ban ténylegesen növeljék a termelőkapacitást.“ *Népszabadság*. 1958. január 30.

1957-ben az építkezéseknek a tervtől eltérő üteme következtében az első félévben az építési beruházási munkák aránya a tervezett 51,1 százalék helyett 58,8 százalékot tett ki, s ez az arány 1957. egész évre vonatkozóan is 53,8 százalék volt. A tervezett arányoktól való eltérés szükségképpen zavart okozott a kapacitások leggazdaságosabb felhasználásában, az anyagellátásban stb.

24. tábla

A beruházások teljesítése anyagi-műszaki összetétel szerint

Megnevezés	Az 1957. évi teljesítés (millió forint)	Index:		1955.	1956.	1957.
		1955. év=100	1956. év=100			
Építés	5 962,0	103,2	99,1	51,6	52,0	53,8
Gépek és technológiai berendezések	2 457,1	90,1	82,8	24,3	25,6	22,2
Egyéb	2 662,6	98,4	102,8	24,1	22,4	24,0
<i>Összesen</i>	<i>11 081,7</i>	<i>98,9</i>	<i>95,8</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

Mivel a lakásépítési beruházások részesedése az összes beruházásból az 1955. évhez viszonyítva közel megkétszereződött, e növekedés is közrejátszott az építési beruházások arányának emelkedésében. A lakásépítési munkák nélkül az építési beruházások részaránya az 1955. évihez viszonyítva 3,3 százalékkal csökkent.

25. tábla

Az építési beruházások részaránya

Megnevezés		1955.	1956.	1957.
		évben (százalék)		
Építési beruházások részaránya	az összes beruházásban	51,6	52,0	53,8
	a lakásépítési munkák nélküli beruházásban	46,6	46,2	43,3
Összes beruházásból lakásépítés		10,3	11,8	20,3

Az utolsó három évben a beruházások tervezésére az összes beruházási költségek 4,1—4,5 százalékát fordítottuk. Az 1957. évben tervezési munkákra kereken 16 millió forinttal kevesebbet fordítottunk, mint 1956. évben, a költségek összege és aránya azonban még mindig igen magas. A takarékosagra vonatkozó kormányhatározat megvalósítására e téren még nagy lehetőségek vannak.

26. tábla

Tervezési munkák teljesítése

Év	Teljesítés	
	millió forint	az összes beruházás százalékában
1955.....	428,2	4,1
1956.....	484,5	4,5
1957.....	468,7	4,5

A felújítások teljesítése

Az 1957. évben vállalati, lakás- és költségvetési felújításokra együttesen 4,7 milliárd forintot irányoztak elő. A tényleges teljesítés összege 4,8 milliárd forint, az előirányzatnak 103,4 százaléka volt. (Az 1957. évi teljesítés az 1955. évnek 110,3, az 1956. évnek 107,2 százaléka.)

A vállalatok és egyéb szervek a 4,8 milliárd forint összegű felújítás 74,0 százalékát vállalati, 12,2 százalékát lakásfelújításra, 13,8 százalékát pedig a költségvetési szervek felújításaira fordították.

Az összes felújításon belül a vállalati felújítások összege 1,8, a költségvetési szervek felújítása 34,4 és a lakásfelújítás 18,2 százalékkal növekedett az előző évhez viszonyítva. A vállalati és lakásfelújítások népgazdasági ágak szerinti megoszlásán belül az 1957. évben tovább csökkent az ipar, s jelentősen növekedett a kommunális ágazat aránya.

A budapesti állami tulajdonban levő lakóépületek folyamatos javítására, karbantartására és tatarozására, valamint az ellenforradalom-okozta károk helyreállítására az 1957. évben mintegy 700 millió forintot irányoztak elő.

A házkezelési igazgatóságok a folyamatos épületjavítási tevékenységen felül jelentkező rendkívüli feladatokat — a kormány részéről biztosított anyagi és műszaki feltételek ellenére is — csak részben tudták megvalósítani. A lemaradást főként az okozta, hogy komoly hiányosságok voltak a munkaszervezés, az anyagellátás és a műszaki ellenőrzés terén. Ugyancsak hátráltatta a műszaki feladatok végrehajtását a kivitelezői kapacitás gyakori elaprózódása, az időszakonként jelentkező munkaerő-, elsősorban szakmunkás-hiány.

(A tanulmány második részét, amely a beruházások üzembehelyezésének és a befejezetlen beruházásoknak alakulásával foglalkozik a *Statisztikai Szemle* következő számában közöljük.)

A vas- és acélgyártás termelési volumenének és termelékenységének számítása

A „Vas- és acélgyártás“ termelésének terjedelmét és az iparági termelékenység színvonalát eddig a változatlan árakon számított teljes termelés alapján vizsgáltuk. A változatlan áron számított teljes termelés azonban, mint ismeretes, jelentős torzításokat tartalmaz, részben felépítése, tartalma, részben változatlan árrendszerünk hibái miatt. Szükségessé vált tehát, hogy a termelés terjedelmének változását más módszerekkel mutassuk ki.

I.

A teljes termelés lényegéből adódó torzítások, a vállalatok közti együttműködésből származó halmozódás megszűnik, ha a termelés terjedelmének vizsgálatához a nettó termelést alkalmazzuk. Az iparág nettó termelésének indexe azonban az alábbiak szerint alakult. (Az 1954 előtti évekről nincs megbízható adatunk.)

*A nettó termelés, a mindenkori folyó áron számítva**

Év	Index: 1954. év = 100
1954	100,0
1955	142,3
1956	102,6
1957	205,7

* A termelői árak változása ebben az időszakban 0,1 százalék alatt maradt, ezért az árindexszel korrigált indexsor lényegében azonos a folyó áron számított indexszel.

Ilyen arányú termelés-ingadozás a valóságban nem volt, ezt sem a főbb termékek termelésének adatai, sem a teljes termelés mutatói nem támasztják alá.

A nettó termelés indexe a vas- és acélgyártásban azért nem mutatja a termelés terjedelmének valóságos alakulását, mert a termékek árai nem állanak arányban a ráfordításokkal. Egyes vállalatoknál ne-

gatív előjelű nettó termelési értékeket is kapunk. A termékösszetételben bekövetkezett viszonylag csekély mértékű eltérés a nettó termelési érték nagymértékű változását vonja maga után, ami főleg az árak és a ráfordítások közötti jelentős eltérésekre vezethető vissza. Például az ötvözött hengerelt termékek ára öt-tizenötszöröse az ötvözetlen fajtáknak, a tényleges ráfordítás ugyanakkor csak kevéssé eltérő, így változatlan termelési volumen mellett az ötvözött termékek részarányának csekély növekedése a nettó termelési érték jelentős emelkedését okozza.

Mint ismeretes 1959. január 1-től kezdve az iparban új termelői árakat alkalmazunk. Az új árak megközelítően követik az önköltséget, azaz az arányok és a ráfordítás-arányok nagyjából egybeesnek.

Kérdés tehát, nem lehetne-e a termelési volumen alakulását 1959-től kezdve a nettó termelési értékkel mérni? A vas- és acélgyártás termelési volumenének évenkénti meghatározására a nettó termelési érték alkalmazása megfelelőnek is látszik. Rövidebb időközönként, a termelési ciklus befejezése után közvetlenül azonban nehézkes vagy éppen lehetetlen a nettó termelés kiszámítása.

Ilyenformán a termelési volumen mérésére más módszert kellett keresnünk. Alapos vizsgálatok után a termékrepresentáción alapuló, megfelelően súlyozott terméksorok bizonyultak legalkalmasabbaknak a termelés terjedelmének vizsgálatára.¹

¹ A terméksoroknak s ezek alkalmazásának elvi kérdéseit részletesen tárgyalja Lukács Ottó: Az ipari termelés indexei (Statistikai Szemle, 1958. évi 1-2. sz. 34-54. old.) c. cikke.

A terméksorok kialakításánál két fő probléma adódott: a termékek helyes kiválasztása és a megfelelő mérlegelési súlyok meghatározása.

A termékek kiválasztása

A termékek kiválasztásánál az alábbiakat tartottuk szem előtt.

a) A reprezentáció a lehető legnagyobb legyen, de ne okozzon szükségtelenül sok adatkérést, adminisztrációt.

b) A kiválasztott termékcsoportokon belül ne legyen lényeges eltolódás a különböző munkaigényességű termékek termelésének alakulása között. Nagyobb arányú eltolódás ugyanis a termékcsoport egyetlen súllyal történő mérlegelése mellett jelentős torzítást okozna.

Helyesen akkor járunk el, ha a termékcsoponton belüli termékek munkaigényessége közel azonos, tehát lehetőleg kis termékcsoportot képezünk.

c) A legfontosabb (értékesítésre is kerülő) félkésztermékek szerepeljenek a kiválasztott termékek között, hogy ezzel a kooperációváltozás hatását kiszűrjessük.

Vizsgáljuk meg, mennyire tettünk eleget ezeknek a követelményeknek, s milyen feladataink vannak a módszer további „finomítására“.

a) A terméksorokat az alábbi termékekből, illetve termékcsoportokból képezzük:

Nyersvas (acélnyersvas, öntödei nyersvas, tükkörnyersvas termelt mennyiségeinek összege, átszámítás nélkül).

Acél (ötvözetlen és ötvözött).

Melegen hengerelt acél-késztermék (ötvözetlen és ötvözött).

Cső (melegen hengerelt, hidegen vont, elektromosan hegesztett cső és csőkészítmény mennyiségeinek összege, átszámítás nélkül).

Hidegen hengerelt idomacél, hidegen húzott szalagacél (ötvözetlen és ötvözött).

Ferroszilícium, 100 százalékos bázison.

Vasöntvény.

Acélöntvény (ötvözetlen és ötvözött).

Kovácsolt acél (ötvözetlen és ötvözött).

Acélhuzal (= „vashuzal“).

Acélhuzal, nagyszilárdságú.

Sodronykötél.

Acél-alumínium csupasz kábel.

Ezeknek a termékeknek folyó áron mért késztermelése az 1957. évben² az iparág késztermelésének 72 százalékát tette ki.

² Itt és a továbbiakban az 1957. évi adatok mindig előzetesnek tekintendők, minthogy a végleges adatok csak az éves beszámolójelentés feldolgozása után, későbbi időpontban lesznek ismeretesek. Lényeges változás azonban — az itt közölt adatokhoz képest — előreláthatóan nem lesz.

Nézzük meg, mi maradt ki a reprezentációból, s a kihagyás nem okoz-e pontatlanságot.

Kihagytuk teljes egészében a Vaskohászati Kemenceépítő Vállalat termelését, amely az iparág késztermelésének 1957-ben kb. 2, az előző években 4—5 százalékát tette ki. A vállalat ugyanis nagyrészt a kohók, kemencék karbantartását, javítását végzi, mintegy az iparág „rezsiüzeme“. Mai formájában 1952 óta működik, azelőtt az egyes kohászati vállalatok általában maguk végezték e tevékenységet, s ez jórészt nem számított be akkor a teljes termelésbe. Így elvileg helytelen lenne a vállalat „termelésének“ szerepeltetése.

Nem vettük be 10 öntöde és 1 ötvözetgyártó vállalat termékeit, amelyek együttvéve az iparág késztermelésének csupán kb. 3,5 százalékát teszik ki. Csekély részarányuk nem teszi indokolttá, hogy a sokféle és nem alapvető termék adatainak bekérésével túlzottan növeljük a statisztikai adatszolgáltatás körét.

Nem szerepel a reprezentációban az iparág késztermelésének kb. 11 százalékát alkotó mintegy 60 kohászati, gépipari, vegyipari, építőanyagipari termék. Ezeknek számbavétele, mérlegelési súlyaik kialakítása rendkívül szétágazó, nehézkes és nagymennyiségű adminisztrációt igényelne, ugyanakkor felesleges is, mert nagyrészüknél termelése szoros függvénye a reprezentációban szereplő termékek gyártásának.

Végül — adatszolgáltatási nehézségek miatt — kihagytuk a hengerelt félkésztermékeket (buga, platina), ezek a késztermelésnek mintegy 10 százalékát teszik ki. Minthogy termelésük nem egészen azonosan alakul, mint a hengerelt késztermékeké, továbbá jelentős tényezői a vállalatok közti kooperációnak (tehát a volumen szempontjából fontos félkésztermékek), keressük annak megoldását, hogy e termékekkel bővítsük a reprezentáció körét. Ezzel a reprezentáció kb. 82 százalékos lesz, ami az elmondottak alapján feltétlenül kielégítő mértékű.

Megvizsgáltuk a reprezentáció mértékét a teljesített munkás-órák alapján is. A kiválasztott termékekre fordított teljesített órák a vas- és acélgyártásban teljesített munkás-órák 49,4 százalékát tették ki az 1957. évben. Ehhez azonban hozzá

kell számítanunk azokat a munkaórákat is, amelyek nem közvetlenül a termékek előállításával kapcsolatosak, hanem a vállalatokon belül központosított karbantartási, „igazgatási“ stb. szervek munkásai által teljesített munkaórák, így nem is szerepelhetnek a termék-órákban. Ezek 1957-ben — csak 6 nagyvállalatot számítva — az összes teljesített munkásóráknak 24,0 százalékát tették ki. Együttesen tehát az összes teljesített munkásóráknak 73,4 százaléka szerepel a reprezentációban, ami közel azonos az értékben mért reprezentációs aránnyal, továbbá természetszerűleg növekedni fog a hengerelt félkésztermékeknek a számításba való bevonásával. Megjegyezzük, hogy a jövőben — a nagyobb pontosság érdekében — az egyes termékekre szét fogjuk bontani az említett „központosított szervek“ óráit is.

b) Négy olyan termékcsoporthoz van a 13 kiválasztott termék, illetve termékcsoporthoz belül, amelyeknél a termelt mennyiséget és a mérlegelési súlyt termékenként rendszeresen meg tudnánk figyelni. Ezek: a nyersvas, az acél, a melegen hengerelt késztermék és a cső. Az eddigi számításoknál mégis a termékcsoporthoz dolgoztunk.

A nyersvas termelésének 1957 végéig 96—98, 1957 végétől (a Dunai Vasmű II. számú kohójának belépésétől) kb. 90 százalékát az acélnyersvas termelése teszi ki. A többi nyersvas-fajta közül a viszonylag legnagyobb mennyiségű öntődei nyersvas munkaigényessége alig tér el az acélnyersvasétól, a fennmaradó egyéb nyersvas termelésének részaránya pedig állandóan egy százalék alatt van. A termékcsoporthoz bontására tehát nincs szükség.

Ehhez hasonló megfontolások alapján kielégítő az acél és a cső termékcsoporthoz bontás nélküli számbavétele is.

A „melegen hengerelt acél késztermék“ csoport viszont igen sok, egymástól lényegesen eltérő munkaigényességű termékből tevődik össze. Ezek nagyrésze termelése az elmúlt évek során közel azonosan alakult, a megbontás hiánya tehát eddig nem okozott lényeges torzítást. Az ipar szerkezeti átalakításának során azonban várható, hogy a legközelebbi években növekszik a „finom“, munkaigényesebb termékek részaránya. A torzítá-

sok elkerülése céljából tehát szükségesnek látszik a termékcsoporthoz bontása és hozzávetőleg 8—10 kisebb termékcsoporthoz megfigyelése. Ez egyes vállalatoknál ugyan — az előzetes tájékozódás alapján — adminisztrációs nehézséget okoz (ezért is tekintettünk el eddig a bontástól), de minden valószínűség szerint megoldható.

c) Az iparág fontos félkésztermékei: az acél és a melegen hengerelt félkésztermék. Ezek közül az acél szerepel a reprezentációban, a melegen hengerelt félkészterméket pedig be fogjuk venni, amint azt az előbbieken már említettük.

A mérlegelési súlyok meghatározása

Mérlegelési súlyként legalkalmasabbnak a termékek egy tonnájára számított teljesített munkásóra száma mutatkozott. A nettó termelési értékkel az elmondottak alapján nem súlyozhattunk, a bérekkel való súlyozás helyességét pedig (adatszolgáltatási nehézségeken túlmenően) kétségessé tette az a körülmény, hogy a változó prémiumfeltételek s egyéb körülmények miatt a fajlagos bérek rövidebb időszakonként is nagymértékben változtak.

A teljesített órák mind a termelésben közvetlenül, mind a közvetve résztvevő munkások óráit tartalmazzák. Ezt az iparág jellege feltétlenül megköveteli, mert a közvetett, „kiszolgáló“ munkások (például a kohó gépi berendezéseit kezelők, kemence-karbantartók, mészko-bányászok stb.) munkája is a legszorosabban kapcsolódik a termék előállításához.

Mindeddig az 1954. évi teljesített órákkal súlyoztunk. (A Dunai Vasműnél, amelynek az iparágba tartozó termelése csak 1954 folyamán indult meg, az 1955. évekkel.) A legutóbbi négy év alatt azonban — ha nem is nagymértékben — az egyes termékekre fordított teljesített órák egymásközi aránya változott, így ebben az évben rátérünk az 1958. évi teljesített órákkal történő mérlegelésre. (Az eddigi súlyokkal számított indexsorhoz láncindex-módszerrel kapcsolódunk.) Ezenkívül szükség lesz természetesen az újonnan felveendő melegen hengerelt félkésztermék s a „melegen hengerelt acél-késztermék“ csoport kisebb egységeinek mérlegelési súlyaira is.

A termékreprezentáción alapuló volumenszámítás metodikájával kapcsolatban még az alábbiakat jegyezzük meg.

Az ipari szolgáltatásokat és a befejezetlen, valamint a félkésztermékek állományváltozását nem vettük figyelembe. Ezek együttes részaránya azonban a teljes termelésben csak 5—6 százalék körül van, és éveken át gyakorlatilag változatlan.

A volumenszámítás az állami iparra terjed ki, ezzel azonban az egész ipar-

ágra is, minthogy az iparágban helyi ipari vállalat vagy kisipari termelő szövetkezet nincs.

Bázisként — mint minden iparágban — az 1954. évet választottuk, mint a legközelebbi, viszonylag zavartalan üzemmenetű időszakot. Az 1949. év = 100 alapú indexsornál is az 1954. évi súlyokat használtuk.

A termelési volumen, továbbá néhány fontosabb összehasonlító sor alakulását a következő táblán mutatjuk be.

A termelési volumen alakulása

1. tábla

Megnevezés	1949.	1950.	1951.	1952.	1953.	1954.	1955.	1956.	1957.
	évben								
	Index : 1954. év = 100								
Teljes termelés változatlan áron	42,2	54,4	71,2	88,3	103,6	100,0	110,2	100,2	107,4
Termelési volumen a termékreprezentációs módszer alapján	53,9	65,2	79,1	95,6	105,7	100,0	105,0	92,7	94,8
Teljes termelés folyó áron (forgalmi adó nélkül)*						100,0	107,4	96,2	102,2
Munkáslétszám	61,3	66,7	75,9	83,7	97,9	100,0	100,7	100,8	94,9
Teljesített munkaóra	62,9	68,8	77,9	89,5	97,1	100,0	100,7	95,2	92,5
Nettó termelés						100,0	142,3	102,6	205,7
	Index : 1949. év = 100								
Teljestermelés változatlan áron	100,0	128,9	168,7	209,4	245,5	237,0	261,2	237,4	254,5
Termelési volumen termékreprezentációs módszer alapján	100,0	121,0	146,8	177,4	196,1	185,5	194,8	172,0	175,9
Munkáslétszám	100,0	108,8	123,8	136,6	159,7	163,1	164,3	164,4	154,7
Teljesített munkaóra	100,0	109,4	123,9	142,3	154,4	159,0	160,2	151,4	147,1

* 1954—1957 között figyelembe veendő árváltozás nem volt.

A nettó termelés és a változatlan áron számított teljes termelés indexsorai között — mint a táblából látható — lényeges és évről évre növekvő eltérés van. Ennek fő okai:

1. Az acéltermelésen belül egészen 1954-ig rendszeresen növekedett az elektroacél termelésének részaránya.

Az elektroacél termelésének aránya az összes acéltermelésben*

Év	Százalék
1949.	9,2
1950.	11,1
1951.	12,1
1952.	12,0
1953.	12,9
1954.	13,6
1955.	9,2
1956.	8,8
1957.	8,2

* A számításban mellőztük azoknak az öntődéknek és gépipari vállalatoknak az acéltermelését (az országos termelésnek kb. 4 százalékát), amelyeket a volumen kiszámításánál sem vettünk figyelembe.

Az elektroacél termelői ára az ötvözőanyagok miatt átlagosan két és félszerese-háromszorosa a nagyrészt ötvözetlen martinacél árának, munkaigényességben viszont alig van eltérés a két acélfajta között. Ezért az elektroacél-termelés részarányának növekedése a változatlan áron számított termelésnek viszonylag nagyobb mértékű emelkedését eredményezte.

2. A változatlan áron számított teljes termelés nagyobb arányú növekedését az ötvözött hengerelt termékek arányának emelkedése is okozta; ezeknek ára ugyanis legalább ötször—tizenötször akkora, mint az ötvözetleneké, munkaóra-igényük viszont legfeljebb másfél—kétszeres. Az ötvözött hengerelt termékek arányának emelkedéséről közvetlen adatunk nincs ugyan, de ez részben az elektroacél növekvő részarányából logikusan következik (az ötvözött hengerelt termékeknek kb. 90 százaléka elektro-

acélból készül), részben pedig az is mutatja, hogy a kizárólag ötvözetlen acélt és készterméket előállító Ózdi Kohászati Üzemek termelési volumene (termékrep-

rezentációs módszerrel számítva) lényegesen kisebb mértékben emelkedett, mint az ötvözött acélt nagy mennyiségben előállító vállalatoké.

2. tábla

A termelés alakulása (termékrepresentációs módszer alapján)
(Index: 1949. év = 100)

Vállalat	1949.	1950.	1951.	1952.	1953.	1954.	1955.	1956.	1957.
	évben								
Ózdi Kohászati Üzemek	100,0	111,6	132,9	145,5	155,1	147,3	145,2	131,0	123,6
Lenin Kohászati Művek	100,0	123,8	146,6	175,9	193,2	183,1	193,9	173,8	193,9
Borsodnádasdi Lemezgyár	100,0	109,3	138,6	150,3	168,6	172,0	177,8	152,1	152,4

3. Az iparágon belül az évek folyamán növekedett a halmozódás. Csak a legfontosabbakat említve:

a) 1950-ben a Lenin Kohászati Művekből kivált a durvalemezsor, s azóta Lőrinci Hengermű néven önálló vállalatként működik. Ennek megfelelően a teljes termelésben szerepel az a félkésztermék, amelyből a durvalemez készül, s amely addig nem szerepelt benne, amíg a durvalemezt a Lenin Kohászati Műveknél gyártották.

b) 1949-ben még — mint említettük — majdnem teljes egészében az egyes vállalatok végezték el azt a tevékenységet, melyet 1952 óta a Vaskohászati Kemenceépítő Vállalat végez, s melynek jelentős része nem is számított be a vállalatok termelésébe. 1953-ban viszont már kb. 5 százalékot tett ki az iparág teljes termeléséből a Vaskohászati Kemenceépítő Vállalatnak a termelésbe beszámított tevékenysége.

c) 1954-ben megindult a Dunai Vasmű termelése. Az előállított acélt — amíg a

Vasmű hengerműve el nem készül — a többi vállalatok dolgozzák fel, ennek megfelelően az acél termelése iparági szinten kétszer jelentkezik.

Mindez a termékrepresentáció alapján számított volumenben nem mutatkozik.

Az elmondottak alapján a termelés volumenét a termékrepresentációs módszerrel számított nettó indexsor mutatja helyesebben.

II.

Miután sikerült a termelés terjedelmének változását hívebben kifejező módszert találni, a termelékenység számításában is új utakat kerestünk. Mint ismeretes, eddig a termelékenységi mutató egyik tényezőjeként a változatlan áron számított teljes termelést alkalmaztuk, s ennek torzításai a termelékenységi mutatókban is megtalálhatók. Helyesebbnek tűnik tehát, ha a termelékenység változását az egy főre, illetve az egy órára jutó nettó termeléssel jellemezzük.

3. tábla

Az egy munkásra jutó teljes és nettó termelés alakulása
(Index: 1949. év = 100)

Magnevezés	1949.	1950.	1951.	1952.	1953.	1954.	1955.	1956.	1957.
	évben								
Az egy munkásra jutó teljes termelés	100,0	118,5	136,2	153,3	153,7	145,2	158,9	143,4	164,2
Az egy munkásra jutó nettó termelés	100,0	111,2	118,6	129,9	122,8	113,7	118,5	103,9	113,4

Alapos elemzés céljára a nettó termelés alapján számított termelékenységi indexsor azonban túlságosan összetett.

Kiválasztottuk ezért azokat a termékeket, amelyeknél a termelékenység alakulását behatóan vizsgálhattuk, és ame-

lyeknek termelékenysége jellemző az egész iparágra. Ezek a termékek: a nyersvas, az acél és a melegen hengerelt termék.

Ezeknek együttes, súlyozott termelése a termékrepresentáción alapuló volumennek 56—58 százalékát teszi ki. Azt, hogy e termékek termelékenységének vizsgálatából levont következtetéseket kielégítőnek tarthatjuk az egész iparág termelékenységére vonatkozóan, bizonyítja, hogy a három termék egy munkásra jutó termelése közel azonos az egész iparág egy munkásra jutó nettó termelésének alakulásával.

4. tábla

Az egy munkásra jutó nettó termelés és kiemelt termékek termelésének alakulása*

(Index: 1953. év = 100)

Megnevezés	1953.	1954.	1955.	1956.	1957.
	évben				
Iparági nettó termelés alapján számított termelékenység	100,0	92,6	96,5	84,6	92,4
A három kiemelt termék egy munkásra jutó termelése	100,0	92,6	98,5	85,8	97,3

* Az 1953 előtti évekről nem áll adat rendelkezésünkre.

Az 1957. évi nagyobb eltérés annak következménye, hogy a termelésnek az ellenforradalmi események okozta csökkenése után a kiemelt három termék termelése átmenetileg gyorsabban növekedett, mint a többi termékeké.

Az indexsoroknak egymással megközelítően azonos alakulása rámutat a nettó termelés számításának helyességére, hiszen a három alapvető termék termelése közel úgy alakul, mint a nettó termelés indexsora.

A továbbiakban tehát e három termék gyártásának termelékenységét, s a változások okait vizsgáljuk részletesebben.

Mindhárom termékénél lényegében kétféle mutatót számítunk. Az egyik: a termék egy munkásra jutó termelése, a másik: a termékeket előállító berendezések kihozatala. A három termék gyártásának termelékenységét — bizonyos mértékig a vegyiparhoz hasonlóan — elsősorban a berendezések szabják meg. Ez azt jelenti, hogy egy adott — viszonylag csekély —

szinten túl, a munkások létszámának növelése nem hoz termelésemelkedést, illetve ezzel a termelékenység mutatója csökken. A munkások továbbá — intenzitásuk növelésével vagy más módon — a termelékenységet említésre méltóan nem tudják emelni. Adott kapacitás mellett a berendezések kihozatalát (s ezzel egyidejűleg a gyártás termelékenységét) növelni lehet a berendezések erősebb igénybevitelével (például a kohójárat-sebesség növelésével, a hengerek gyorsításával), ez azonban csak ideiglenes, és káros is. Hosszabb időszakra terjedő termelékenység-emelést csak úgy lehet elérni, ha jelentősen korszerűsítik a berendezéseket, vagy növelik a kapacitást. Utóbbi esetben nincs szükség ugyanis arányosan több kiszolgáló munkásra. Adott berendezéshez általában azonos létszámú munkaerő tartozik, csak egyes rendkívüli esetekben tapasztalható aránytalanság. Ilyen helyzet állt elő például 1953 előtt, amikor a közvetett munkásokban (főleg az anyagmozgatókban) hiány volt, s ezt a meglévő túlórázásával pótolták, vagy 1956 végén és 1957 elején, amikor az ismert okok miatt a termelés ugyan csekély volt, a munkások nagy részét mégis meg kellett tartani a termelés közeli növekedésére számítva.

Az elmondottnak megfelelően a három kiemelt termék gyártásánál a termelékenységet jellemző alapvető mutató: a megfelelő berendezések kihozatala. Ezzel foglalkozunk tehát behatóbban. Ennek alakulásával párhuzamba állítjuk az egy munkásra jutó termelést (a termékek tonnában mért mennyiségével számolva), amely gyakorlatilag nem függvénye ugyan a kihozatali mutatóknak, de általában velük párhuzamosan alakul. Az ellenforradalmi és a közvetlenül utána következő időszakokban mutatkozó nagyobb eltérésre — melynek okait említettük — a továbbiakban nem fogunk kitérni.

A nyersvasgyártás termelékenysége³

A nyersvasgyártás berendezéseinek kihozatalára legjellemzőbb a kohótér-fogathasználati mutató:

$$M_k = \frac{q}{v \cdot n}$$

³ A „nyersvas” elnevezés a továbbiakban mindig acélnyersvasra átszámított kohóterméket jelent.

ahol: q — az acélnyersvasra átszámított kohótermék termelése tonnában,
 v — a kohók hasznos térfogata köbméterben,
 n — az üzemnapok száma.

Az alábbiakban párhuzamba állítjuk a kohótérfogat-kihasználást az egy munkásra jutó nyersvastermelés alakulásával. Az 1954 előtti évekre vonatkozóan nem tudunk összehasonlítást tenni, mert ezekben az években a jelentős számú anyagmozgató nem szerepelt a munkáslétszámban, 1954-től pedig benne van. (Lásd az 5. táblát.)

Az 1956. évtől eltekintve, a két idősor közel azonosan alakul. (Az egy munkásra jutó termelés mutatójának 1955. évi cse-

kély emelkedése az 1954-ben belépett új kohóval függ össze.)

5. tábla
 A nyersvasgyártás termelékenységének és a kohótérfogat kihasználásának alakulása (1954. év = 100)

Megnevezés	1954.	1955.	1956.	1957.
	évben			
Az egy munkásra jutó nyersvas-termelés	100,0	102,7	87,3	98,2
A kohótérfogat-kihasználás	100,0	99,8	85,7*	105,2*

* Közelítő adat.

Vizsgáljuk meg most közelebbről a kohótérfogat-kihasználás alakulását a meglevő adatoknak megfelelően 1950-től.

A kohótérfogat-kihasználás alakulása

6. tábla

Év	Az egy üzemnapra és egy kohóköbméterre jutó nyersvastermelés							
	tonnában				Index: 1954. év = 100			Index: 1950. év = 100
	Lenin Kohászati Művek	Ózdi Kohászati Üzemek	Dunai Vasmű	Iparág összesen	Lenin Kohászati Művek	Ózdi Kohászati Üzemek	Dunai Vasmű	Iparág összesen
1950	0,658	.	.	.	100,0
1951	0,769	.	.	.	116,9
1952
1953	0,794	.	.	.	120,7
1954	0,800	0,714	0,752	0,756	100,0	100,0	*	100,0
1955	0,763	0,699	0,840	0,755	95,4	97,9	100,0	99,8
1956. I–III. negyedév**	0,777	0,707	0,834	0,760	97,1	99,0	99,2	100,5
1957. II–IV. negyedév	0,761	0,694	1,013	0,795	95,1	97,2	120,6	105,2

* Beindulás éve, nem vesszük bázisnak.

** 1956. egész évről csak közelítő adat áll rendelkezésre.

A táblából világosan látszik, hogy a korszerű kohókkal magasabb a kihozatali mutató: a Dunai Vasmű kohóműve teljes egészében korszerű, a Lenin Kohászati Műveknél pedig a kohókapacitásnak kb. felét kitevő III. számú „Béke“-kohó modern.

Feltűnő azonban, hogy 1953 után, mikor az új kohók az összes kohókapacitásnak kb. 41 százalékát tették ki, a kihozatal csökkent, s csak 1957-ben érte el az 1953. évi szintet. Ennek az az oka, hogy 1953 után jelentős mértékben csökkent a kohóba adagolt fémbetét (érc és egyéb vastartalmú anyag) vastartalma, s így

ugyanolyan kohó-teljesítmény esetén is csak kevesebb nyersvas termelhető egy üzemnapon s egy köbméterre. Ezt tükrözi a vastartalmú betétből kinyert acélnyersvas mennyiségének százalékos alakulása is. (Lásd a 7. táblát.)

1957-ben lényeges javulás tapasztalható: közel teljes kapacitással működött a Dunai Vasmű érc-tömörítője, mely az eddig jórészt kihasználatlanul távozó, nagy mennyiségű ércport ércrögökké zsugorítja, s így — főleg a Dunai Vasműnél, ahol nagy részét felhasználták — növelte a kinyerési arányt.

7. tábla

A vastartalmú betétből kinyert acélnyersvas arányának alakulása

Év	A kinyert acélnyersvas aránya a betét százalékában				Index: 1954. év = 100				Index: 1950. év = 100
	Lenin Kohászati Művek	Ózdi Kohászati Üzemek	Dunai Vasmű	Iparág összesen	Lenin Kohászati Művek	Ózdi Kohászati Üzemek	Dunai Vasmű	Iparág összesen	
1950	42,5	100,0
1951	47,0	110,6
1952	47,2	111,1
1953	46,0	108,2
1954	41,5	42,8	40,2	41,8	100,0	100,0	*	100,0	98,4
1955	39,3	42,8	39,8	40,7	94,7	100,0	100,0	97,3	95,8
1956. I–III. negyedév**	40,7	41,9	40,6	41,1	98,1	97,9	102,0	98,3	96,7
1957. II–IV. negyedév	40,3	44,3	47,5	43,2	97,1	103,5	119,4	103,3	101,6

* Beindulás éve, nem vesszük bázisnak.

** 1956. egész évről csak közelítő adat áll rendelkezésre.

Megjegyezzük, hogy nemcsak az ércek vastartalma csökkent 1953 után, hanem a salakba kerülő kvarc-tartalom nagymértékben emelkedett, s ez tovább rontotta a kihozatalt. Az együttes hatást az acélnyersvasnak az összes elegyből történő kihozatalára vonatkozó mutató tükrözné, ennek adatai azonban az 1954 előtti évekről nem állnak rendelkezésre.

Mint hogy az érc minőségének említett rosszabbodása olyan tényező, mely a kohó jó vagy rossz működésétől függetlenül, a térfogat kihasználásáról akkor kapunk helyes képet, ha számításba vesszük a fémbetétből kinyert nyersvas arányának alakulását is. Ez utóbbi indexsorával a térfogat-kihasználás indexeit sorra elosztva, az alábbi „tisztá“ vagy „redukált“ kihozatali sorokat kapjuk.

8. tábla

A „redukált“ kihozatal alakulása

Év	Lenin Kohászati Művek	Ózdi Kohászati Üzemek	Dunai Vasmű	Iparág összesen	
	Index: 1954. év = 100	Index: 1955. év = 100	Index: 1950. év = 100	Index: 1950. év = 100	Index: 1954. év = 100
1950	—	100,0	.
1951	—	105,7	.
1952	—	.	.
1953	—	111,6	.
1954	100,0	100,0	—	116,8	100,0
1955	100,7	97,9	100,0	119,7	102,6
1956. I–III. negyedév* ..	99,0	101,1	97,2	119,4	102,2
1957. II–IV. negyedév ...	97,9	93,9	101,0	118,9	101,8

* 1956. egész évről csak közelítő adat áll rendelkezésre.

Ezek az indexsorok már mutatják a belépett új létesítmények hatását. Ezek szerint például 1955-ben 13,2 százalékkal volt nagyobb a térfogatkihasználás, mint 1951-ben. Mint hogy egy-egy új kohóval azonos fémbetét esetén — a tapasztalat szerint mintegy 22 százalékkal nagyobb

kihozatalt lehet elérni, s az új kohók részaránya az összes nagyolvasztó-kapacitásban 1955-ben kb. 41. százalékot tett ki: belépésük mintegy 9 százalékos kihasználás-emelkedést tesz indokolttá. A 13,2 százalékos emelkedés fennmaradó része abból adódik, hogy bizonyos mértékű

korszerűsítést a régi kohókon is végeztek, továbbá — a betét vastartalom csökkenésének részbeni ellensúlyozására — ún. gyorsított kohójáratot (átmeneti kihozatal-növelési mód, rongálja a kohót) alkalmaztak egy ideig.

A martinacél-gyártás termelékenysége⁴

A martinacél gyártásánál — éppúgy, mint a nyersvas esetében, és azonos okok miatt — az egy munkásra jutó termelés nagyjából azonosan alakul, mint a be- rendezés-kihozatal, egyes rendkívüli időszakok kivételével.

A martinacél-gyártás legjellemzőbb be- rendezés-kihozatali mutatója: az egy üzemórára jutó martinacél-termelés (tonnában). A kihozatal közel azonos arányban változik — megfelelő körülmények esetén (kielégítő mennyiségű és minőségű anyagellátás, segédberendezések megfelelő kapacitása stb.) — a kemencék átlagos befogadóképességével. Ez természetes is, hiszen a kemencébe — az üzembiztonsági és technológiai követelmények betartásával — nem tehetnek nagyobb adagot, mint amennyire átlagosan méretezték.

9. tábla
Az egy üzemórára és az egy munkásra jutó martinacél-termelés alakulása

Év	A kemencék befogadóképessége (tonnában)*		Az egy üzemórára jutó martinacél-termelés (tonna)		Az egy munkásra	
					ra	
	Index: 1949. év=100	Index: 1954. év=100	Index: 1949. év=100	Index: 1954. év=100		
1949	100	.	100,0	.	.	.
1950	110,0	.	.	.
1951	120,0	.	.	.
1952	132,0	.	.	.
1953	138,0	.	.	.
1954	155	100	136,0	100,0	100,0	100,0
1955	165	107	150,0	110,3	115,6	115,6
1956	165	107	152,0	111,8	100,6	100,6
1957	165	107	154,0	113,2	107,0	107,0

* Az 1949 évi adat közelítő szám, ezért az indexek is közelítők.

Az egy munkásra jutó martinacél-termelést csak 1954-től tudtuk összehasonlítani az egy üzemórára jutó termeléssel és

⁴ A martinacélt gyártó vállalatok közül kihagytuk a Salgótarjáni Acélárugyárat, melynek termelése az összes termelésnek csak kb. 0,3–0,4 százalékát teszi ki.

a kemencék befogadóképességével, mert — a nyersvastermeléshez hasonlóan — az 1954 előtti és az 1954 utáni munkáslétszám-adatok nem hasonlíthatók össze.

Amint a táblából kitűnik, 1949-től 1954-ig a kemencék befogadóképessége jobban növekedett, mint a kihozatal, a kemencék teljesítőképességét tehát nem használták ki. Ennek a következő okai voltak.

1. A legutóbbi évekig nem volt megfelelő a kemencék tüzelőanyagellátása. Többször át kellett állítani a tüzelést gáztól gázolajra, majd pakurára. Az utóbbi kéntartalma a kívánatosnál nagyobb volt, ami a szennyeződést, s így az adagidő meghosszabbodását, tehát a kihozatal csökkenését okozta.

2. Csökkennek — mint világszerte is — az ócskavas-készletek, s ezt nem ellensúlyozta kellően az ócskavas-begyűjtés. A hazai acélhulladék-készletek alakulását a következő adatok mutatják.

Az acélhulladék-készletek alakulása

Év	Ezer tonna
1950.	276,8
1951.	243,4
1952.	209,3
1953.	145,3
1954.	87,5
1955.	85,0

Az ócskavas-készletek csökkenése következtében növekedett a martinacélhoz felhasznált betétben a nyersvas mennyisége, ami növelte az adagidőt és csökkentette a kihozatalt (a nyersvasban több a szén és a szennyezés, ennek eltávolítására hosszabb ideig kell hevíteni az eleget).

10. tábla
Az acélnyersvas- és acélhulladék-felhasználás a martinacél-gyártáshoz

Év	Acélnyersvas-	Hulladék-	Acélnyersvas aránya az acélnyersvas + hulladék betétben (százalék)
	felhasználás martinacélhoz		
	(kilogram/tonna)		
1950	505	587	46,2
1951	529	556	48,8
1952	508	586	46,4
1953	564	537	46,1
1954	612	486	55,7
1955	604	527	53,4
1956	577	535	51,9
1957	655	470	58,2

3. A Lenin Kohászati Művek új, nagy (180 tonnás) kemencéjének kapacitását — a szükséges daru-kapacitás hiányában és az üzem zsúfoltsága miatt — évekig csak 50—60 százalékban használták ki. A Dunai Vasműnél a nem megfelelő befogadó-

képességű csapoló-üst gátolta a kihasználást. Ezenkívül Diósgyőrött és Ózdon a kemencebővítés nem járt együtt a tüzelőberendezés szükséges mértékű növelésével.

11. tábla

Az egy üzemőrdra jutó termelés alakulása vállalatonként

Év	Az egy üzemőrdra jutó termelés							
	tonnában				Index: 1949. év = 100			Index: 1955. év = 100
	Lenin Kohászati Művek	Ózdi Kohászati Üzemek	Csepel Acélmű	Dunai Vasmű	Lenin Kohászati Művek	Ózdi Kohászati Üzemek	Csepel Acélmű	Dunai Vasmű
1949	4,7	4,7	8,1	—	100,0	100,0	100,0	—
1950	5,3	5,3	8,1	—	112,8	112,8	100,0	—
1951	5,9	6,1	7,1	—	125,5	130,0	87,6	—
1952	6,9	6,7	6,9	—	146,8	142,5	85,2	—
1953	7,6	6,8	7,3	—	161,7	144,7	90,1	—
1954	7,5	6,9	7,0	8,7	159,6	146,8	86,4	—
1955	8,5	7,0	6,7	11,6	180,9	148,9	82,7	100,0
1956	8,7	6,6	7,1	12,7	185,1	140,4	87,6	109,5
1957	8,6	6,7	6,8	12,9	183,0	142,5	83,9	111,2

Feltűnő, hogy a Csepel Acélműnél 1949—1951-ben a kihozatal lényegesen meghaladja a többi vállalatét, pedig a kemencék befogadóképessége itt volt a legkisebb. Kitűnik az is, hogy az 1950 utáni években csak a Csepel Acélmű martinacél-kihozatala csökkent.

Az 1949—1951. évi nagyobb kihozatal az a tette lehetővé, hogy Csepelen — a termelés és a kemencék eltérő jellege miatt — lényegesen nagyobb a hulladék aránya az acélnyersvas és a hulladék összmenyiségén belül, mint más vállalatnál.

12. tábla

A hulladék aránya az acélnyersvas és az acélhulladék összmenyiségében (százalék)

Megnevezés	1950.	1951.	1952.	1953.	1954.	1955.	1956.	1957.
	évben							
Csepel Acélmű	74,6	73,0	73,2	75,2	68,6	68,3	65,5	66,0
Iparág összesen	53,8	51,2	53,6	53,9	44,3	46,6	48,1	41,8

A fentiek miatt a Csepel Acélműnél az adagidő lényegesen kisebb volt, mint a többi martinműnél (kevesebb volt a „kifőzendő” szennyezés), kihozatala tehát sokkal nagyobb lett.

1950 után a kihozatal annak ellenére csökkent, hogy Csepelen is volt kisebb, kb. 8 százalékos mértékű kemencebővítés. Ez azonban egyáltalán nem éreztette hatását a kihozatalban, mert a kemencekiszolgáló berendezések nem elegendők ahhoz, hogy a beállított új, nagyobb kemencét is kiszolgálják. Hely sem volt eddig a berendezések bővítéséhez. Gyakorlatilag tehát nem nőtt a teljesítő-

képesség. Ugyanakkor az ócskavas aránya itt is csökkent, s a tüzelőanyag ellátási zavarok éppúgy fennálltak, mint a többi vállalatnál. Mindezek következményeként a kihozatal csökkent.

A melegen hengerelt acél-késztermék gyártásának termelékenysége⁵

Mint cikkünk I. részében már említettük, a „melegen hengerelt acél-készter-

⁵ Az előállító vállalatok közül kihagytuk a Csepel Fémművet, mely 1957-ig a melegen hengerelt termékek országosan gyártott mennyiségének csak kb. 10 százalékát termelte. (1952-től nem gyárt hengerelt acélt.)

mék" széleskörű termékcsoporthoz, mely igen különböző méretű, minőségű, munka- és anyagigényességű termékeket foglal magában. Ezek között vannak olyanok, amelyekből csak 0,5—1 tonna gyártható egy üzemóra alatt, de vannak olyanok, amelyekből óránként 18—20 tonna állítható elő. Kétségtelen, hogy „legtisztában” úgy lehetne a termékenkénti kihozatalt vizsgálni, ha ezt hengerelt termékenként, külön-külön végeznénk. Az egyes termékfajták elemzéséhez szükséges adatok begyűjtése azonban gyakorlatilag megoldhatatlan. Ezen túlmenően, csak összesítve tudjuk egy-egy vállalat hengerműjének termelékenységét vizsgálni. Így a termékcsoporthoz gyártásának termelékenységét vizsgáltuk, számolva azzal, hogy a kihozatal látszólagos változását okozhatja pusztán az is, ha a termelésen belül az arány eltolódik a nagyobb, illetve kisebb munkaigényességű termékek felé.

Az elmondottak miatt nincs értelme annak, hogy a kihozatal abszolút számadatait az egyes gyártó vállalatok között összehasonlítsuk.

Míg a kohóműveknél és a martinüzemeknél jelentős bővítések, beruházások

történtek, amelyek a kihozatalt növelték, a hengerműveknél csupán néhány új ún. mélykemencét (kiegészítő berendezést) állítottak üzembe, s jelentős bővítés csak 1955-ben a Lenin Kohászati Műveknél volt, amikor üzembehelyezték az új közhengerművet. Ezt a körülményt feltétlenül figyelembe kell vennünk a kihozatal vizsgálatánál, minthogy kapacitásnövelés, korszerűsítés a Lenin Kohászati Művek kivételével nem növelhette a kihozatalt.

13. tábla
Az egy munkásra, illetve az egy üzemóra jutó melegen hengerelt késztermék mennyiségének alakulása

(Index: 1953. év = 100)

Megnevezés	1953.	1954.	1955.	1956.	1957.
	évben				
Az egy munkásra jutó melegen hengerelt késztermék	100,0	98,6	101,2	88,9	105,7
Az egy üzemóra jutó melegen hengerelt késztermék	100,0	96,3	101,9	107,4	109,3

A melegen hengerelt késztermékek egy üzemóra jutó termelését az alábbi táblán mutatjuk be.

14. tábla
A melegen hengerelt késztermék-kihozatal alakulása

(Index: 1951. év = 100)

Megnevezés	1951.	1952.	* 1953.	1954.	1955.	1956.	1957.
	évben						
Lenin Kohászati Művek	100,0	95,9	106,1	93,9	106,1	120,4	130,6
Ózdi Kohászati Üzemek	100,0	117,2	129,3	122,4	129,3	127,6	124,1
Csepel Acélmű*	100,0	116,1	122,6	132,3	135,5	138,7	138,7
Borsodnádasi Lemezgyár	100,0	112,5	118,8	118,8	125,0	137,5	125,0
Lőrinci Hengermű	100,0	120,2	114,7	124,8	120,2	132,1	144,0
<i>Iparág</i>	100,0	113,0	117,4	113,0	119,6	126,1	128,3

* 1951—1953-ban a gömbölyített acélrúd termelését és a ráfordított üzemórákat levontuk, mert ezt a terméket 1953 óta nem gyártják.

Az egy üzemóra jutó termelés alakulását két időszakra vonatkozóan vizsgáljuk, minthogy az emelkedést kiváltó okok is kétféle jellegűek.

1. 1951-től 1955-ig az emelkedés a tényleges kihozatal növekedéséből adódott. Ezt az alábbiak tették lehetővé:

a) új előmelegítő kemencék beállításával zökkenőmentesebbé vált a hengersorok nyersanyaggal történő kiszolgálása;

b) a hengersorok sebességét növelték az ún. „gyorshengerlési mozgásban”;

c) a gyártott szelvények számát és ezzel az átállításokat csökkentették, folyamatosabbá vált a termelés;

d) jelentősebb műszaki-szervezési intézkedések történtek: Csepelen a hengersorok szétválasztása és nagyobb teljesítőképességű motorok beállítása, Borsodnádason a hengersorok fokozatos átállítása gőzgép-meghajtásról elektromos meghajtásra.

2. 1955 után csak a Lőrinci Hengermű és a Borsodnádasi Lemezgyár kihoza-

tala emelkedett. Ezek azonban az országos termelésnek csak 15—20 százalékát adják. Ezért iparági szinten nem a tényleges kihozatal emelkedett, hanem elsősorban a Lenin Kohászati Művek új középhengerműve termelésének növelése okozta az egy üzemóra jutó tonnában kifejezett termelés emelkedését. A Lenin Kohászati Művek termelésében a középhengermű termelésének aránya az alábbiak szerint növekedett.

15. tábla

A Lenin Kohászati Művek középhengerművének kihozatala (tonna/üzemóra) és termelésének aránya (százalék)

Év	Az új középhengermű	
	kihozatala (tonna/üzemóra)	termékeinek aránya a vállalat melegen hengerelt termékeiben (százalék)
1955	7,2	15
1956	13,7	35
1957	17,8	41

Az új középhengermű termelését — termékeinek jellege, méretei miatt — a „durva” termékekhez sorolva, belépésének hatása a 16. táblában közölt mértékben érvényesült az egész iparág hengerelt termékeinek egy üzemóra számított termelésében.

A tábla világosan mutatja, hogy 1953-ig valóban a berendezés-kihozatal emelkedett, sőt a „durva” és az „egyéb” részarány változatlanul maradása esetén még jobban emelkedett volna, mint ténylegesen (némi eltolódás volt az „egyéb” felé). 1953 után viszont — változatlan arányok mellett — a tényleges kihozatal lényegében azonos szinten maradt. Ez érthető is, mert a meglévő berendezések (melyeknek nagy része eléggé elavult) teljesítményét műszaki-szervezési jellegű s más kisebb hatású intézkedésekkel csak bizonyos határig lehet növelni.

16. tábla

A melegen hengerelt késztermék-kihozatal alakulása*

Év	Az egy üzemóra jutó kihozatal					
	ténylegesen			a „durva” és „egyéb” termékek 1951. évi aránya mellett**		
	tonna	In-dex: 1951. év = 100	In-dex: 1953. év = 100	tonna	In-dex: 1951. év = 100	In-dex: 1953. év = 100
1951	4,6	100,0	.	4,6	100,0	.
1953	5,4	117,4	100,0	5,5	119,5	100,0
1955	5,5	119,6	101,9	5,4	117,4	98,2
1956	5,8	126,1	107,4	5,5	119,6	100,0

* Az 1957. évi adatok még nem állnak rendelkezésre.

** A változatlan aránnyal az alábbi képlet szerint számoltunk: Például legyen 1953-ban az egész iparágra a melegen hengerelt termék termelése x , a tonna/üzemóra tényleges mutatója a „durva” termékekre d , az „egyéb” termékekre e , a „durva” termékek részaránya az 1951. évi termelésben (utóbit 1-nek véve) r .

Ebben az esetben, 1953-ban, az összes melegen hengerelt termék tonna/üzemóra mutatója, az 1951. évi „durva” és „egyéb” részarány változatlanul hagyása mellett:

$$\frac{x \cdot r}{d} + \frac{x(1-r)}{e}$$

Értelemszerűen így számoltunk 1955-re és 1956-ra is.

*

A termelékenység mérésének és elemzésének — e cikkben vázoltakon kívül — természetesen egyéb módszerei és mutatói is vannak. Véleményünk szerint azonban az ismertetett módszerek alkalmazásuk arra, hogy segítségükkel az iparág termelékenységéről, ha nem is teljes, de eléggé megbízható képet kapjunk. Alkalmassak továbbá arra is, hogy az egyes vállalatoknál még mélyebb és alaposabb elemzést végezzenek.

Lacfalvi József

A gépipari termékkibocsátás szerkezeti változásának eddigi eredményei*

A gépipar termelési szerkezetével kapcsolatos kérdésekkel ma már nemcsak a szakirodalom foglalkozik, hanem a napi sajtó is. A tanulmányok a jelenlegi és a várható lehetőségeket mérlegelik, egy-egy fontosabb feladatot körvonalaznak, és így elsősorban iránymutató jellegűek. Az eddigi eredmények áttekintését a megjelent tanulmányok nem tűzték feladatuk, annak ellenére, hogy a gépipar szerkezeti átalakítására való törekvések már néhány éves múlttal rendelkeznek. Így feltétlenül érdemes és szükséges a kezdeti eredményekkel is foglalkozni.

A strukturális változások tervezésének és számbavételének legmegfelelőbb módszere igen nehezen alakult ki, és még ma is — a vizsgálat fő szempontjától függően — számos elemzési módszer egyenkénti és együttes alkalmazása van gyakorlatban. Az egyik legrégebbi „múltra“ visszatekintő módszer a gépipar által kibocsátott termékek rendeltetésének a vizsgálata, tehát annak kimutatása, hogy a gépipari vállalatok termelésüket milyen gazdasági szektoroknak (például külkereskedelemnek, belkereskedelemnek stb.) adják át. Ez a módszer azonban csupán általános helyzetképet mutat, és ebből erednek hiányosságai is. Elsősorban az, hogy részletekbe menő elemzés céljaira már nem alkalmas. A szerkezeti kérdések vizsgálatánál például döntő szempont az anyagigényesség, illetve a munkaigényesség változásának mérése, erre vonatkozóan azonban ez a módszer csak következtetési lehetőséget nyújt.

Úgy véljük, szélesebb érdeklődésre is számot tarthat egy olyan beszámoló, amely az elvi jellegű tanulmányokat kiegészíti azzal, hogy a hároméves fejlődés tükrében ismerteti a jelenlegi helyzetet. Minthogy a termelés strukturális vizsgálata elsősorban a belső arányok változásának mérését jelenti, ezért nem abszolút számokat, hanem viszonyszámokat közlünk. Ezzel is csökkenteni kívánjuk az egyes időszakok közötti árváltozások torzító hatását.

* Csak a Kohó- és Gépipari Minisztérium irányítása alá tartozó gépiparral foglalkozunk.

A gépipari termelés szerkezetének vizsgálata

Mint ismeretes, a gépipar termelési értéke tartalmazza azokat a halmazódásokat is, amelyek a gépipari vállalatok közötti termelési kooperációból erednek. Minthogy elemzésünk a gépipar termékkibocsátásának vizsgálatán alapszik, elsősorban a gépipar belső forgalmát (kooperációját) kell a termelés értékéből kiszűrni. Az 1. tábla tehát a gépipari befejezett termelési érték belső arányait, a termelési kooperáció, a késztermékek raktári állományának változása, valamint a kibocsátásra került termelés szerinti megoszlásban mutatja.

1. tábla
A befejezett termelés szerkezete a gépiparban (százalék)

Év	Befejezett termelés összesen	Ebből		
		belső kooperáció	a késztermék készletek változása	kibocsátott termelés
1955	100,0	20,2	+ 0,5	79,3
1957	100,0	19,0	- 0,3	81,3
Változás (±) ...	-	- 1,2	- 0,8	+ 2,0

A gépipar belső kooperációja a termelésnek jelentős részét, kb. egyötödét teszi ki. A késztermék-készletek növekedése, illetőleg csökkenése — a gépipar jellegénél fogva — kis hányadot képvisel, így a termelésnek kb. 80 százaléka kerül kibocsátásra.

A kooperáció arányának csökkenése arra mutat, hogy a vállalatok felülvizsgálták az alvállalkozásba adott termelést, és ha gazdaságosabbnak mutatkozott a saját üzemben (saját kapacitással) történő gyártás, akkor az alvállalkozást megszüntették. Ebben az irányban hatott az is, hogy a vállalatok mint fővállalkozók a kapacitások jobb kihasználása céljából vették vissza az egyes munkákat. Ez a tendencia azonban a specializálódás ellen hat, ezért ennek a kérdésnek a tisztázása külön vizsgálatot igényel.

A késztermék-készletek csökkenése a bankhitelezések megszigorítását tükrözi. A bankhitelezések megszigorításának célja ugyanis az volt, hogy megakadályozzák felesleges késztermék-készletek kialakulását és a rendelés nélküli gyártásokat. Úgy gondoljuk tehát, hogy a kibocsátásra kerülő termelés részarányának növekedése elsősorban gazdaságossági törekvéseket fejez ki.

A következőkben a termelés szerkezetének jellemzésére a kibocsátott termelés rendeltetés szerinti megoszlását mutatjuk be.

2. tábla
A kibocsátott termelés szerkezete a gépiparban (százalék)

Év	Kibocsátott termelés összesen	Ebből			
		exportra	beruházásra	belkereskedelemnek	egyéb célra
1955	100,0	40,6	22,7	14,7	22,0
1957	100,0	41,4	17,1	17,1	24,4
Változás (±) ...	-	+ 0,8	- 5,6	+ 2,4	+ 2,4

Az egyes fontosabb értékesítési irányok közül a legnagyobb hányadot az export képviseli, minthogy a külkereskedelem a gépipar legjelentősebb megrendelője. Így a gépipari termelés szerkezetének a kialakításában az exportérdekeknek volt a legnagyobb szerepük. Minthogy az export részaránya, ha kismértékben is, de növekedett, eredménynek tekinthetjük, hogy a gazdaságosabb exportstruktúra kialakításának eddigi munkálatai nem idéztek elő volumencsökkenést.

A beruházások kategóriájába soroltuk a beruházási célokra történt értékesítéseket, beleértve a gépipar területén üzembe helyezett saját gyártású beruházási termékeket is. A beruházások részarányának nagymértékű visszaesése szembevetve, de ez nyilvánvaló velejárója a beruházási lehetőségek korlátozásának.

A beruházási rendeltetésű termelés csökkenése mellett — globális adataink szerint — egyenlő arányban növekedett a belkereskedelmi és az egyéb rendeltetésű termékek részaránya. Figyelemreméltó az ún. egyéb rendeltetésű termékek részaránya, amely megközelíti a gépipari kibo-

csátás egynegyed részét. Ebbe a kategóriába tartozik — többek között — a más minisztériumoknak átadott termelés, az országos készletek növekedése, valamint a pótalkatrész-kibocsátás.

Minthogy a gépipar — mint iparcsoport — egymástól jelentős mértékben eltérő jellegű iparágakat foglal magában, egyes iparágainak egymáshoz való arányát, illetve az egyes iparágak belső szerkezetét is vizsgálni kell.

A kibocsátás szerkezetének vizsgálata iparáganként

Az iparági vizsgálat már szélesebb elemzési lehetőségeket biztosít. Alkalmos annak kimutatására, hogy az egyes iparágak milyen mértékben járultak hozzá a gépipar összkibocsátásához. Ezeknek az ismerete feltétlenül szükséges a változások hatásának értékeléséhez.

3. tábla
Az iparágak termelésének részaránya a gépipar 1957. évi kibocsátásában, valamint az egyes részarányok változása az 1955. évhez viszonyítva

Iparág	Kibocsátott termelés	
	az 1957. évben	részarányának változása (±)
1. Szerszám- és egyéb gépgyártás	19,8	- 0,9
2. Mezőgazdasági gépek gyártása	4,4	- 0,8
3. Járműipar	16,3	0,0
4. Autóipar	14,7	- 0,1
5. Hajóipar	6,6	- 0,6
6. Nehézgépipar (1-5) ...	61,8	- 2,4
7. Erősáramú berendezések gyártása	10,6	+ 0,4
8. Híradástechnikai berendezések gyártása	12,9	+ 2,1
9. Tömegcikkipar	10,8	- 0,4
10. Műszeripar	3,9	+ 0,3
11. Könnyűgépgyártás (7-10)	38,2	+ 2,4
12. Gépipar összesen (6+11)	100,0	0,0

Mint látjuk az ún. nehézgépgyártási iparágak szolgáltatják az összkibocsátásnak több, mint 60 százalékát. Ezenbelül a legnagyobb súlyú a szerszámgépek és egyéb gépek gyártása. Figyelemreméltó, hogy a nehézgépgyártási iparágak termelésének aránya csökkent (-2,4%) a munkaigényesebb termékeket előállító könnyűgépgyártási iparágak javára. Az

ún. tipikusan munkaigényes iparágak (műszeripar) súlya azonban a nagymértékű fejlesztés mellett is kicsi (3,9%) és így vált alapvető fontosságúvá az a célkitűzés, hogy minden iparágon belül töre-

kedni kell a viszonylag munkaigényesebb gyártmányok termelésének fokozására.

A továbbiakban vizsgáljuk meg a kibocsátott termelés megoszlását értékesítési irányok szerint.

4. tábla

Az iparágak részaránya az 1957. évi kibocsátás szektorok szerinti bontásában, valamint az egyes részarányok változása az 1955. évihez viszonyítva

Iparág	A kibocsátott termelés megoszlása az értékesítés iránya szerint							
	exportra		beruházásra		belkereskedelemnek		egyéb célra	
	1957. évben	változás (±)	1957. évben	változás (±)	1957. évben	változás (±)	1957. évben	változás (±)
1. Szerszám- és egyéb gépgyártás.....	15,3	- 0,1	32,5	+ 2,1	3,8	- 2,1	19,1	- 1,5
2. Mezőgazdasági gépek gyártása	5,5	0,0	2,6	- 4,9	5,2	+ 2,3	3,0	- 0,4
3. Járműipar.....	20,4	- 1,1	24,4	+ 6,0	19,2	+ 0,1	11,5	- 0,5
4. Autóipar	20,2	+ 2,4	8,8	- 9,3	3,5	+ 2,9	16,7	+ 1,7
5. Hajóipar	11,6	- 1,5	5,7	+ 1,8	0,8	+ 0,6	1,3	- 1,6
6. Nehézgépgyártás (1-5)	73,0	- 0,3	74,0	- 4,3	32,5	+ 3,8	51,6	- 2,3
7. Erősáramú berendezések gyártása ..	5,3	+ 0,6	13,6	+ 1,7	9,0	- 1,5	21,1	+ 0,9
8. Híradástechnikai berendezések gyártása	12,9	- 0,4	7,1	+ 0,9	21,8	+ 3,5	10,0	+ 5,0
9. Tömegcikkipar	3,5	- 0,1	2,7	0,0	34,8	- 4,8	13,7	- 3,1
10. Műszeripar	5,3	+ 0,2	2,6	+ 1,7	1,9	- 1,0	3,6	- 0,5
11. Könnyűgépgyártás (7-10)	27,0	+ 0,3	26,0	+ 4,3	67,5	- 3,8	48,4	+ 2,3
12. Gépipar összesen (6+11)	100,0	0,0	100,0	0,0	100,0	0,0	100,0	0,0

Az export szempontjából legjelentősebb iparágak a járműipar és az autóipar. A járműipar részaránya 1955. évhez képest kismértékben csökkent. Ennek az az oka, hogy az eddigi szerkezeti változások a legnagyobb mértékben a járműipart érintették: több olyan nagyvolumenű gyártmány termelését szüntették meg, amelyeknek gyártása már nem gazdaságos, vagy amelyek a külföldi piacokon már nem kerestek (például tartálykocsik, lokomobilok, vasúti gőzdaruk stb.). Ezek pótlására a járműipar más, újfajta korszerű cikket termel. Növekedett az autóipar export részaránya a beruházási termékek termelésének terhére. A könnyűgépgyártási iparágak közül a híradástechnika a legfőbb exportáló. Kiemelést érdemel, hogy a csupán néhány éves export tapasztalattal rendelkező műszeripar már ugyanannyit exportál, mint az erősáramú berendezéseket gyártó iparág. Lényegesebb változás a nehézgépgyártás és a könnyűgépgyártás export részaránya között a vizsgált időszak alatt nem történt (0,3%).

A beruházási és felújítási rendeltetésű termékek gyártásában nyilvánvalóan a

szerszám- és egyéb gépgyártás képviseli a döntő súlyt. Jelentős a járműipar részaránya is a beruházásra kerülő javak gyártásában. Az összes beruházási termékek háromnegyedét a nehézgépgyártási iparágak adták. Ha a szerkezeti változás mértékét vizsgáljuk, akkor megállapíthatjuk, hogy a könnyűgépgyártási iparágak beruházási jellegű termelése fokozódott.

A belkereskedelemnek átadott termékek kétharmadát a könnyűgépgyártási iparágak szolgáltatták. A gépipar belkereskedelmi rendeltetésű termelésének több mint a felét a tömegcikkipar és a híradástechnika bocsátotta ki. Figyelemre méltó a tömegcikkipar értékesítésének viszonylagos csökkenése és a híradástechnikai kibocsátás növekedése. A nehézgépgyártási iparágak általában fokozták a belkereskedelemnek átadott termelésüket. Szerepet játszik ebben az a tényező, hogy az 1957. év első felében központi feladat volt a belföldi árualap növelése. Emelést érdemel, hogy a járműgyártás majdnem 20 százalékos részarányának jelentős részét a kerékpár- és motorkerékpár-értékesítés tette ki.

Az ún. egyéb rendeltetésű termelés megközelítően egyforma arányban oszlott meg a nehézgép-, illetve a könnyűgép-gyártási iparágak között. Az egyéb rendeltetésű termelésnek kb. negyedrésze pótalkatrész. Az egyéb rendeltetésű termelés részarányát az autóipar elsősorban a gépjárművek pótalkatrésszel való ellátásának megjavítása érdekében növelte. A nehézgép-gyártási iparágak egyéb rendeltetésű termelésüket általában a népgazdaság más ágainak adták át (más minisztériumoknak továbbfeldolgozásra átadott termékek). A könnyűgép-gyártási iparágak kibocsátása elsősorban fogyóeszközök és szerszámok értékesítéséből (tömegcikk-inar) és az országos készletek növeléséből (erősáramú berendezések gyártása) tevődik ki. A struktúra változása a könnyűgép-gyártási iparágak kibocsátásának növekedését mutatja és így azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a gépipar együttműködése a minisztériumon kívüli termelőkkel, arányaiban csökkent.

A fentiekben a gépipar termelésének azt a részét vizsgáltuk, amely gépiparon kívüli felhasználásra kerül. Ez a kibocsátás a termelési értéknek — mint már említettük — kb. 80 százaléka és így megoszlása jellemző a termelés szerkezetére. A termékeknek egy része azonban gépiparon belüli rendeltetésű (ún. belső kooperáció) és így a termelés szerkezetének teljes áttekintéséhez erről a területről is bizonyos tájékoztatást kell adnunk.

A kooperáció szerkezetének vizsgálata iparáganként

A gépipari termékkibocsátás szerkezetének alakulása — köztudomásúan — nemcsak az ún. végtermékeket kibocsátó iparágak, hanem jelentős mértékben a bedolgozó iparágak munkájától is függ. Egyes iparágak termelésüknek viszonylag nagy hányadát a gépipar más iparágainak termelői továbbfeldolgozásra adják át, és így — ha közvetetten is — részeseivé válnak a kooperációt igénylő iparágak eredményeinek. A gépipari termékkibocsátás szerkezeti változtatásánál messzeemenően figyelembe veszik a kooperációs lehetőségeket is.

A következő tábla a gépipari kooperáció jelenlegi arányait, az iparágon belüli for-

galmat, illetve a gépipari iparágak egymásközötti forgalmát mutatja.

5. tábla
Az iparágak kooperációjának részaránya a befejezett termelési érték százalékában

Iparág	Teljes kooperáció	Ebből	
		saját iparágon belül	más gépipari iparágakkal
az 1958. I. negyedévi befejezett termelési érték százalékában			
Szerszám-gép- és egyéb gépgyártás	30,1	4,3	25,8
Mezőgazdasági gépek gyártása	6,0	1,7	4,3
Járműipar	19,3	4,4	14,9
Autóipar	27,5	21,4	6,1
Hajóipar	7,2	2,0	5,2
Erősáramú berendezések gyártása	48,0	13,4	34,6
Híradástechnikai berendezések gyártása	12,9	10,8	2,1
Tömegcikkipar	35,6	6,1	29,5
Műszeripar	36,1	0,4	35,7

Az erősáramú berendezések gyártása iparág termelési értékének megközelítőleg fele belső kooperációs rendeltetésű volt; ennek kb. egyharmada a saját belső forgalom. Ezek az adatok is alátámasztják azt a felismerést, hogy a gépipar fejlődése jórészt az erősáramú iparág fejlesztésétől függ annál is inkább, mint-hogy ma az erősáramú ipar még igen szűk keresztmetszetet jelent (középmotor, trafó, villamos berendezések stb.).

Az autóiparra a saját iparágon belüli magasfokú vertikális jellemző (alváz, motor, karosszéria). Minthogy a többi gépipari iparágak viszonylag keveset adott át, végtermék-kibocsátásában döntő szerepet játszott belső forgalmának szervezetsége. A tömegcikkiparban és a műszeriparban termelési sajátosságukból kifolyólag kicsi a saját iparágon belüli kooperáció, ugyanakkor közöttük és a többi gépipari iparág között a kooperáció viszonylag nagy mértékű. Ez jellemző a szerszám-gép és egyéb gépgyártásra is.

A mezőgazdasági gépek gyártása, valamint a hajóipar tipikusan végtermékeket előállító iparág, termelésüknek csak minimális része kerül termelői fogyasztásra. Ezzel szemben kooperációs igényük köztudomásúan igen szerteágazó (kombájn, hajók stb.).

Káldor Mihály

A könnyűipari vállalatok állóeszközeinek 1958. évi átértékelése*

Az állami tulajdonba vett vállalatok állóeszközállományát első ízben az 1950. évben egységes elvek alapján újraértékelték. Ugyanakkor megállapították az elhasználódás akkori fokának megfelelő ún. nettó értékeket és meghatározták az értékcsökkenési leírási kulcsokat, amelyek alapján az amortizáció fizetendő.

Az állóeszközöknek az 1950. évi számbavétel alapján nyilvántartott bruttó értéke a népgazdaság legtöbb területén ma már nem tükrözi az azonos vagy hasonló teljesítményű állóeszközök újraelőállításához szükséges költségeket részben az értékelésből származó hiányosságok (nem megfelelő árjegyzékek, pengő-forint átszámítási hibák stb.), részben az azóta bekövetkezett árváltozások miatt. A kimutatott nettó értékek is eltérnek a tényleges elhasználódás mértékétől úgy, hogy számos, még használatban levő állóeszközt már teljesen, sőt „nullán túl” leírtak.

A népgazdaság különböző területein használt azonos jellegű állóeszközök leírási kulcsai indokolatlanul eltérnek egymástól, bizonyos esetekben viszont nem eléggé differenciáltak. Az értékcsökkenési leírás beruházási hányada nem tükrözi kellően a technikai avulást, és csak a fizikai elhasználódási idővel számol. A felújítási hányad pedig nem mindenütt veszi figyelembe a felújítások tényleges gyakoriságát és költségeit állóeszközállományunk jelenlegi állapota mellett.

A vállalati állóeszközök bruttó és nettó értékének, valamint a leírási kulcsoknak helyes megállapítása szükségessé vált továbbá az alábbiak miatt is:

a) A tényleges önköltségen alapuló árrendszer kialakításának feltétele, hogy az egyszerű újratermelési folyamathoz szervesen hozzátartozó költségek — például az értékcsökkenési leírás — valóban mint vállalati költségek kerüljenek kimutatásra, amelyeknek megtérítése ne az államháztartást terhelje, hanem az árbevétel nyújtson azokra fedezetet.

* Ebben a cikkben csupán a Könnyűipari Minisztérium főfelügyelete alatt álló ún. minisztériumi iparhoz tartozó iparágak állóeszközeinek átértékelését tárgyalom.

b) A beruházások és a felújítások helyesebb tervezésének egyik alapvető feltétele, hogy az állóeszközök egyszerű újratermelésének fedezetét biztosító amortizáció meghatározott jelentékeny része állandóan és közvetlenül a vállalatok rendelkezésére álljon.

Ezek az okok tették szükségessé a vállalati állóeszközök jelenleg nyilvántartott bruttó és nettó értékének, valamint az értékcsökkenési leírási kulcsoknak felülvizsgálatát és — ahol szükséges — újbóli megállapítását.

Az állóeszközök átértékeléséről szóló határozatok végrehajtását az Országos Tervhivatal, a Pénzügyminisztérium és az Országos Árhivatal együttes utasítása írta elő.

Az állóeszközök újraértékelésének tétel, megbízható, pontos elvégzése igen nagy munkát jelent, és egy évnél rövidebb idő alatt nem is végezhető el. Annak érdekében, hogy az állóeszközök újraértékelése az 1959. január 1-én életbe lépő új termelői árak kialakításához felhasználható legyen, ideiglenes jelleggel egyszerűbb módszerekkel nem tételiesen is el kellett végezni az állóeszközök újraértékelését. Az említett utasítás ebből kiindulva úgy intézkedett, hogy az állóeszköz-értékeket megfelelő, meghatározott globális indexekkel az 1959. január 1-én életbelépő új árszintre át kell számítani. Erre azért volt szükség, mert a termelői árrendezés során az épületek és gépek termelői ára is jelentős mértékben emelkedik, és ebből kifolyólag az egyszerű újratermelési folyamathoz hozzátartozó költségek, mint például az értékcsökkenési leírás, csak ez esetben tükrözi a tényleges önköltséget. A végrehajtási utasítás lehetővé tette továbbá, hogy a minisztériumok indokolt esetben az említett módszertől eltérő módszert is alkalmazhassanak. Ennek célja az volt, hogy az állóeszközök átértékelése során lehetőséget teremtsenek egyéb értékelési hibák kiküszöbölésére is.

A Könnyűipari Minisztérium élve a lehetőségekkel, az újraértékelést az előírt módszertől eltérően végezte el.

A Könnyűipari Minisztérium véleménye szerint az állóeszközök bruttó értéke az 1950. évi számbavétel hiányosságai következtében nemcsak abszolút összegben, hanem arányaiban sem felel meg a tényleges helyzetnek. Az 1950. évi számbavétel ugyanis lényegében szintén indexek segítségével állapította meg az új értékeket, de lehetővé tett tételes értékelést is. Ennek következtében — és erre számos példa van — azonos állóeszközök a különböző vállalatoknál különböző értéken szerepelnek, sőt az is előfordult, hogy egy vállalaton belül is eltérés mutatkozott.

A Könnyűipari Minisztérium számára a végrehajtási utasításban leírt indexmódszer nem látszott megfelelőnek, mint-hogy alkalmazása esetén a helytelen arányok továbbra is fennmaradtak volna.

A Könnyűipari Minisztérium, illetve vállalatai az állóeszközök átértékelését a következő módon végezték el.

INGATLANOK

Első lépésként az ingatlanok könyvszerinti értékét kellett azonos árszintre hozni. (Az így kapott értéket nevezzük *korrigált értéknek*.) Mint említettem a tételes újraértékelés nagyon hosszú időt vett volna igénybe. E helyett épülettípusokként a jelenleg érvényes árszintnek megfelelő árjegyzéket állítottunk össze. (Például a fonodákra, a szövődékre, a cellulózegyárra, a papírgyárra stb.) Természetesen ez a jegyzék közelítő normatívák és nem tételes árjegyzékek alapján készült. Az épülettípusok méretei megfelelték a szakmai átlagméreteknak. Az árjegyzékben szereplő nem mély bontású műszaki jellemzők (légméter árak) alapján a vállalati ingatlanok értéke újra kiszámításra került. A számítás eredménye azt mutatta, hogy az ingatlanok könyvszerinti bruttó értékét száznak véve, a jelenleg érvényes árszinten az ingatlanok értéke 39,5 százalékkal magasabb. Az iparágak, illetve azon belül a vállalatok ingatlanainak korrigált bruttó értéke — az újraértékelés szükségességéről vallott álláspontunk helyességét igazolva — igen eltérő mértékben változott.

Az ingatlanok iparági értéke a könyvszerinti bruttó értékhez viszonyítva százalékban

Iparág	Százalék
Ruhaipar	119,9
Rövidáruipar	129,3
Gyapjúfonóda	154,7
Gyapjűszövőde	138,7
Gyapjúkikészítő	135,9
Bútoripar	170,0
Nyomdaipar	148,3
Kötszövőipar	131,3
Cipőipar	101,9
Pamutfonóda	121,5
Lenfonóda	153,0
Lenzövőde	143,1
Rostipar	154,6

Az egyes vállalatok ingatlanainak korrigált értéke iparáganként az alábbi szélső értékek között helyezkedett el:

Iparág, vállalat	Százalék
<i>Ruhaipar</i>	
Ruházati Gyár	74,0
Debreceni Ruhagyár	223,0
<i>Rövidáruipar</i>	
Albertfalvai Cérnázógyár	93,7
Lőrinci Vattagyár	373,5
<i>Gyapjúfonóda</i>	
Bajai Gyapjúárugyár	97,1
Váci Fonógyár	205,0
<i>Gyapjűszövőde</i>	
Gyapjúmosó	99,3
Magyar Posztógyár	228,7
<i>Gyapjúkikészítő</i>	
Gyapjúmosó	75,8
Magyar Posztógyár	172,5
<i>Kötszövőipar</i>	
Rákospalotai Kötöttáru	49,0
Győri Kötöttáru	695,0
<i>Cipőipar</i>	
Tisza Cipőgyár	66,5
Duna Cipőgyár	168,9
<i>Pamutfonó</i>	
Kaposvári Textil	85,5
Győri Fonó	183,0

Az adatok alapján megállapítható, hogy a korrigálás során az ingatlanok értéke számos esetben a könyvszerinti bruttó értéknél alacsonyabb lett, ami igazolja az elvégzett munka elvi helyességét és azt, hogy nem célzatos értéknövelésről van szó, hanem csupán az ingatlanok bruttó értékének azonos árszintre való átszámításáról.

A korrekciós értékelés elvi és gyakorlati helyességét megvizsgáltuk különböző iparágakban.

A pamutfonodáknál összehasonlítottuk az egy orsóra eső épület-értéket a régi és

az új fonodákban. 11 régi fonodában az egy orsóra eső épület-érték átlagban 880, 3 új fonodában pedig 1026 forint volt.

A három újonnan létesített fonodánál az egy orsóra eső átlagos ingatlan-érték 16 százalékkal haladja meg a régi fonodák ugyanazon átlagértéket, holott az új fonodáknál — a korrekciós célokat szolgáló értékelés során — az árjegyzékek bizonyos költségtényezőket mellőztek, s így lényegében az ingatlanok értékét a könyvszerinti tényleges bekerülési értékkel szemben csökkentettük. (E csökkentésre azért volt szükség, mert a könyvszerinti tényleges bekerülési érték számos felesleges költségtényezőt is tartalmazott.)

A cipőiparban hasonló számítást nem lehetett elvégezni, miután új üzemmellel nem rendelkeztünk. Megközelítő eredményt kapunk azonban, ha egy létesítendő cipőgyár tervezési adatait összehasonlítjuk valamely azonos kapacitású (7 futószalagon termelő) cipőgyár ingatlanainak újraértékelt adataival. A létesítendő cipőgyár ingatlanainak értéke 26 037 000 forintot, a cipőgyáré pedig 26 799 000 forintot tett ki, tehát az azonos kapacitású üzemek ingatlan-értéke csaknem azonos. Meg kell jegyezni, a létesítendő cipőgyárnál tervezett értékkel számoltunk, kivitelezés esetén pedig — a tapasztalatok szerint — a tényleges bekerülési érték minden esetben emelkedik, tehát az ingatlan valóságos értéke még magasabb lenne.

Hasonló eredményeket kaptunk a ruházati iparban is, ahol az 1956. december 31-i munkáslétszámmal számolva az egy munkásra jutó ingatlan-érték, illetve termelő üzemi érték — a Zalaegerszegi Ruhagyár nélkül — 7370, illetve 3940 forint volt. Az újonnan létesített Zalaegerszegi Ruhagyárnál pedig ugyanezen időszak azonos adatai, megfelelően 12 510, illetve 6470 forintot tettek ki.

Az új létesítmények értéke tehát viszonylag jelentősen meghaladja a régebbi telepítésű épületek egy munkásra jutó átlagos értékét.

Az ellenőrző számítások azt igazolták, hogy a korrigált ingatlanérték kiszámítása helyes volt, miután az új és régi ingatlanok közötti eltérés összege éppen azt a különbséget mutatja, amennyivel egy korszerű, a mai szükségletnek megfelelő

ingatlan értéke nagyobb, mint egy régi, kevésbé modern épületé.

Miután az ingatlanok értékét az említett módon azonos szintre hoztuk, az egyetemes elvek alapján kiszámított ún. korrigált értékből az előírt 162 százalékos index alkalmazásával kiszámítottuk az 1959. évi árszintnek megfelelő ingatlan értékeket.

Végeredményben a könnyűipari ingatlanok értéke az új újraértékelés után a könyvszerinti bruttó érték 223,5 százaléka emelkedik.

GÉPEK ÉS BERENDEZÉSEK

A gépek és a berendezések átértékelését más módszerrel hajtottuk végre. Aból indultunk ki, hogy a gépállomány nagy része importból származik. Ezért a rendelkezésünkre álló árjegyzékek alapján először is megállapítottuk a meglévő géppel azonos teljesítményű gép devizában kifejezett beszerzési értékét. Miután az árjegyzékek általában nagyobb kapacitású gépek árát tartalmazták, a kapacitáskülönbözet — amelyre egy-egy műszaki jellemzőt kerestünk — indexével csökkentettük a devizában kifejezett árjegyzéki árakat. Ez a módszer bár bizonyos mértékig pontatlan, de a gépek erkölcsi avulásából származó értékcsökkenést is magában foglalta. Az így kapott deviza összegeket 11,70 forintos dollár árfolyamon átszámolva kaptuk a gépek korrigált 1956. december 31-i értékét. Erre a számításra azért volt szükség, hogy számszerűsíthessük a könyvszerinti bruttó értékek tekintetében fennálló aránytalanságokat. Az említett árfolyamon való számolást az indokolta, hogy ez időpontig az import gépek forint bekerülési értékének megállapításánál ezt kellett alkalmazni.

A számítások eredménye azt mutatta, hogy az eddigi könyvszerinti értéket száznak véve a korrigált érték ennek csupán 66,7 százaléka. Ennek a leértékelési indexszámának az eltérése az egyes iparágak között nem jelentős, eltérés csupán ott mutatkozik, ahol belföldi eredetű gépek miatt értékhelyesbítéseket nem alkalmaztunk.

A gépek és a berendezések korrigált iparági értéke a könyvszerinti értékhez viszonyítva, százalékban

Iparág	Százalék
Pamutipar	66,9
Rostipar	71,3
Selyemipar	66,0
Rövidáruipar	66,6
Bútoripar	100,0
Nyomdaipar	58,1
Bőripar	65,9
Len-kenderipar	57,2
Gyapjúipar	61,1
Kötszővőipar	83,9
Ruhaipar	100,0
Papíripar	66,7
Könnyűgépipar	50,9
Cipőipar	77,0

A gépeknek az 1959. évi árszintnek megfelelő új értékét az előbbieken említett dollárértékeknek 39 forintos árfo-lyamon való átszámításával kaptuk meg. Ez azt jelenti, hogy az új érték a jelenlegi könyvszerinti bruttó értéknek 211 százalékát teszi ki.

A szállítóeszközök tekintetében, valamint az egyéb nem jelentős tételek esetében részben az előírt indexekkel, részben iparági átlagindexekkel számítottuk ki az állóeszközök új értékét.

Az összes állóeszköz korrigált értéke — azaz értékük a jelenlegi árszinten elvégzett korrekciók után — az 1956. december 31-i könyvszerinti bruttó értéknek 94,7 százalékát teszi ki. Az újraértékelés után pedig az új érték a könyvszerinti bruttó értéknek 216,2 százalékára emelkedik.

Az összes állóeszköz korrigált és új értéke a könyvszerinti bruttó érték százalékában

Megnevezés	A könyvszerinti bruttó érték	Az újraértékelt	
		A korrigált bruttó érték a könyvszerinti érték százalékában	Az újraértékelt
Ingatlan	100,0	139,5	223,5
Gépek és berendezések	100,0	66,7	211,0
Járművek	100,0	100,0	164,0
Összes állóeszköz	100,0	94,7	216,2

Az ingatlanok értéke a jelenlegi értékelés szerint az állóeszközállomány értékének 36,8 az újraértékelés után 38,1, a gépeké és a berendezéseké pedig 59,2, illetve 57,8 százalékát teszi ki.

AZ ÁLLÓESZKÖZÖK NETTÓ ÉRTÉKE

Az állóeszközök átértékelésére vonatkozó határozatok szerint az állóeszközök nettó értékét is át kellett számítani. Ezzel kapcsolatban felmerült:

a) az állóeszközök 1950. évi újraértékelésekor az elhasználtságot kifejező nettó értéket sokszor becslés alapján állapították meg. Ez sok torzítást, sőt már leírt állóeszközök felértékelését vonta maga után.

b) Az 1950. január 1 óta elszámolt értékcsökkenés nem volt helyes, mivel felújítási hányadként nem a tényleges felújítási szükséglet került leírásra, viszont aktiválva a tényleges felújítás lett. Ez az 1954—1956. években jelentősen növelte az állóeszközök nettó értékét.

A helyes nettó értéket csak egyedi tételes értékelés útján lehetett volna megállapítani. Ez pedig rendkívül sok munkával jár, a nettó értékekhez pedig semmilyen anyagi vagy jogi következmény nem fűződik. Ez az oka annak, hogy a bruttó és a nettó értékek aránya az újraértékelés után is fennmarad.

A könnyűipar állóeszközállományának nettó értéke a bruttó érték százalékában

Állóeszköz	Százalék
Ingatlan	74,0
Gépek és berendezések	44,7
Járművek	30,1
Összes állóeszköz	55,7

Feltűnő, hogy a gépek nettó értéke átlagosan a bruttó érték 50 százaléka alatt van, ami nagyfokú elhasználódásra utal. Átlag feletti nettó érték csupán a rostiparban (68%), a ruhaiparban (64,2%), a bútorigarban (71,2%) és a könnyűgépiparban (65,7%) van.

AZ ÉRTÉKCSÖKKENÉSI LEÍRÁSI KULCSOK MÓDOSÍTÁSA

Az állóeszközök újraértékelése során lehetőség nyílt az értékcsökkenési leírási, illetve ezenbelül a beruházási hányad- és a felújítási hányad-kulcsok bizonyos arányosítására is. Az átértékelés után is fennmarad az a rendszer, hogy az amortizációt a bruttó érték után számítjuk, és beruházási, illetve felújítási hányadra bontjuk. A könnyűipar új amortizációs kulcsai annyiban térnek el a jelenlegi kulcsoktól, hogy a felújítási hányadokat az 1956. évi költségvetési juttatások figyelembevételével felemeltük, míg a be-

ruházási hányadok általában változatlanok maradtak. Ennek megfelelően a jelenlegi könnyűipari beruházási hányad változatlanul 2,9 százalék maradt, míg a felújítási hányad a jelenlegi 3,3 százalékról 3,4 százalékra emelkedett. (Vetítési alap az állóeszközök bruttó értéke.)

Az új kulcsok megállapításánál a leírási kulcsokat a berendezések erkölcsi kopása címén nem emeltük, minthogy ezt a korigált értékek megállapításánál részben számításba vettük.

Az új leírási kulcsoknak és az állóeszközök új értékének a termelői árrendszerre gyakorolt hatása következtében az új értékcsökkenési leírás összege a régi értékcsökkenési leírás összegének 222,2 százaléka lett (a minisztériumi arányeltolódások miatt nem 216,2 százaléka), ami az értékcsökkenési leírás részarányának a termelési költségek közötti emelkedését jelenti.

A beruházási hányad összege az átértékelés után az átértékelés előttinek 220,4, a felújítási hányad összege pedig 224,1 százaléka emelkedett. A felújítási hányad az 1956. évi költségvetési juttatások figyelembevételével megemelt régi felújítási hányad összegének 153,9 százaléka emelkedett.

*

Az állóeszközöknek az 1959. évi termelői árak kialakításához szükséges átértékelését — a rendelkezésre álló viszonylag rövid idő alatt — végrehajtottuk. Bár az idő rövidsége miatt ez szükségszerűen elnagyolt munka volt, mégis alkalmasnak bizonyult az állóeszközök értékelése tén fennállott durva aránytalanságok megszüntetésére. Megítélésünk szerint az értékcsökkenési leírás a korábinál helyesebb részarányal szerepel a termelési költségek között.

Véleményünk szerint feltétlenül szükség van azonban az állóeszközök egyedi újraértékelésének — távolabbi időpontban történő — végrehajtására. Erre az iparvezetésnek a műszaki fejlesztés irányának meghatározásához és a helyes gazdasági számításokhoz nélkülözhetetlenül szüksége van.

További feladat az 1956. december 31. és 1958. december 31. közötti állóeszközsaporulat azonos elvek szerinti újraértékelése és az eredményeknek vállalatonkénti rögzítése, a könyvekben való átvezetése. Erre az 1958. évi zárómérleg elkészítéséig sor kerül.

Polgár Bódog

A magyar társadalombiztosítás kiadásai (1949—1957)

A szociális juttatások között kiemelkedő jelentősége van a társadalombiztosítási szolgáltatásoknak. A bérből és fizetésből élőket és családtagjaikat születés, halál, betegség, megrokkánás, előregedés következtében ért anyagi megterhelések és károsodások hatásának kiküszöbölésére a társadalombiztosítási szolgáltatások hivatottak.

A társadalombiztosítási szolgáltatás kollektív szolgáltatás. Kiszámítható, hogy az egy naptári év folyamán felmerülő kiadásokból egy dolgozóra átlagosan mennyi jut. A dolgozók egy része (fiatalok, nők, lenek, egészségesek) azonban alig vagy aránylagosan csak kismértékben veszi igénybe a biztosítás szolgáltatásait, míg a dolgozók másik része (öregék, betegek, családosok) az átlagosnál jóval gyakrabban részesülnek azokban. Hosszabb táv-

laton át a biztosítási események a dolgozók nagyobb többségénél bekövetkeznek, és ezáltal bizonyos mérvű igénybevételi kiegyenlítődés alakul ki az egyes dolgozók között is.

A magyar társadalombiztosítás világvizonylatban is a legrégebb társadalombiztosítási rendszerek közé tartozik. Magyarország időrendben Németország és Ausztria után a harmadik állam volt Európában, amely 1891-ben törvényben mondotta ki az ipari munkásság betegség esetére kötelező biztosítását, de a szociális biztosítás első csírái a bányászok segélyezését szolgáló társulások önkéntes alapon történő létesítésével már a XV. században fellelhetők.

A magyar társadalombiztosítás jelenlegi egységes rendszerével, amely a bérből élők valamennyi szektorára ugyanazon

ruházási hányadok általában változatlanok maradtak. Ennek megfelelően a jelenlegi könnyűipari beruházási hányad változatlanul 2,9 százalék maradt, míg a felújítási hányad a jelenlegi 3,3 százalékról 3,4 százalékra emelkedett. (Vetítési alap az állóeszközök bruttó értéke.)

Az új kulcsok megállapításánál a leírási kulcsokat a berendezések erkölcsi kopása címén nem emeltük, minthogy ezt a korrigált értékek megállapításánál részben számításba vettük.

Az új leírási kulcsoknak és az állóeszközök új értékének a termelői árrendszerre gyakorolt hatása következtében az új értékcsökkenési leírás összege a régi értékcsökkenési leírás összegének 222,2 százaléka lett (a minisztériumi arányeltolódások miatt nem 216,2 százaléka), ami az értékcsökkenési leírás részarányának a termelési költségek közötti emelkedését jelenti.

A beruházási hányad összege az átértékelés után az átértékelés előttinek 220,4, a felújítási hányad összege pedig 224,1 százaléka emelkedett. A felújítási hányad az 1956. évi költségvetési juttatások figyelembevételével megemelt régi felújítási hányad összegének 153,9 százaléka emelkedett.

*

Az állóeszközöknek az 1959. évi termelői árak kialakításához szükséges átértékelését — a rendelkezésre álló viszonylag rövid idő alatt — végrehajtottuk. Bár az idő rövidsége miatt ez szükségszerűen elnagyolt munka volt, mégis alkalmasnak bizonyult az állóeszközök értékelése tereén fennállott durva aránytalanságok megszüntetésére. Megítélésünk szerint az értékcsökkenési leírás a korábinál helyesebb részarányal szerepel a termelési költségek között.

Véleményünk szerint feltétlenül szükség van azonban az állóeszközök egyedi újraértékelésének — távolabbi időpontban történő — végrehajtására. Erre az iparvezetésnek a műszaki fejlesztés irányának meghatározásához és a helyes gazdasági számításokhoz nélkülözhetetlenül szüksége van.

További feladat az 1956. december 31. és 1958. december 31. közötti állóeszközsaporulat azonos elvek szerinti újraértékelése és az eredményeknek vállalatonkénti rögzítése, a könyvekben való átvezetése. Erre az 1958. évi zárómérleg elkészítéséig sor kerül.

Polgár Bódog

A magyar társadalombiztosítás kiadásai (1949—1957)

A szociális juttatások között kiemelkedő jelentősége van a társadalombiztosítási szolgáltatásoknak. A bérből és fizetésből élőket és családtagjaikat születés, halál, betegség, megrokkánás, előregedés következtében ért anyagi megterhelések és károsodások hatásának kiküszöbölésére a társadalombiztosítási szolgáltatások hivatottak.

A társadalombiztosítási szolgáltatás kollektív szolgáltatás. Kiszámítható, hogy az egy naptári év folyamán felmerülő kiadásokból egy dolgozóra átlagosan mennyi jut. A dolgozók egy része (fiatalok, nők, lenek, egészségesek) azonban alig vagy aránylagosan csak kismértékben veszi igénybe a biztosítás szolgáltatásait, míg a dolgozók másik része (öregék, betegek, családosok) az átlagosnál jóval gyakrabban részesülnek azokban. Hosszabb táv-

laton át a biztosítási események a dolgozók nagyobb többségénél bekövetkeznek, és ezáltal bizonyos mérvű igénybevételi kiegyenlítődés alakul ki az egyes dolgozók között is.

A magyar társadalombiztosítás világvizonylatban is a legrégebb társadalombiztosítási rendszerek közé tartozik. Magyarország időrendben Németország és Ausztria után a harmadik állam volt Európában, amely 1891-ben törvényben mondotta ki az ipari munkásság betegség esetére kötelező biztosítását, de a szociális biztosítás első csírái a bányászok segélyezését szolgáló társulások önkéntes alapon történő létesítésével már a XV. században fellelhetők.

A magyar társadalombiztosítás jelenlegi egységes rendszerével, amely a bérből élők valamennyi szektorára ugyanazon

elvek és feltételek alapján állapítja meg a szolgáltatásokat, számottevő fejlődést jelent a felszabadulás előtti idők társadalombiztosításával szemben, amikor a társadalombiztosító intézetek egész sora a legkülönbözőbb feltételű és mértékű ellátást nyújtotta a hozzá tartozó biztosított kategóriáknak, és egyes munkásrétegeket a társadalombiztosításból kizárt (mezőgazdasági munkások kötelező betegségi biztosítása csak 1947-ben valósult meg, családi pótlék ellátásban a közalkalmazottakon kívül csak egyes szakmai családpénztárhoz tartozó dolgozók részesültek feltéve, ha húsznál több munkavállalót foglalkoztató üzemben dolgoztak).

Nemcsak a kapitalista, de a szocialista országok nyugdíjrendszerével való össze-

hasonlításnál is a legkedvezőbb előfeltételeket biztosítja az 1954-ben életbeléptetett új nyugdíjtörvény, amely 10 évi munkaviszony után nyugdíjként az átlagos kereset 54—55 százalékát biztosítja (kis keresetűeknél 75 százalékig terjedően) férfiaknál 60, nőknél 55 éves életkortól (a külföldi rendszereknél általában 60—65 év a nyugdíjazási korhatár). A betegségi biztosítás legfontosabb segélyezési neménél például, a keresetpótló táppénznél, a kapitalista országokban a keresésképtelenség első három napjára rendszerint nem adnak ellátást, a táppénzfolyósítás időtartama is fél-egy év között változik, és a táppénz mértéke sem éri el a miénket.

A magyar társadalombiztosítás 1949—1957. évi működésére vonatkozó főbb adatok

Év	A társadalombiztosításba bevontak száma az igényjogosult családtagokkal együtt		Összes kiadás (millió forint)	Az egy dolgozóra jutó évi kiadás		Az egy főre jutó havi átlagkereset	A társadalombiztosítási kiadások a nemzeti jövedelem százalékában
	millió fő	az össznépesség százalékában		forint	az 1949. évi százalékában		
1938.	2,8	31
1949.	3,8	41	1930	1156	100	100	5,1
1950.	4,4	47	2272	1149	99	110	4,9
1951.	4,8	51	2724	1224	106	118	4,2
1952.	5,3	56	4095	1663	144	150	5,5
1953.	5,7	59	4603	1690	146	160	5,5
1954.	5,8	60	5565	1986	172	175	6,5
1955.	5,9	60	5927	2126	184	184	6,3
1956.	6,3	64	6114	2117	183	200	7,4
1957.	6,1	62	7087	2543	220	234	6,7

A társadalombiztosításba bevontak száma már az ötéves terv megindulását megelőző évben, 1949-ben, egy millió fővel több volt, mint a második világháborút megelőző utolsó békeévben, 1938-ban. A biztosításba bevontak száma főképpen az ötéves tervidőszak első éveiben (1950—1953) a szocialista tervgazdálkodásra átérés következtében emelkedett nagy arányban. A társadalombiztosítás kiterjedt a bérből élő munkás és alkalmazotti rétegeken kívül egyéb rétegekre is: a mezőgazdasági és a kisipari termelészövetkezeti tagokra, a tanulóifjúságra stb. Az 1956. évi újabb jelentős emelkedést a mezőgazdasági termelészövetkezeti mozgalom megélénkülése váltotta ki, és ugyanígy az 1957. évi csökkenés is elsősorban

a mezőgazdasági termelészövetkezeti tagok létszámcsökkenésének következménye.

A társadalombiztosításra fordított kiadások a létszámnövekedést meghaladó arányban emelkedtek. Míg a társadalombiztosításba bevontak száma az 1949. évihez képest 61 százalékkal növekedett, ugyanezen idő alatt a társadalombiztosítás kiadásai több mint három és félszeresére emelkedtek. A kiadások nagyarányú emelkedésében szerepe volt az 1951. december havi ár- és bérrendezésnek, a bérszínvonal évenkénti emelkedésének, a társadalombiztosítási szolgáltatások (gyógy-szerfogyasztás stb.) fokozottabb igénybevételének és jelentős mértékben a társadalombiztosítási szolgáltatások kiterjesz-

tésének (a 75 százalékos táppénz bevezetése, táppénz a keresőképtelenség 1—3 napjára, illetve a tbc-sek részére 1 év helyett 2 évig, a terhességi segélyezés időtartamának felemelése 10 hétről 12 hétre, a temetési, az anyasági segély, a családi pótlék, a nyugdíj összegének emelése stb.).

A szolgáltatások összetétele a megfigyelés időszakában lényegesen nem változott. 1949-ben az összes szolgáltatások 68,4 százaléka volt készpénzszolgáltatás, 1957-ben pedig 68,1 százalék. A természetbeni szolgáltatások részaránya viszont 28,3 százalékról 30,6 százalékra emelkedett az ügyviteli kiadások terhére.

Az ügyviteli kiadás 1949-ben az összes kiadásoknak 3,3, 1957-ben 1,3 százaléka volt. Az ügyviteli kiadás nem tartalmazza az üzemi kifizetőhelyeken felmerülő társadalombiztosítási ügyviteli költségeket. Az ügyviteli kiadás aránya ezt figyelembe véve is igen alacsony (1938-ban 10 százalék felett volt).

A szolgáltatások biztosítási ágazatok szerinti összetétele megváltozott. 1949-hez képest jelentősen nőtt a betegségi biztosítási szolgáltatások részaránya: 38,2 százalékról 50,0 százalékra, csökkent viszont a családi pótlék részaránya 13,7 százalékról 11,4 százalékra és a nyugellátás részaránya 41,9 százalékról 35,5 százalékra.

A kiadások nagyarányú emelkedése következtében az egy dolgozóra jutó évi kiadás az 1949-től 1957-ig terjedő időszakban több mint kétszeresére emelkedett. Egy dolgozó a családi szolgáltatásokkal együtt 1949-ben béréhez átlagosan 1156 forint értékű ellátást kapott a társadalombiztosítás szolgáltatásain keresztül, míg 1957-ben 2543 forintot. Az egy dolgozóra jutó társadalombiztosítási kiadás 1957-ig 1949-hez képest 120 százalékkal növekedett.

Az egy főre jutó havi átlagkereset és az egy dolgozóra jutó társadalombiztosítási szolgáltatások növekedésének ütemét összehasonlítva megállapítható, hogy a megfigyelés időszakában az egy főre jutó társadalombiztosítási szolgáltatások forintértékének növekedési üteme követte a bérszint növekedésének ütemét. Ez különösen az utolsó két naptári év tekintetében nagyjelentőségű, mert ezekben az években a bérszint növekedésével pár-

huzamosan a reálbérindex is nagyarányban emelkedett, és 1957-ben a reálbérindex már számottevően meghaladta az 1949. évit. A társadalombiztosításon keresztül kapott szolgáltatások is jelentős mértékben hozzájárultak tehát a dolgozók életszínvonalának emeléséhez.

Hasonlóan igen kedvező kép adódik, ha azt vizsgáljuk, hogy a nemzeti jövedelemnek mekkora részét teszik ki a társadalombiztosítási kiadások. Az ún. folyóáras nemzeti jövedelemnek 1949-ben 5,1 százalékát fordítottuk társadalombiztosítási kiadásokra. Ez az arány az 1950—1951. években csökkent, míg ezt követően emelkedő tendenciájú, eltekintve 1956-tól, amikor a nemzeti jövedelem az ellenforradalmi események következtében az előző évek nemzeti jövedelménél számottevően kisebb volt, és így a nagyjából változatlan szintű társadalombiztosítási kiadások az 1956-os évben aránytalanul magas igénybevételi hányadot eredményeztek.

1957-ben a nemzeti jövedelem 6,7 százalékát fordítottuk társadalombiztosítási kiadásokra, tehát közel egyharmaddal többet, mint 1949-ben.

1938-ban a társadalombiztosítási kiadások kb. 100 millió pengőt tettek ki, a nemzeti jövedelemnek mindössze 2,0 százalékát. Igaz ugyan, hogy a társadalombiztosítás költségei akkor nem tartalmazták az állami nyugdíjterhet, amely 1938-ban aránytalanul nagy összeg volt: évi 266 millió pengő, mely teher abban az időben komoly államháztartási gondokat is okozott. 1938-ban tehát kb. 350 000 főnyi állami igazgatási és üzemi alkalmazott nyugellátására többszáz millió pengőt költött az állam, míg a kb. 800 000 ipari munkás és alkalmazott 1929-ben megindult öregségi biztosításának keretében ezek járadékellátására mindössze néhány milliót.

Az 1957. és 1938. évi adatok összehasonlításánál igen lényeges az is, hogy az 1957. évi 6,7 százalékos felhasználásból csak kb. egyhatod rész származott a dolgozók nyugdíjjárulék-hozzájárulásaiból, míg 1938-ban a 2,0 százalékos felhasználásnak kb. fele.

Az egy dolgozóra jutó kiadás az 1949. és 1957. évben az egyes szolgáltatások között a következőképpen oszlott meg.

Az egy dolgozóra jutó kiadás megoszlása
szolgáltatások szerint

Kiadás	1949.	1957.	Százalékos növekedés, csökkenés (—)
	évben (forint)		
Táppénz	116	488	320
Terhességi segély	12	40	250
Anyasági segély	18	19	11
Temetési segély	9	14	48
Útiköltség	4	13	183
<i>Betegségi biztosítási készpénzsegély</i>	<i>159</i>	<i>574</i>	<i>261</i>
Gyógyszer	67	165	147
Gyógyászati segédeszköz .	14	22	62
Gyógyfürdő stb.	5	7	38
<i>Gyógyászati szolgáltatás</i>	<i>86</i>	<i>194</i>	<i>127</i>
Orvosi-kórházi-rendelő intézeti költség	158	447	183
<i>Betegségi biztosítási kiadások együtt</i>	<i>403</i>	<i>1215</i>	<i>201</i>
Családi pótlék	172	298	74
Nyugdíj	513	957	86
Üdültetés	27	37	35
Munkavédelmi és társada- lombiztosítási feladatok- kal kapcsolatos költség- térítés	9	6	-30
Ügyviteli kiadás	32	30	-6
<i>Összes kiadás</i>	<i>1156</i>	<i>2543</i>	<i>120</i>
Ebből:			
Készpénzszolgáltatás ...	844	1829	117
Természtbeni szolgáltatás	280	684	144

Az egy dolgozóra jutó átlagos készpénzszolgáltatás az 1949. évihez képest 117 százalékkal emelkedett, valamivel kisebb mértékben mint az egy főre jutó havi átlagkereset.

A készpénzszolgáltatások közül átlag alatti az emelkedés az anyasági segélynél (11%), a temetési segélynél (48%), a családi pótléknál (74%) és a nyugdíjnál (86%).

Az egy főre jutó átlagos anyasági és temetési segély kismérvű emelkedésének oka főképpen az, hogy 1949 óta e két szolgáltatás összességében csak kevéssé változott. Az anyasági és temetési segély időközi összességű emelésének hatását is részben mérsékelte a születési arányszámnak az 1949. évi 20,6 ezrelékről 17 ezrelékre, a halálozási arányszámnak 11,4 ezrelékről 10,6 ezrelékre történt csökkenése.

Az 1040/1949. Korm. rendelet a biztosítottat megillető ún. tagi anyasági segélyt 500 forintban, a családtagit 460 forintban állapította meg a megszűnt szop-

tatási segély helyett. A 1004/1953. MT határozat csak a tagi anyasági segély összegét emelte: az első elveszületett gyermek után 700 forintban, a második és minden további elveszületett gyermek után pedig 600 forintban állapította meg feltéve, ha az anya a terhesség ideje alatt háromszori orvosi vizsgálaton megjelent. Ennek hiányában az anyasági segély összege változatlanul 500 forint maradt. A családtag anyasági segélye nem változott. Ugyanez a rendelet rendszeresítette a 400 forint értékű ingyenes csecsemőkelengye juttatást, melyben 1957. március 31-ig minden szülő nő, azt követően pedig a társadalombiztosításra jogosultak részesülnek. Ez a költség nem szerepel a társadalombiztosítás kiadásai között.

Az említett 1949. évi rendelet a temetési segélyt Budapesten 800, más városok területén 600, egyéb helyen 400 forintban állapította meg. 1953-tól a temetési segély összege egységesen 800 forint, tehát Budapesten változatlan, és csak vidéken emelkedett a budapesti összegre. Ugyanez a rendelkezés a tíz éven felüli családtagok 500—400—300 forintos temetési segély összegét egységesen 600 forintra, a tíz éven aluli családtagok 350—250—200 forintos temetési segélyét 400 forintra emelte, lényegében a vidéki ellátást emelve budapesti szintre.

A nyugellátás szempontjából nagyjelentőségű 1954. évi 28. tvr. csak az újonnan megállapításra kerülő nyugdíjakat emeli korszerű színvonalra az utolsó évi kereset figyelembevételével, míg a régi nyugdíjasok nyugdíja nem követi a bérszint emelkedését. Így a különböző ellátási rendszerű nyugdíjasok nyugdíjszintje között évről évre nagyobb lesz a különbség, sőt az új feltételek szerint megállapított nyugdíjak között is. a bérszínvonal emelkedésének arányában, fokozódó szintkülönbség alakul ki. Ennek a helyzetnek következménye, hogy míg a bérszint az 1949—1957. években 134 százalékkal nőtt, az egy főre jutó nyugellátás csak 86 százalékkal emelkedett. A soron következő nyugdíjrendezésnek elsősorban a régi jogszabályok alapján megállapított nyugdíjak emelésére kell irányulnia, mint ahogy ezt hároméves tervünk elő is írja.

Az egy dolgozóra jutó családi pótlék is csak 74 százalékkal emelkedett. A családi

pótlék összegét a 6169/1951. PM rendelet 1951. november 1-től, a 6/1953. MT rendelet 1953. március 1-től emelte, s ez utóbbi rendezés után a három- és többgyermekes családok családi pótléka a bérátlag növekedését meghaladó arányban nőtt (például 3 gyermeknél 66 forintról 180 forintra, 4 gyermeknél 96 forintról 260 forintra, 5 gyermeknél 130 forintról 350 forintra). A rendelet azonban lényeges korlátozó rendelkezéseket is életbe léptetett, amennyiben 1953. március 1-től egy gyermek után csak egyedülálló dolgozó nő kaphat családi pótlékot.

Az egy dolgozóra jutó átlagos keresetpótló táppénznél és terhességi segélynél jelentkező emelkedés kétharmad, illetve háromnegyed része a bérátlag emelkedésére vezethető vissza, míg az ezenfelüli rész elsősorban a szolgáltatások színvonalának emelésével áll összefüggésben. Az útiköltségnél jelentkező emelkedés fele részben az 1951. évi tarifaemelés, fele részben az igénybevétel emelkedésének következménye.

Az egy dolgozóra jutó átlagos gyógyszerkiadás 147 százalékos emelkedése két tényezőre vezethető vissza: a vényátlagárnak 7,00 forintról 11,06 forintra, illetőleg az egy biztosított részére egy év folyamán felírt vények számának 9,4 darabról 14,9 darabra való emelkedésére.

A vényátlagár emelkedése lényegében a gyógyszerellátás minőségi javulását jelenti, mert a megfigyelés időszakában, néhány gyógyszer árának rendezésétől eltekintve, áremelés nem volt. Új, korszerű gyógyszerek kerültek forgalomba (hormonok, vitaminok, antibiotikumok stb.), drágább, de egyúttal eredményesebb lett a betegek gyógykezelése. Az 1953. évi felhasználáshoz képest az antibiotikumok forint értéke 740 százalékkal, a fájdalomcsillapítók közül a Doloré 743, a hőcsökkentők közül az Antineuralgicáé 540, az értágítók közül a Nitoné 584, a köptetők közül az Erigon szirupé 543, a vitaminok közül a Polybé tablettáé 625, a C. vitamin injekcióé 400 százalékkal emelkedett.

A gyógyszerfogyasztás emelkedésében jelentős szerepe van a gyógyszerpazarlásnak is. Több költséget jelent a nem igényjogosultak részére felírt gyógyszerek költsége, különösen vidéken (mezőgazdasági magánszektor). Az 1952 novemberétől fizetendő 15 százalékos térítés az

igénybevétel növekedésénél alig érezteti fékező hatását.

A gyógyászati segédeszközöknél jelentkező 62 százalékos emelkedés lényegében a kiszolgáltatott segédeszközök minőségének emelkedésére vezethető vissza, bár egyes cikkeknel (például szemüvegeknel kb. 10 százalékkal, gumiharisnyánál a többszörösére) növekedett az igénybevétel. A vizsgált időszakban áremelés nem volt. A szemüvegnél az 1954. évtől jobbminőségű meniscus üveget szolgáltatnak ki.

Az állami egészségügyi szolgálat által nyújtott egy dolgozóra jutó orvosi-kórházi-rendelőintézeti ellátás költsége 1957-ben 183 százalékkal volt nagyobb mint 1949-ben.

A kórházi ágyak számát az elmúlt években jelentősen növelték. A kórházi ágyszám az 1949. évi 50 000-ról az 1957. év végére 68 500-ra, a 10 000 lélekre jutó ágyszám 53,7-ről 69,7-re emelkedett. Az ágyak számát nagyrészt a meglévő intézményeknél növelték. A fejlesztés azonban nem tartott lépést a betegforgalom emelkedésével, amely a társadalombiztosításban résztvevők számának nagyarányú növekedésével, az egészségügyi kultúra fejlődésével és az otthoni ápolás nehézségével áll szoros összefüggésben.

A kórházak egészségügyi személyzettel való ellátottsága és gyógyszerellátása jelentősen fejlődött. 1950-ben 100 kórházi ágyra 5,8 orvos és 17,6 egyéb egészségügyi személyzet, 1957-ben 7,4 orvos és 22,1 egyéb egészségügyi személyzet jutott. Meg kell említeni, hogy az állami egészségügyi egységesítéséig a társadalombiztosítási intézetek által fenntartott egészségügyi intézmények normái magasabbak voltak, így például 1949-ben 100 kórházi ágyra 7,2 orvos és 21 egészségügyi személyzet jutott a társadalombiztosítás által fenntartott egészségügyi intézményekben.

Számottevően emelkedett a kórházi gyógyszer-felhasználás. Egy ápolási napra az általános kórházakban 1950-ben 2,50, 1957-ben 8,00 forint gyógyszerköltség jutott.

A kórházi étellemezés terén a javulás igen kismértékű. 1950-ben egy ápolási nap étellemezési költsége 5,60, 1957-ben 12 forint volt (a tbc intézeteknél, szanatóriumoknál 17 forint). A vásárlóértéket figyelembe véve 1950-hez képest az étellemezési helyzet

alig javult, és a szanatóriumok kivételével közismerten nem kielégítő.

A rendelőintézetek rendelőóráinak száma az 1950. évi 1 962 000 órától 5 187 000 órára emelkedett. 1950-ben 100 biztosítottára 43,7, 1957-ben 85 rendelőóra jutott. A 100 biztosítottára jutó óraszám növekedésével azonban megközelítőleg lépést tartott a gyógykezelési esetek számának emelkedése, részben a gyógykezelés iránti nagyobb igényesség, részben a körzeti orvosi munka jobb alátámasztása érdekében kialakult gyakorlat folytán. (1949-ben 17 millió, 1957-ben 38,6 millió gyógykezelési eset volt.) Így az egy kezelésre jutó gyógykezelés időtartama a vizsgált időszakban hosszabb lett. Az 1949. évi egy kezelésre átlagosan jutó 6,2 perc 1950-ben átmenetileg 5,0 percre csökkent, majd évről évre emelkedve, 1957-ben 7,3 percet tett ki. A belgyógyászati rendeléseken az 1950. évi 6,1 perccel szemben 1957-ben 9,6 perc jutott átlagosan egy vizsgálatra, a sebészeti rendeléseken 4,2, illetve 5,6, a nőgyógyászatban 5,2, illetve 9,5, a gyermekgyógyászatban 5,4, illetve 7,5 perc.

A körzeti orvosi ellátás alakulásáról 1953-tól állanak rendelkezésre megbízható

adatok. 1953. év végén 2946, 1957. év végén 3130 körzeti állás volt rendszeresítve, melyből 251 (8,5%), illetve 155 (5%) nem volt betöltve, főleg lakás- vagy orvoshiány miatt. (Az üres körzeteket rendszerint helyettesítéssel a szomszédos körzeti orvos látja el.)

Az egy orvosi körzetre jutó biztosított létszám ez idő alatt nem változott. Az egy körzeti orvosra jutó biztosított létszám (tag, családtag együtt) valamelyest csökkent: 2115 főről 2044 főre. E létszámon felül, főképpen vidéken, jelentős számú nem biztosított népesség is tartozik az egyes körzetekhez. A körzeti orvosok közegészségügyi feladatokat is ellátnak, ez a megterhelés nehezíti a biztosított népesség megfelelő ellátását.

Az üzemorvosi hálózatot az elmúlt évek alatt szervezték meg, s bár még sok kezdeti nehézséggel küzd, igen jelentős eredményeket ért el az ipari nagyüzemek munkaegészségügyi helyzetének javítása terén. Az 1957. év végén 634 üzemben működött nem teljes elfoglaltságú és 169 üzemben napi 8 órás, teljes elfoglaltságú üzemorvos.

Dr. Illés György

Bulgária a szocialista fejlődés útján

Szeptember 9-én ünnepelték Bulgáriában a népi felkelés 14. évfordulóját. Tizennégy év alatt a bolgár nép nagy sikereket ért el a szocializmus építésében. A következőkben ezeknek a sikereknek a legfontosabb állomásait, tényeit fogjuk bemutatni a statisztikai adatok tükrében.

Mindenekelőtt néhány jellemző területi és népességi adat: Bulgária területe 110 900 négyzetkilométer, Európa területének több mint egy százaléka. Népességének száma az 1956. év végén 7,6 millió fő volt, 1938 óta 1,3 millióval — több mint 20 százalékkal — növekedett. Bulgária Európa ritkábban lakott országai közé tartozik: egy négyzetkilométerre 1956 végén kerekén 69 lakos jutott.

A Bolgár Kommunista Párt következetes iparosítási politikája nyomán 10 év alatt jelentősen megnövekedett a városi lakosság aránya: 1956-ban 33,5 százalék volt, szemben az 1946. évi 24,7 százalékkal.

Megnövekedett a népgazdaság különböző területein a foglalkoztatottak száma:

1948-tól 1956-ig megkétszereződött; 1956-ban az ipar és az építőipar foglalkoztatta a keresők összes számának közel a felét.

A foglalkoztatottak számának alakulása

Népgazdasági ág	A foglalkoztatottak		
	száma (ezer fő)		megoszlása (százalék)
	1948.	1956.	1956.
	évben		
<i>Összesen</i>	629,2	1262,5	100,0
Ebből:			
Ipar	261,6	483,2	38,3
Építőipar	69,7	122,8	9,7
Mező- és erdőgazdaság	36,3	126,9	10,0
Közlekedés és hírközlés	48,1	83,4	6,6
Kereskedelem és ellátás	59,1	124,0	9,8
Kultúra, művelődésügy	62,2	152,3	12,1
Egészségügy	15,6	50,3	4,0
Közigazgatás	76,4	82,9	6,6

1956-ra az ipar jelentősége, súlya a népgazdaságon belül nagymértékben megnőtt: a társadalmi össztermék értékéből

alig javult, és a szanatóriumok kivételével közismerten nem kielégítő.

A rendelőintézetek rendelőóráinak száma az 1950. évi 1 962 000 órától 5 187 000 órára emelkedett. 1950-ben 100 biztosítottára 43,7, 1957-ben 85 rendelőóra jutott. A 100 biztosítottára jutó óraszám növekedésével azonban megközelítőleg lépést tartott a gyógykezelési esetek számának emelkedése, részben a gyógykezelés iránti nagyobb igényesség, részben a körzeti orvosi munka jobb alátámasztása érdekében kialakult gyakorlat folytán. (1949-ben 17 millió, 1957-ben 38,6 millió gyógykezelési eset volt.) Így az egy kezelésre jutó gyógykezelés időtartama a vizsgált időszakban hosszabb lett. Az 1949. évi egy kezelésre átlagosan jutó 6,2 perc 1950-ben átmenetileg 5,0 percre csökkent, majd évről évre emelkedve, 1957-ben 7,3 percet tett ki. A belgyógyászati rendeléseken az 1950. évi 6,1 perccel szemben 1957-ben 9,6 perc jutott átlagosan egy vizsgálatra, a sebészeti rendeléseken 4,2, illetve 5,6, a nőgyógyászatban 5,2, illetve 9,5, a gyermekgyógyászatban 5,4, illetve 7,5 perc.

A körzeti orvosi ellátás alakulásáról 1953-tól állanak rendelkezésre megbízható

adatok. 1953. év végén 2946, 1957. év végén 3130 körzeti állás volt rendszeresítve, melyből 251 (8,5%), illetve 155 (5%) nem volt betöltve, főleg lakás- vagy orvoshiány miatt. (Az üres körzeteket rendszerint helyettesítéssel a szomszédos körzeti orvos látja el.)

Az egy orvosi körzetre jutó biztosított létszám ez idő alatt nem változott. Az egy körzeti orvosra jutó biztosított létszám (tag, családtag együtt) valamelyest csökkent: 2115 főről 2044 főre. E létszámon felül, főképpen vidéken, jelentős számú nem biztosított népesség is tartozik az egyes körzetekhez. A körzeti orvosok közegészségügyi feladatokat is ellátnak, ez a megterhelés nehezíti a biztosított népesség megfelelő ellátását.

Az üzemorvosi hálózatot az elmúlt évek alatt szervezték meg, s bár még sok kezdeti nehézséggel küzd, igen jelentős eredményeket ért el az ipari nagyüzemek munkaegészségügyi helyzetének javítása terén. Az 1957. év végén 634 üzemből működött nem teljes elfoglaltságú és 169 üzemből napi 8 órás, teljes elfoglaltságú üzemorvos.

Dr. Illés György

Bulgária a szocialista fejlődés útján

Szeptember 9-én ünnepelték Bulgáriában a népi felkelés 14. évfordulóját. Tizennégy év alatt a bolgár nép nagy sikereket ért el a szocializmus építésében. A következőkben ezeknek a sikereknek a legfontosabb állomásait, tényeit fogjuk bemutatni a statisztikai adatok tükrében.

Mindenekelőtt néhány jellemző területi és népességi adat: Bulgária területe 110 900 négyzetkilométer, Európa területének több mint egy százaléka. Népességének száma az 1956. év végén 7,6 millió fő volt, 1938 óta 1,3 millióval — több mint 20 százalékkal — növekedett. Bulgária Európa ritkábban lakott országai közé tartozik: egy négyzetkilométerre 1956 végén kerekén 69 lakos jutott.

A Bolgár Kommunista Párt következetes iparosítási politikája nyomán 10 év alatt jelentősen megnövekedett a városi lakosság aránya: 1956-ban 33,5 százalék volt, szemben az 1946. évi 24,7 százalékkal.

Megnövekedett a népgazdaság különböző területein a foglalkoztatottak száma:

1948-tól 1956-ig megkétszereződött; 1956-ban az ipar és az építőipar foglalkoztatta a keresők összes számának közel a felét.

A foglalkoztatottak számának alakulása

Népgazdasági ág	A foglalkoztatottak		
	száma (ezer fő)		megoszlása (százalék)
	1948.	1956.	1956.
	évben		
<i>Összesen</i>	629,2	1262,5	100,0
Ebből:			
Ipar	261,6	483,2	38,3
Építőipar	69,7	122,8	9,7
Mező- és erdőgazdaság	36,3	126,9	10,0
Közlekedés és hírközlés	48,1	83,4	6,6
Kereskedelem és ellátás	59,1	124,0	9,8
Kultúra, művelődésügy	62,2	152,3	12,1
Egészségügy	15,6	50,3	4,0
Közigazgatás	76,4	82,9	6,6

1956-ra az ipar jelentősége, súlya a népgazdaságon belül nagymértékben megnőtt: a társadalmi össztermék értékéből

az ipar 1939-ben 27, 1948-ban 42, 1956-ban 58 százalékot állított elő.

Az ipari termelés az 1948 óta eltelt években több mint háromszorosára növekedett.

*Az ipari teljes termelés indexe**
(1948. év = 100)

Termelés	1939.	1948.	1955.	1956.	A termelés megoszlása	
					1939.	1956.
					évben	
Ipari teljes termelés	49	100	290	333	100	100
Ebből: termelőszekők termelése	30	100	359	419	23	46
fogyasztási cikkek termelése	60	100	250	283	77	54

* 1950. évi változatlan áron számítva.

A termelés ilyen arányú növekedését nemcsak a nagyszabású beruházási program végrehajtása (az ipari termelőalapok értéke az 1952. évi 10,7 millió levárról 1956-ra 18 millió levára emelkedett) és a foglalkoztatottság növekedése tette lehetővé, hanem hozzájárult ahhoz a munka termelékenységének emelkedése is. Az egy munkásra jutó teljes termelés 1955-ben az 1948. évhez viszonyítva 176, 1956-ban pedig 189 százalék volt.

A szocialista ipar egyes fontosabb iparcsoportjaiban a termelés a következőképpen alakult.

Az ipari teljes termelés alakulása iparcsoportonként

Iparcsoport	A teljes termelés 1956-ban	
	az 1948. évi százalékában	a szocialista ipar termelésének százalékában
<i>Szocialista ipar összesen</i>	350	100,0
Ebből:		
fűtőanyagipar	320	4,3
villamosenergiaipar	447	2,7
bányászat és kohászat	563	4,3
gépgyártás	748	10,9
vegyipar	978	2,7
építőanyagipar	436	3,0
fakitermelő- és feldolgozóipar	210	7,1
textilipar	333	15,4
ruházati ipar	573	5,0
bőr-, szőrme- és cipőipar	298	2,4
élelmiszeripar	291	35,4

A legfontosabb termékek termelése 1956-ban többszöröse volt a háború előttinek, sőt az 1948. évinek is

Néhány alapvető fontosságú termék termelésének alakulása

Termék	1939.	1948.	1957.
	évben		
Szén (millió tonna) ...	2,2	4,3	11,9
Kőolaj (ezer tonna) ...	—	—	285
Villamosenergia (milliárd kWó) ...	0,3	0,6	2,7
Acél (ezer tonna) ...	—	—	129,5*
Marónátrón, 96 százalékos (tonna) ...	8,4	63,9	12 934
Nitrogénműtrágya (ezer tonna) ...	—	—	191

* 1956. évi adat.

Számos olyan gépipari terméket, amelyet a második világháború előtt egyáltalán nem termeltek, ma már nagy mennyiségben gyárt a bolgár ipar (így például fűrógépet, gabonakombájt, belső égésű motorokat stb.).

A könnyű- és élelmiszeripari termékek közül a pamutszövet termelése 1957-ben több mint négyszerese, a bőrlábbeli termelése két és félszerese, a cukoré négy és félszerese, a vajé nyolcszorosa, a dohányé több mint háromszorosa volt az 1939. évi termelésnek.

Bulgária gazdasági életében a második világháború előtt a *mezőgazdaság* döntő szerepet játszott. 1939-ben a társadalmi össztermék értékének több mint a felét a mezőgazdaság adta. A mezőgazdasági össztermelés 1956-ban kb. 10 százalékkal haladta meg az 1939. évit, értéke azonban — az ipar nagyarányú fellendülése eredményeképpen — 1956-ban már csak 20 százalékát tette ki a társadalmi összterméknek.

A falun is teljes győzelmet aratott a szocializmus. 1956-ban a megművelt terület 72,3 százalékán gazdálkodtak mezőgazdasági termelőszövetkezetek, 3,6 százalékán állami gazdaságok, 18,2 százalékán egyénileg dolgozó parasztok.

A vetésterület összetétele lényegesen megváltozott, csökkent a kenyérgabonafélék és nőtt a belterjesebb művelést igénylő ipari növények, zöldségfélék és takarmánynövények aránya. Kenyérgabonát 1956-ban a vetésterület 39 százalékán, ipari növényeket 12,2 százalékán, takarmánynövényeket 11,5 százalékán termeltek. Ugyanezek az adatok 1939-ben: 46,8, 9,2 és 6,2 százalék voltak.

1957-ben a sertésállomány magasabb, a szarvasmarha-, a juh- és a lóállomány alacsonyabb volt, mint 1939-ben.

Állatfaj	Állatállomány (ezer darab)		
	1939.	1948.	1957.
	évben		
Sertés	807	1078	1468
Szarvasmarha	1 532	1783	1529
Juh	10 262	9266	7596
Kecske	596	720	617
Ló	593	558	460

A fontosabb mezőgazdasági gépek állománya 1948 óta többszörösére nőtt.

Gép	1948.	1956.
	évben (darab)	
Traktor	5231*	24 283*
Traktoreke	4839	15 260
Traktoros vetőgép	953	10 927
Traktoros kultivátor	10 349
Kombájn	—	4 118

* 15 lóerős traktoregységben.

A nagyarányú gépesítés eredményeképpen az egy traktorra jutó szántóterület az 1948. évi 808 hektárról 176 hektárra csökkent.

Az öntözött terület az 1939. évi 65 000 kat. holdról 1955-re 720 000 kat. holdra növekedett. Az 1939-ben felhasznált 7500 tonna műtrágyával szemben 1956-ban több, mint 190 000 tonna volt a hazai gyártású műtrágya felhasználása.

Kiszélesedtek az ország külföldi kereskedelmi kapcsolatai, megnőtt a külkereskedelmi forgalom.

Külkereskedelmi forgalom (millió leva)			
Év	Behozatal	Kivitel	Egyenleg (±)
1948	863	542	— 321
1952	1070	1159	+ 89
1956	1655	2403	+ 748

A bolgár nép ma jelentősen jobban él, mint 1948-ban. 1948 óta a bérek, keresetek fokozatosan megnöttek: 1956-ban a népgazdaságban foglalkoztatottak átlagbére az 1948. évit közel 60 százalékkal haladta meg, és 20 százalékkal volt magasabb az 1952. évinél, ugyanakkor a fontosabb fogyasztási cikkek árát jelentősen leszállították. A mezőgazdasági termelőszövetkezetekben évről évre növekszik a munkaegység értéke: az 1954. évi 7,15 leváról 1955-ben 11,49, 1956-ban pedig 13 levára.

Az anyagi körülmények javulását mutatja az is, hogy a lakosság kiskereskedelmi vásárlásai évről évre nőttek. A kiskereskedelmi forgalom volumenének indexe (1956. április 1-i összehasonlító árkor számítva) 1956-ban az 1952. évhez viszonyítva 183 százalékos volt.

A fontosabb élelmiszerek közül húsból több, mint kétszerannyit, sertéshúsból másfélszer annyit, cukorból 40 százalékkal többet, vajból több, mint ötször annyit, rizsből több, mint négyszer annyit vásárolt a lakosság 1956-ban, mint 1948-ban. A pamutszövet-eladás 50, a gyapjúszöveté 90 százalékkal volt több, a láb-beli-eladás két és félszerese volt 1956-ban az 1948. évének.

Évről évre javul a lakáshelyzet. Az 1949-től 1956 végéig épített lakások területe megközelíti a 9 millió négyzetmétert.

Az egészségügyi ellátás javulására jellemző, hogy 1939-ben csak 5 orvos és 17 kórházi ágy jutott 10 000 lakosra, 1956-ban viszont 12 orvos és 40 kórházi ágy. A szanatóriumi ágyak száma az 1939. évi 1143-ról 1956-ig 8563-ra emelkedett.

Az anyagi körülmények, az orvosellátottság, a kórházi ellátás stb. javulása következtében az utóbbi években lényegesen kevesebben halnak meg, és jelentősen csökkent a csecsemőhalandóság. (A halálozási arányszám 13,4 ezrelékről 9,0 ezrelékre, a csecsemőhalandósági arányszám 138,9 ezrelékről 82,4 ezrelékre csökkent az 1939 és 1956 között eltelt időszakban.)

Az oktatás, a kulturális élet különböző területeinek adatai a bolgár nép műveltségének, tanultságának, kulturális igényének növekedéséről számolnak be.

Tanév	Tanulók száma (ezer fő)		Egvetemi és főiskolai hallgatók száma
	Általános képzést nyújtó	Technikumokban és más szakközép-iskolákban	
1939/40	1010	10	11
1952/53	995	68	37
1956/57	1129	59	41

A rádióelőfizetők száma ezer lakosra számítva 1939-ben 10, 1956-ban 52 volt. Többszörösére nőtt a színház- és mozi látogatók száma is.

Hajdu Györgyné

Személyi hírek

Kitüntetések. A Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa a Nagy Októberi Szocialista Forradalom 41. évfordulója alkalmából *Kovács Mihálynak*, a Központi Statisztikai Hivatal Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Igazgatósága vezetőjének és *Takács Sándornak*, a Központi Statisztikai Hivatal Hajdú-Bihar megyei Igazgatósága vezetőjének a

„SZOCIALISTA MUNKÁÉRT ÉRDEMÉREM“

Szabó Lászlónak, a Központi Statisztikai Hivatal Nagykáta járási felügyelősége vezetőjének és *Török Tivadarnak*, a Központi Statisztikai Hivatal Szegedi járási felügyelősége vezetőjének a

„MUNKA ÉRDEMÉREM“

kitüntetést adományozta.

A Központi Statisztikai Hivatal elnöke a Nagy Októberi Szocialista Forradalom 41. évfordulója alkalmából jó munkája

elismeréséül a Magyar Népköztársaság Minisztertanácsa 1022/1954. (IV. 26.) számú határozatával alapított

„KIVÁLÓ DOLGOZÓ“

kitüntető jelvényt adományozta:

Csendes Sándornénak, a Gazdasági Hivatal kézbesítőjének, *Garádi Lászlónak*, a Statisztikai Nyomtatvány- és Folyóiratkiadó Vállalat igazgatójának, *Gauder Pálnénak*, a Személyzeti osztály főelőadójának, *Halabuk Lászlónak*, a Világ-gazdasági osztály főelőadójának, *Mányi Szabó Istvánnak*, a Forgalm statisztikai főosztály osztályvezetőjének, *Márfai Árpádnak*, az Ipari és Beruházási főosztály csoportvezetőjének, *Róka Gyulának*, a Mezőgazdasági főosztály főelőadójának, *Schleiffer Ágnesnek*, a Népesedési főosztály főelőadójának, *Sugar Györgynek*, a Közgazdasági főosztály főelőadójának, *Tábi Ferencnek*, a Területi főosztály főelőadójának, *Vadnai Tibornak*, a Tájékoztatási főosztály főelőadójának.

Szervezeti hírek — Közlemények

Üdvözlő távirat V. N. Sztarovszkijnak. A Központi Statisztikai Hivatal elnöke, pártszervezete és szakszervezete V. N. Sztarovszkijnak, a Szovjetunió Központi Statisztikai Hivatala elnökének a Nagy Októberi Szocialista Forradalom 41. évfordulója alkalmából üdvözlő táviratot küldött.

Kiadvány a Szovjetunió 1957. évi külkereskedelméről. A Szovjetunió Külkereskedelmi Minisztériumának folyóirata, a „*Vnesnjaja Torgovlja*“ 1958. évi 8. számának mellékleteként „*A Szovjetunió*

külkereskedelme 1957-ben“ címmel hasznos statisztikai kiadvány jelent meg. A kiadvány gazdag statisztikai adatanyagot tartalmaz, a Szovjetunió áruforgalmáról országok szerint, az export és az import összetételéről, közli a Szovjetunió exportját és importját árucikkek (természetes mértékegységben és értékben) és országok szerint. Az adatgyűjteményt a Szovjetunió Külkereskedelmi Minisztériumának tervgazdasági igazgatósága állította össze.

(A Szovjetunió külkereskedelme 1957-ben. Statisztikai adatgyűjtemény. Moszkva. 1958. 158 old. Melléklet a *Vnesnjaja Torgovlja* 1958. évi 8. számához.)

Statisztikai rovat a Gospodarka Planowaban. A *Gospodarka Planowa*, a lengyel Tervbizottság folyóirata 1958. évi számaiban statisztikai rovatot létesített. Az év folyamán ez ideig megjelent számokban (1—6.) cikkek jelentek meg ebben a rovatban az iparstatisztikai munkáról, az áruforgalom statisztikájáról, a munkabérstatisztika egyes kérdéseiről, a lakásstatisztikáról, a lengyel területi statisztikai szervek munkájáról.

Megjelent az 1958. évi Statisztikai Zsebkönyv. A *Zsebkönyv* 250 oldalon, 16 fejezetben, több mint száz grafikonnal, az előzőnél gazdagabb tartalommal mutatja be az ország társadalmi, gazdasági, szociális és kulturális életének alakulását.

A népesség, népmozgalom, nemzeti jövedelem, állóalapok és beruházások fontosabb adatainak ismertetése után az egyes népgazdasági ágak — az ipar, az építőipar, a mezőgazdaság, a közlekedés, a külkereskedelem és a belkereskedelem — helyzetéről kap tájékoztatást az olvasó. Külön fejezet ismerteti a foglalkoztatottság, a jövedelmek, a fogyasztás és a fogyasztói árak alakulását, majd a város-és községfejlesztéssel, az egészségügyi viszonyokkal, az oktatással és a népműveléssel foglalkozó fejezetek következnek. Új része a *Zsebkönyvnek* a né-

pesség, a foglalkoztatottság, az ipari termelés és a mezőgazdaság legfontosabb nemzetközi adatait tartalmazó fejezet. Érdekes számok találhatóak a függelékben a Föld csillagászati — földrajzi leírásáról és néhány adat tájékoztat Magyarország földrajzáról és éghajlatáról is. A *Zsebkönyvet* az ország közigazgatási térképe egészíti ki.

A *Zsebkönyv* sok új, az előző kiadásban nem közölt adatot tartalmaz; többek között bemutatja például valamennyi városunk népességének alakulását egészen 1900-tól; adatokat közöl a belső- és külső vándorlásról; az ipari fejezet sokkal több cikk termelési adatát ismerteti és a fontosabb adatok nemcsak iparcsoportos, hanem iparágas részletezésben is megtalálhatók; a mezőgazdaság fejezet részletesebb adatokat tartalmaz a szocialista szektorról és kibővült a felvásárlásra vonatkozó résszel; a külkereskedelmi fejezet tájékoztatást ad a fontosabb cikkek behozataláról és kiviteléről, országok szerint is részletezve; a belkereskedelemmel foglalkozó fejezetben különös érdeklődésre tarthatnak számot a szálloda- és üdülőkörzet adatai. Számos új adatot tartalmaznak a lakosság életkörülményeivel foglalkozó fejezetek is.

(Magyar Statisztikai Zsebkönyv 1958. XVII. évf. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1958. 252 old.)

FOLYÓIRATSZEMLE

ВЕСТНИК СТАТИСТИКИ

A Szovjetunió Minisztertanácsa mellett működő
Központi Statisztikai Hivatal folyóirata

1958. ÉVI 5. SZÁM

- K. Marx egyes megjegyzései a statisztikáról.
A Szovjetunió Minisztertanácsának rendelete az 1959. évi népszámlálásról.
M. Lescsinszkij: A szakosítás és a kooperáció statisztikai vizsgálata az iparban.
N. Titelbaum: A kolhozkereskedelem áruforgalmának jellemzése.
R. Kreszin: A munkabérialap és a teljes termelés közötti kapcsolat.
L. Kazinec: A tényezők hatásának elemzése a láncmódszerrel.
J. Logacsev: A népesség, a foglalkozások és a lakásalap reprezentatív próbaösszeírása a Német Demokratikus Köztársaságban.
L. Lasznovszkij: Az európai népi demokratikus országok állami népgazdaságfejlesztő terveinek teljesítése.
V. Rozdjalovszkaja: Hogyan fogják számbavenni a foglalkozásokat a népszámláláskor.
V. Bulgakov: A számvitel és a statisztika központosítása a kerületekben sürgős feladat.
I. Erohovc. I. Szerebrennikov: A számvitel és a statisztika központosításának jelentősége a Szovjetunió Központi Statisztikai Hivatala kerületi felügyelőségén.
P. Kajan: Fordítsunk több figyelmet a kolhozok elsődleges számvitelére.
N. Zsivilin: Változások a vetésterületek, a minőségi vetőmaggal bevetett területek és a betakarított termés 1958. évi számbavételében.

1958. ÉVI 6. SZÁM

- Mintaszerűen kell előkészíteni és végrehajtani a népszámlálást.
K. Vinogradov: A beruházások számvitelének és statisztikájának időszerű kérdései.
A. Beljakov: Felszerelés- és gépösszeírás.
D. Meerzon: A teljesítménynormák teljesítésének számbavételi módszerei.
G. Poljak: A lakosság pénzbevételei és -kiadásai mérlegének összeállítása.
Sz. Osztroumov: A polgári bűnügyi statisztika a tőkésállam szolgálatában.
G. Vladükin: A háztartásstatisztika anyagának feldolgozása lyukkártyagépeken.
E. Sztaroszskij, D. Cagareli: A statisztikai feldolgozások gépesítése.

- V. Dzsaparidze: A vegyipari statisztika kérdéseinek megvitatása.
D. Ilenkov, E. Danilov: Meg kell javítani a népszámlálás előkészítését az Üzbég SzSzK-ban.
E. Rodina: Továbbképző tanfolyamok.
V. Uvarov, Sz. Levasev: A statisztikai hivatalvezetők értekezlete.

1958. ÉVI 7. SZÁM

- A szovjet állami statisztika negyven éve.
L. Volodarszkij: Új szakasz a tervezésben és a statisztika feladatai.
Cjue Mu-cjao: A statisztikai munka a Kínai Népköztársaságban.
V. Szmoljaninov: A Központi Statisztikai Hivatal munkája működésének első éveiben.
I. Matjuha, Sz. Posztnikov, V. Szamojlov: A háztartásstatisztika története a Szovjetunióban.
Ja. Vidrevics: Az 1918. évi oroszországi ipari és foglalkozási összeírás negyvenéves fordulója.
A. Szilin: A kolhozok csoportosítása gazdasági tevékenységük legfontosabb elemzési módszere.
L. Szatunovszkij: A területi indexek kiszámításának kérdéséhez.
T. Volkov: Az új ipari és építőipari statisztikai beszámolórendszer.
B. Uralisz: A család fogalma a népszámlálásoknál.
A szakszervezetek közreműködése a népszámlálás végrehajtásának előkészítésében.
A számvitel és a statisztika gépesítése tárgyában tartott értekezlet.
L. M.: Az iparágak egységes osztályozásának kidolgozása.

统计工作

TUNGCSI KUNGCO
(Statisztikai Hírek)
A Kínai Népköztársaság
Állami Statisztikai Hivatalának folyóirata

1958. ÉVI 10. SZÁM

- A statisztikai munka fejlesztése a termelés és a legfontosabb feladatok teljesítése érdekében.
Aj-po: Fel kell ismerni és ki kell javítani a hibákat.
Mao Hua-ju: Az élelmiszerek és iparcikkek forgalmáról szóló új (12 napos) beszámolójelentés.
A városi és falusi statisztika átszervezése az északkeleti területeken.

1958. ÉVI 11. SZÁM

A tömegek útját járva a statisztikai munkában is határozottan a Párt és a szocialista építés irányvonalát kell követni.

Minél gyorsabban végezzük el a statisztikai munkát, annál olcsóbb.

Tung I-min: Minden erővel emelni kell a statisztikai munka színvonalát.

Egységesíteni kell a legfontosabb statisztikai munkákat.

A statisztikai munka fejlesztése terén elért eredmények.

Cseng Csung-hszin: A helyi ipari beruházási statisztika megszervezése érdekében tett kezdő lépések.

Vuhan város egészségügyi hivatalában alkalmazott statisztikai módszerek.

wiadomości

STATYSTYCZNE

A Lengyel Statisztikai Főhivatal folyóirata

1958. ÉVI 2. SZÁM

Jerzy Sztekiel: A fő termények termése és betakarítása 1957-ben.

Karol Smolenski: A mezőgazdasági aktív népesség helyes becslése.

Izslaw Frenkel: Megjegyzések az 1957. évi mezőgazdasági népesség becsléséhez.

Urszula Powiec: A parasztság élelmezési kérdéseinek vizsgálata.

Marian Klimczyk: Az ipar megmunkálógépeinek állapota.

Adam Broner, Roman Kulczycki: A társadalmi munka termelékenységé.

Stefan Semczuk: Az ipari vállalatok jövedelmezőségének mutatója.

Jerzy Balaryn: Erősítsük és tartsuk meg a helyi statisztikai szerveket.

Az állóeszközök leltározása.

STATISTICKÝ

OBZOR

**A Csehszlovák Köztársaság
Allami Statisztikai Hivatalának folyóirata**

1958. ÉVI 6. SZÁM

Csehszlovákia Kommunista Pártjának X. kongresszusa előtt.

Z. Danik: A csehszlovák gépipari termelés szakosítása.

W. Temaszewski, B. Korda. Az ágazatközi kapcsolatok vizsgálata matematikai modellek alapján.

V. Srb. dr.: A legfontosabb demográfiai mutatószámok fejlődési tendenciái Csehszlovákiában 1950–1957-ig

F. Koudela: Betekintés a gépi adatfeldolgozó átlomások tevékenységébe.

1958. ÉVI 7. SZÁM

J. Skolka: Az állóalapok statisztikájának feladatai.

M. Kučera: Vegyük figyelembe a demográfiai szempontokat a szocialista termelés telepítésénél.

A. Richter: Néhány adat az állami erdőgazdaságokról.

Dr. J. Flek, dr. B. Levčík: Ipari ciklus a kapitalista világban az első és második világháború után.

Statistische Praxis

**A Német Demokratikus Köztársaság
Allami Központi Statisztikai Hivatalának
folyóirata**

1958. ÉVI 7. SZÁM

Harcoljuk ki a szocializmus győzelmét a Német Demokratikus Köztársaságban.

Horst Frase: A háztartásstatisztika hozzájárulása a dolgozók életszínvonalának emeléséhez.

Hans Messerschmidt: A lipcei kerületben 1958. február 20-án megtartott próbanépszámlálás egyes eredményei.

Alfred Gläss: A működő állóeszközök bővítésének statisztikai vizsgálata.

Prof. Dr. Rumen Janakieff: A termelési kapacitások és a kihasználatlan kapacitástartalékok statisztikai mérlege (I.).

Richard Struck: A véletlen kiválasztás hibájának becslése háztartásstatisztikai példán bemutatva.

Horst Reimer: Az építési teljesítmények elszámolásának egyszerűsített módja.

Heinz Waldmann—Martin Wächter: Javítsuk meg a dolgozók statisztikai tájékoztatását.

STATISTIK

Vierteljahreshefte zur

der Deutschen Demokratischen Republik

**A Német Demokratikus Köztársaság
Allami Központi Statisztikai Hivatalának
negyedévi folyóirata**

1958. ÉVI 2. SZÁM

Horst Frase: A dolgozók helyzetének egyes kérdései a Német Demokratikus Köztársaságban és Nyugat-Németországban.

Sonja Bendrath: A Német Demokratikus Köztársaság helye Európa ipari államai között.

Freia Jonas: A szocialista iparvállalatok béralapja.

Gerhard Hampel: A szövőipar.

Walter Hühnchen: Az állami gazdaságok, valamint a gép- és traktorállomások állóeszközállományának fejlődése.

Irene Bieder: A közös és egyéni tulajdonban levő állatállomány a mezőgazdasági termelőszövetkezetekben, területenként.

Ernst Fitzner: Az állati termékek növelése és annak jelentősége az import szempontjából.

Johannes Triller: A csecsemőhalandóság csökkenése a Német Demokratikus Köztársaság kerületeiben 1952-től 1957-ig.

Kurt Kutschbach: A csehszlovák mezőgazdaság szerkezete és teljesítményei.

REVISTA DE STATISTICA

A Román Népköztársaság Minisztertanácsa
mellett működő
Központi Statisztikai Igazgatóság folyóirata

1958. ÉVI 6. SZÁM

A társadalmi termék és a nemzeti jövedelem kiszámítása a Román Népköztársaságban.

V. Guran, I. Teich: A szénbányászat fejlődése a Román Népköztársaságban a háború utáni időszakban.

I. Cardula: A munkások munkabérialapjára befolyást gyakorló tényezők meghatározása az állattenyésztés területén az állami gazdaságokban.

I. Ferenbac, M. Firicica, F. Georgescu: A könyvkiadás és a könyvtárak a Román Népköztársaságban.

I. Movileanu: Az árutermelés értékének meghatározása a havi statisztikai beszámolójelentésben.

A. Anatol: Az árindex-számítás módszertanának három problémája.

I. Ivanescu, I. Melica, E. Baeder: Az áruforgalom operatív-műszaki számvitele és statisztikája a nagykereskedelemben.

N. Djano: Statisztikai adatok a világ haltermeléséről és halfogyasztásáról.

СТАТИСТИКА

A Bolgár Népköztársaság Minisztertanácsa
mellett működő
Központi Statisztikai Hivatal folyóirata

1958. ÉVI 3. SZÁM

Markov, R., Petkov, G.: A Központi Statisztikai Hivatal helyi szervei munkájának megjavítása.

Geseva, N.: A munkatermelékenység statisztikájának egyes kérdései az iparban.

Szirjanov, P., Kantardzsiev, Il.: Az állatállomány mérlege összeállításának módszertani kérdései.

Masiyah, A.: A szakosítás és a kooperáció statisztikai vizsgálati módszerei az iparban.

Bojadzsiev, Il., Dimitrov, R.: A népességszám kiszámításának módszerei.

Petkov, V.: Változások a termelészövetkezetek éves beszámolójában, az összesítés és a csoportosítás megszervezésében.

Könev, R.: Hogyan javítsuk meg az önköltség számvitelét a termelészövetkezetekben.

Kotoponov, K.: A kerületi statisztikai hivataloknak a kereskedelemről készített elemző beszámolóit.

Radov, K.: Hogyan helyesbíti a francia hivatalos statisztika a létfenntartási indexet.

Kjoszev, D.: A kiskereskedelmi áruforgalom összetételének kérdéséhez.

Bocsev, C.: A kereskedelmi szervezetek beszámolójelentésében előforduló egyes hiányosságok.

Cvetkov, An.: Változások a vetésterületek és a gyümölcsösök összeírásai programjában.

Marinov, Szt.: Jó beszámolójelentés a kommunális tevékenységről.

Stefanov, N.: Az elsődleges számvitel helyes megszervezése a termelészövetkezetekben.

Sztobjanov, An.: A pleveni kerületi statisztikai hivatalok tapasztalatai.

1958. ÉVI 4. SZÁM

A Bolgár Kommunista Párt VII. kongresszusának határozatai és a statisztika feladatai.

Sz. Gurevics: V. I. Lenin a statisztikai adatok elemzéséről.

P. Popov: A szállításnak és a közlekedésnek a társadalmi termék és a nemzeti jövedelem létrehozásához való hozzájárulása kiszámításának sajátosságai.

Eg. Kiev: Az ipari termék önköltsége elemzésének fő kérdései.

Iv. Docsev: Az évelő növények termésének jellege és kiszámítása.

N. Naumov: A statisztikának, mint a felső oktatás rendszerébe felvett tantárgynak oktatása.

G. Grigorov: Az iparágak osztályozása tárgyában tartott nemzetközi értekezlet.

D. Valevszki: Az Európai Statisztikusok Értekezletének hatodik plenáris ülése.

V. Vatov: A Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsa országainak nemzetközi értekezlete a nemzeti jövedelemszámítás tárgyában.

N. Gencseva: Beszámoló a kulturális statisztika területén végzett statisztikai munkáról.

M. P. Enev: Nagyszerű számok a Bolgár Népköztársaság iparának fejlődéséről.

STATISTICKA REVIIJA

A Jugoszláv Statisztikai Társaság folyóirata

1958. ÉVI 1. SZÁM

A. Sztanojevics: A földművelő gazdaságok következő összeírása.

H. Maver., E. Ferber., K. Momirovics: A klinikai élelmezés vitaminhiánya és az élelmiszerek vitaminértéke közötti összefüggés.

Sz. Sztanics: A szállítási szolgáltatások indexe.

Sz. Zsarkovics: A minta-egység heterogenitásának néhány következménye.

D. Sztefanovics: A statisztika a csillagászati kutatásokban.

V. Bonacs: A statisztika felhasználása a szociológiai kutatásban.

Journal of the

AMERICAN STATISTICAL ASSOCIATION

Az Amerikai Statisztikai Társaság folyóirata

1958. március

William R. Leonard: Egy pillantás a jövőbe.

Helen M. Walkei: Karl Pearson munkássága. Mivel gazdagította Karl Pearson a statisztikát?

Samuel A. Stouffer: Karl Pearson. — Születésének 100. évfordulójára.

Joseph Berkson: A dohányzás és a tüdőrák. Néhány észrevétel két új jelentés alapján.

Bert G. Hickman: Egy kísérlet a ciklikus diffúziójú súlyozott indexekkel.

Arnold Zellner: A bruttó nemzeti termékre és összetevőire, a nemzeti jövedelem fontosabb összetevőire és a személyi megtakarításokra vonatkozó előzetes becslések statisztikai elemzése.

Doris P. Rothwell: A szezonálisan változó súlyok felhasználása az árindex képzésben.

Milton D. Lieberman: A statisztika fejlesztési programja és a háztartások vizsgálata a Fülöp-szigeteken.

Kenneth Arrow: Tinbergen a gazdaságpolitikáról.

Des Raj: Néhány reprezentatív eljárás relatív pontossága.

H. M. Blaloch, Jr.: Az átlag négyzetes kontingencia valószínűségi értelmezése.

Henry Scheffé: Az egyenesek kiegyenlítése, amikor egy változó ellenőrzött.

Otto J. Karst: Görbék kiegyenlítése egyenessé a legkisebb eltérések módszerének felhasználásával.

Richard J. Foote: A többszörös és a parciális korreláció és regresszió módosított Dolittle-féle megközelítése.

Dudley J. Cowden: Eljárás a regressziós együtthatók kiszámítására.

Z. W. Birnbaum—S. C. Saunders: Az anyagok élettartamának statisztikai modellje.

Harvey M. Wagner: A lineáris programozási problémák megoldásainak osztályozása.

K. C. Seal: Skálaparaméterek sorbafejtése a III. típusú sokaságoknál.

Robert Hooke: A véletlenszerűség felhasználása az ismeretlen függvények kutatásánál.

M. H. De Groot Jack Nadler: A szekvenciális valószínűségi aránypróba alkalmazásának néhány szempontja.

JOURNAL OF THE ROYAL STATISTICAL SOCIETY

Series A. (General)

Az Angol Királyi Statisztikai Társaság
folyóirata

1958. ÉVI 2. SZÁM

M. Brichler: A népesség osztályozása társadalmi és gazdasági ismérvek szerint. — A francia tapasztalat és nemzetközi javaslatok. (Vitával)

M. G. Kendall: A statisztikai kutatómunka helyzete. (Vitával)

D. E. Kopanitsas: Különböző árak az ugyanazon fő osztályba sorolt hajók szolgáltatásaiért. — Az oligopolium egy esete.

D. D. Kosambi—M. V. Ramamokana Rao: A véletlen kiválasztás hatékonysága a kártyakeverés módszere alapján.

WIRTSCHAFT UND STATISTIK

A Német Szövetségi Köztársaság
Statisztikai Hivatalának folyóirata

1958. ÉVI 6. SZÁM

Hans Joachim Zindler: A társadalmi termék az 1957. évben változatlan áron.

Dr. Karl Heinz Raabe—Dr. Otto Schörry: A kisipari üzemek nagyságrendje a foglalkoztatottak száma alapján.

Dieter Kunz—Dr. Helmut Pfaff: A születések az anyák és apák életkora szerint.

Az élet-, kár-, baleset- és viszontbiztosító vállalatok tőkebefektetései az 1957. évben.

A járadékból élők és a jóléti segélyben részesülők háztartási fogyasztása az 1957. évben.

1958. ÉVI 7. SZÁM

Wilhelm Rüdiger: Az iparszerű sertéstartás méretei.

A teherszállítóeszközökkel lebonyolított távolsági forgalom 1957-ben.

A forgalom és adóztatása. (Az 1957. évi forgalmi adó-statisztika első eredményei.)

Az útépitésre fordított közkiadások az 1956-os költségvetési évben.

1958. ÉVI 8. SZÁM

Dieter Kunz—Dr. Helmut Pfaff: A kisipar forgalma az 1955. évben.

Arnim Sobotschinski: Az építőipari tevékenység az 1957. évben.

Dr. Peter Deneffe—Ursula Schulz: A munkás-keresetek a mezőgazdaságban.